

SİYASAL SİSTEMLERDE TEMSİLİYET SORUNLARI

- I -

Seçim siyasal konulara gelecek temsilcilerin belirlenmesi işlemi ve sürecidir özetle temsil, meşruiyet, katılım ve iktidarı çağrıştırmakta. Seçim sistemi birtakım kurallar, teknikler, yöntemler, anlayışlar ile geleneklerden oluşur ve bu nedenlerle ülkeden ülkeye değişmektedir.

Seçim sistemi yani aynı sayıdaki geçerli oy miktarına uygulanan teknik ve yöntemler temsilci dağılımında farklı sonuçlar ortaya çıkardığından toplum gereksinimlerine uygun bir seçim sistemini oluşturmaya dönük tartışmalar süregelmiştir.

Genel anlamda bir seçim sistemi halkı temsil edecek iktidarın belirlenmesine yarayan yürürlüğe konmuş mevzuatın bileşenlerinden oluşun bütündür ve şeklen ilgili siyasal sistemi tarif eder. Siyasal sistem seçim sistemi yanında partilerin yapısı, seçim çevreleri gibi etkenlerle belirlenir.

Demokrasinin gerçekleşmesi açısından ideal temsil ölçüsü "doğrudan demokrasi"dir. Ancak doğrudan demokrasi biçimi erişilmesi mümkün olmamakla birlikte azami ölçüde yaklaşılacak istenen bir idealdi. Zira ne kaynaklık eden Atina site demokrasisi ne de Roma Devletinin sınırlı demokrasisi doğrudan demokrasi değildi. Günümüzde uygulanan şekli İsviçre'nin bazı kantonlarındaysa sadece idealize edilmiştir.

Yarı doğrudan demokrasiin uygulayım zorlukları "temsili demokrasi"yi doğurmuştur. Temsili demokrasiin dayandığı temel çoğulculuk anlayışı ise katılım ve denetim gibi sorunlar içermektedir. Demokrasi anlamında günümüzde çoğu parlamenter sistem temel haklar ve özgürlükler konusunda bile sınırlı ve simgesel öğeler taşıırken seçimlerde amaç düzenin meşruiyetiyle bireyin denetlenmesine kadar indirgenmiştir.

19.Yy sonuna kadar batıda topluma egemen varlıklı sınıflar seçme ve özellikle seçilme hakkını kendi sınıfına ayrıcalıkmiş gibi gördüler. Eski Yunan sitesinde vatandaşlar ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal haklara sahip sınıfı oluşturuyordu, kölelerin hiçbir hakkı yoktu. Romalılarda da halk meclislerine (Forum) katılım hakkı sadece Romalılara aitti ve merkezden uzaklaştıkça yönetime etkin katılım sınırlanmaktaydı yani Eski Yunan'dan daha da geri bir durumdaydı.

Günümüzde sınıflı toplumdan hukuksal anlamda söz edilmese bile fiili anlamda sosyal-ekonomik ve kültürel nedenlerle siyasal katılım araçlarını toplumun üst kesimleri kullanmaktadır. Sınıf, ırk, din, dil, yaş, eğitim, cinsiyet ayrımı günümüzde de etkindir ve en önemli şart gene varsılıktır. Kadınlar, zenciler, kentlerin yoksulları, kırsalın emekçileri uzun süre temsil hakkından yoksun tutulmuşlardır.

Siyasal partiler ortaya çıkıp anayasa yazılınca genel oya kadar halk kesimini iktidardan uzak tutan sınırlı oy hakkı dünyada önce sanayileşen İngiltere'de gelişti ancak Eski Yunan'da da temsil hakkı olmayan kadınlar ikinci dünya savaşının sonuna kadar fiili cinsiyet sınırlamaları yüzünden yönetime katılmadı. 1935 Almanya'sında naziler "Nurenberg Kanunları" ile yahudilere, ABD ve Güney Afrika Cumhuriyeti gibi ülkelerde ırkçılar işgal edip sömürdükleri ülkelerin yerli halklarına ve zencilere temsil hakkı tanımamışlardır. K.İrlanda'da ise din-mezhep ayrımı yapılarak katoliklere sınırlı oy hakkı tanırılar.

Zenciler için öne sürülen vergi ödeme koşulu gibi bir uygulama günümüzde de siyasal partilerden aday olacıklara belirli miktar bile olsa para yatırılması şeklinde ülkemizde de sürüyor. Hele listelerin üst sıralarında yer bulabilmenin yolu kesinlikle ekonomik güç sahibi olmaktan geçiyor büyük kentlerin belediye başkanlıklarına hep işadamları, zengin tüccarlar getiriliyor çünkü aday olabilmek için etkin ve pahalıca seçim kampanyaları gerekiyor. Fırsat eşitsizliği ise demokratik seçim ilkesiyle hiç bağdaşmıyor...

Yaklaşık 200 yıldır siyasal yaşamda seçim olgusu belli başlı çoğunluk ve oransal (nisbi) türlerde gelişip yapılagelmiştir. Temsilde adalet ve yönetimde istikrarı birarada gerçekleştirmeyi amaçlayan yaklaşımlar nedeniyle karma biçimler uygulanır hale getirildi. Genel olarak devlet başkanları ve belediye başkanları çoğunluk, milletvekilleri ile yerel meclislerin üyeleri nisbi seçim sistemleriyle belirlenmektedir. Ülkemizde de yerel yöneticilerin (mahalle muhtarları dahil) seçiminde adi çoğunluk, cumhurbaşkanlığı, meclis başkanı, dernek, sendika, yüksek mahkeme gibi organların ve birimlerin temsilcileri belirlenirken de nitelikli (oranlı) çoğunluk yöntemi tercih ediliyor. Bütün seçimlerde belirleyici etken olarak "çoğunluk" kavramı öne çıkıyor. Yani toplumun çoğunluğunun oyunu almakla seçim işlemi tamamlanıyor. Basit çoğunluklu bir sistemde yüzde 10'luk bir oy oranı bile parti ya da adaya temsilcilik şansı vererek meşruiyet sorununu doğurabilmekte mutlak -İki türlü- çoğunluk sistemiyle ise ancak büyük ve merkez partiler iktidar olma fırsatı yakalamaktalar...

Birçok seçim sistemi sakıncaları nedeniyle uygulama alanı pek bulmaz, ya geçici ittifaklara yol açar veya siyasal partilerin bölünüp çoğalmasına. Bu durum ise siyasal sistemde sürekli krizlere yol açar. Barajlı seçim sistemlerinin geliştirilmesi bundan. Bu yüzden 300'e yakın türde nisbi seçim yöntemini denemişlerdir. 1961'den günümüze kadar ülkemizde de parlamento, belediye meclisi ve il genel meclisi seçimlerinde istikrar sağlamak için d'Hondt yöntemi uygulanır. Ancak bu yöntem de temsilde adalet ilkesiyle uyuşmaz. Siyasal iktidara istikrar

sağlamayı amaçlayan ülke ve çevre barajları bir dönem (1983-1995) Türkiye'de de uygulanmış ve marjinal partilerin parlamentoya girmeleri engellenmiştir. Anayasa mahkemesinin çevre barajını kaldırdığı 1995'ten günümüze ise tek baraj uygulaması devam ediyor. Kalan ülke barajı temsilci dağılımını seçim çevresinde büyük partiler lehine değiştirebilmekte bazı seçim bölgelerinde daha az oy alan partiler salt barajı aştıkları için temsilci çıkarmaktadır.

Ülke barajı çoğu ülkede yüzde 1 ila 5 arasında uygulanır. Türkiye 1980'e kadar barajsız d'Hondt sistemini uyguladı ve daha sonra dünyada hiç bir ülkede olmayan oranda yüksek bir barajı tercih etti. TBMM için 1983, 1987 ve 1991 seçimlerinde hem yüzde 10 ülke hem de yüzde 17-50 arasında değişen çevre barajı birlikte uygulanmış ve temsilde adalet ilkesi büsbütün bozulmuştu. Çevre barajları düşürülerek temsil adaleti sağlanmak istendiyse de temsil sorunu çözülememiş 2002 seçimlerinden önce seçim kanununda yapılmak istenen değişiklik parlamentoda yeterli çoğunluk sağlanamadığından gerçekleşmemiştir.

Çok partili sistemde de seçmenlerin yüzde 15-20 gibi küçük bir oy oranı temsil edilmeyenlerin oranını yüzde 60'lara kadar çıkabilmekte seçim çevresiyle ülke genelinde eksik veya aşkın temsile yol açmaktadır. 18 Nisan 1999 seçimlerinde temsil edilmeyen oy oranı yüzde 17.41'di. 3 Kasım 2002 tarihli seçimde temsil edilmeyen oy oranı yüzde 46.16'ya ulaşırken sadece 2 parti barajı aştı. Seçimlere katılan diğer 16 siyasi parti barajı geçemedi. AKP siyasal istikrar ve tek partili hükümeti esas alan seçim yasasıyla toplam seçmenin %26'sı ve kullanılan oyların yüzde 34,5'i ile parlamentonun 2/3'ünü ele geçirdi. 2002'deki seçimde 8.5 milyon seçmenin oy kullanmaması dikkat çekici idi. 2007'ye girerken 2 partili TBMM'de 22.dönem sandalye dağılımında 7 partinin adı geçmektedir.

Temsil adaleti ile hükümet istikrarı ikileminde baraj engeli seçim bölgelerinde sistematik olarak büyük partilerin daha da güçlenmesine yol açtı. Küçük partilerin yararlanması için aşkın ya da eksik temsili biçimsel olarak aza indirmek ve nispi temsilin olumsuzluklarını aşmak yönünde çoğunluk sisteminin unsurlarını da taşıyan karma sistemler (Klasik Sainte-Lague) geliştirilmiştir...

Türkiye anayasa ve seçim sistemi en sık düzenlenen ülkelerden biridir. 23 Aralık 1876 Anayasası'na (Kanun-i Esasi) göre Osmanlı döneminde ilk parlamento 1877'de yapılan seçimle oluşturulmuş ancak savaş ve olağan üstü koşullar gerekçe gösterilerek görevine ara verilmişti. İlk genel meclis (Meclis-i Umumi), padişahın atadığı üyeler (Hey'et-i Ayan) ile halk tarafından seçilen üyelerden (Hey'et-i Meb'usan) teşkil edilmiştir. Seçilebilmek için "az çok emlak sahibi" olmak gerekiyordu. Hey'et-i Ayan'ın üye sayısı Hey'et-i Meb'usan'ın üye sayısının üçte birini geçmezdi. Ayan olabilmek için ise eser ya da hizmetleriyle tanınmak ve kırk yaşını doldurmak zorunluydu. Siyasal partilerin henüz kurulmadığı ve İstanbul dışında uygulanmadığı dönemin ardından 1908'de ikinci meşrutiyetle yapılan siyasal değişikliklerle Osmanlı döneminin en uzun süre görev yapan meclisi oluşturulmuştu. 1908 seçim yasası 1942 yılına kadar geçerli oldu. 1914 seçimlerinde Anadolu'daki idare meclis üyeleri 2.seçmen sayılarak kendi aralarında milletvekillerini belirlemiş (Meclis-i Mebusan) Osmanlı eyaletleri kendi yerel meclislerini oluşturmuştu. İttihat ve Terakki Fırkası baskısı altında ve muhalefetsiz 1908, 1912 ve 1914 seçimleri de yapılmış, Meclis-i Mebusan'ın 1919 yılındaki son seçimden sonra İstanbul'un emperyalist işgali üzerine dağıtılmasıyla 5 Ekim 1920'de bazı meclis üyeleri Ankara'da toplanmasına karar verilen meclise katılmışlardır.

Osmanlı Hükümeti'nin iş yapamaz duruma gelmesi durumunda, geçici bir hükümet kurulacak ve bu hükümet üyeleri milli kongrece seçilecekti. Amasya Tamimi'yle yapılan çağrı üzerine Kurtuluş savaşına katılan güçlerin temsilcileri Erzurum ve Sivas'ta toplanmış Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti adı altında birleşerek işgale karşı İstanbul hükümetinin baskısına rağmen toplu direnme kararı almışlardı. En kısa zamanda Anadolu'da millet temsilcilerinden oluşan bir meclis toplanıp bu meclisin kuracağı hükümetle millî mücadele tek merkezden yürütülecekti. 16 kişilik bir "Heyet-i Temsiliye" oluşturuldu. Heyet-i Temsiliye ile temas ve anlaşma zemini arayan İstanbul Hükümeti, temsilcileri vasıtasıyla 20-22 Ekim 1919 tarihleri arasında Amasya'daki görüşmeden sonra bir Millet Meclisi toplanmasına ikna olmuştu. Ulus topyekün kendini savunacak ve direnecekti. Heyet-i Temsiliye millî teşkilâtın kuvvetlenmesi yolunda -bütün engelleri aşarak- azimle çalıştı. Kuvayi Milliye'yi kuvvet tanımak ve milli iradeyi hakim kılmak temel prensipti. Hıristiyan azınlıklara siyasal hakimiyetle sosyal dengeyi bozacak imtiyazlar verilmeyecek manda yönetimi kabul edilmeyecekti. Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyetince desteklenen Ulusal Meclis'in derhal toplanıp hükümetin meclis tarafından kontrol edilmesine çalışıldı. Kurtuluş savaşının başında Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti, aldığı 19 Mart 1920 tarihli kararla, İstanbul Meclisi'ne seçilmiş olup da Ankara'ya gelebilecek mebuslara ek olarak her livada (sancak) 5 temsilcinin yine iki dereceli seçimler ve eski hükümlere göre seçilmesini öngördü. TBMM bu biçimde oluştu. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin gizli oturumunda, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde alınan kararlar doğrultusunda 28 Ocak 1920'de kabul edilen Misak-ı Milli, 12 Şubat 1920'de tüm dünya parlamentolarına da açıklanarak Osmanlı Mebusan Meclisi'nin feshiyle (11 Nisan) ve TBMM'nin kuruluşuna (23 Nisan) giden yol açılmıştır.

1923'te TC'nin ilanından önce partisiz yapılan seçimlerden sonra 9 Eylül 1923'de Halk Fırkası kurulmuştu. Kurtuluş Savaşını örgütleyen ve yürüten "Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti" de 20 Kasım 1923'de Halk Fırkası'nın bünyesine katılmıştır. Partinin adı 10 Kasım 1924'de "Cumhuriyet Halk Fırkası", 1935

yılında da (4. Kurultay) "Cumhuriyet Halk Partisi" oldu. 1923'ten 1943'e kadar tek partili siyasal rejimle CHP'nin etkin olduğu seçimlerde katılım oranları devletin ulaşım olanaklarıyla o zamanki iletişim araçlarının düzeyi sebebiyle düşük (1927'de yüzde 27) kalmış, 1935'ten sonra kadınların siyasal yaşama girmesi ve CHP'nin de seçmen desteğini kazanmasıyla yüzde 80'lere çıkabilmiştir. Kapitalist sistemin buhranı ve ikinci dünya savaşının yaşandığı yıllarda gerçekleşen 1923 ve 1943 arası seçimler CHP'ye yaramıştır. TC döneminde yapılan ilk erke ilk tek dereceli ve ilk çok partili seçim 1946 seçimleridir. Seçimlerin iki güçlü partisi DP ve CHP eksik ya da aşkın temsile yol açmasına rağmen seçim sistemlerini (adi çoğunluk) iktidar yitirmek kaygısıyla değiştirmemişlerdir. Seçimlerden kazançla çıkan DP 1957'deki seçimden önce ülkenin ekonomik durumu kötüye giderken güçlenmeye başladığı sırada seçim mevzuatını değiştirip -partilerin ittifak yapmasını engelleyerek- muhalefetin önünü kesmeye çalıştı. Muhalefetin gizli güç birliği yapmasına rağmen DP seçimi açık farkla kazanmıştır.

Ekonomideki kötü gidiş ve siyasal çekişme 27 Mayıs 1960'taki askeri darbeye zemin hazırlamıştı. Başta üniversite öğretim üyeleriyle öğrenciler olmak üzere zinde güçleri arkasına alan muhalefete karşı bir bildiri yayınlayan DP, TBMM Başkanlığı'na da muhalefetin eylemlerinin soruşturulması için önerge vermişti. Bir Tahkikat Komisyonu kurup muhalefete basını susturmayı amaçlıyordu. Bu komisyon üç ay boyunca muhalefetin ve basın eylemlerini soruşturacaktı ancak bu muhalefeti yatıştırmaktan çok adeta kışkırtacaktı. Komisyon görevine başlar başlamaz Ankara'yla İstanbul'da protesto gösterileri düzenleyen öğrencilerin arasında bulunan Turan Emeksiz ve Nedim Özpolat hayatını kaybetti. Ardından Ankara ile İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilerek sokağa çıkma yasağı konur ama öğrencilerin gösterileri durdurulamaz.

MBK, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve DP'nin önde gelen yöneticilerini tutuklatmıştı. İhtilal Mahkeme'sinin verdiği kararla mahkum edilen 14 kişiden Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu'nun idamları onaylanıp infaz edildi.

27 Mayıs 1960 darbesiyle ülkenin yönetimini üstlenen Milli Birlik Komitesi Orgeneral Cemal Gürsel başkanlığında 38 subaydan müteşekkildi fakat komite üyelerinden 14 kişi uzaklaştırılıp yurt dışına gönderilmiş ve geri kalan MBK üyeleri 1961 Anayasası gereğince ölünceye kadar tabii senatörlük hakkı kazanmışlardı. 14'ler adıyla anılan bu grubun üyeleri de 1965 seçimlerinden önce yurda dönüp CKMP, CHP ve TİP'e katılmıştır. 1960'da siyasal alanda değişik ve köklü düzenlemeler yapıldı. 27 Mayıs'ta iktidara gelen MBK kabul ettiği 1 sayılı kanunla 1924 anayasası'nın birçok hükümlerini değiştiren geçici bir anayasa düzeni kurdu. MBK, TBMM'nin yetkilerine sahipti, yasama yetkisini bizzat, yürütme yetkisini de kendi seçtiği bakanlar eliyle kullanacaktı. Bakanları ve devlet başkanını tayin eden MBK'nın bakanları denetleme ve istediği takdirde azletme yetkisi de vardı. Geçici anayasanın meydana getirdiği devlet başkanlığı makamı, cumhurbaşkanı, başbakan, başkomutan ve MBK başkanlığı yetkilerini kendisinde birleştirmişti.

Silahlı Kuvvetler adına yönetime el koyan MBK Başkanlığı, 28 Mayıs'ta devlet ve hükümet başkanlığı, TSK başkomutanlığı ve milli savunma bakanlığı yetkilerini üstlenerek yeni hükümeti kurduğunu açıkladıktan sonra Türkiye'de ordunun siyasete egemen olduğu ya da en azından bu alanda etkin rol oynadığı yeni bir dönem başlamıştır. 27 Mayıs'ın gerekçesi özgürlük ve demokrasidir meşruluğunu burdan almıştır. Anayasa ve hukuk dışı tutumla davranışlara son vererek demokrasiyle özgürlüğü yeniden sağlayacaktı. Ancak her şey yolunda gidiyor derken aldığı bir karar MBK'ye olan güvenin sarsılmasına yol açtı. 27 Ekim'de bir tebliğ yayınlanarak üniversitelerde bir tasfiye operasyonu başlatıldı. Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 114 sayılı kanun ile üniversitelerin sol eğilimli demokrat öğretim üyeleri görevlerinden alındı. Bu karar yeni hükümete karşı 27 Mayıs'ın gerçekleşmesinde önemli katkıda bulunmuş hatta Kurucu Mecliste üyeliklere getirilmiş gençlik kesiminde güvensizlik ortamı yarattı. Üniversitenin açılış gününde alınan boykot kararına MBK'nın ikna çabaları sonuç vermedi.

Bu dönemde, dört başbakan tarafından dokuz hükümet kurulmuştur. Bu dönem dışında Cemal Gürsel Devlet Başkanı ve Başbakan olmakla beraber asıl idare ihtilali yapan Milli Birlik Komitesi'nin elindeydi.

Kısa zamanda işin böyle gitmeyeceği anlaşılınca 1961'de TBMM, BMM ve Cumhuriyet senatosu olarak ikiye ayrıldı. Kurucu Meclis'in hazırladığı 1961 Anayasası uyarınca, 15 Ekim 1961'te 27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonrası ilk Genel seçimler ve Senato seçimleri yapıldı. Seçime katılan dört partiden CHP 173, AP 158, CKMP 54, YTP 65 milletvekili kazandı. Yeni Anayasa'nın 9 Temmuz 1961'de kabulünün ardından 15 Ekim'de yapılan genel seçimler sonrasında sivil yönetime geçildiğinde Cumhuriyet Senatosu'nun tabii üyesi olan Cemal Gürsel 26 Ekim'de cumhurbaşkanı seçildi. Başta 20 Kasım 1961'de CHP ile AP arasında koalisyon hükümeti kuruldu. 1961 seçiminde ortaya çıkan koalisyon sonucu hükümet istikrarı sağlanamadı. 1965 yılından itibaren yapılan seçimlerle AP 12 Mart 1971'e kadar tek başına iktidar olmuştur.

1968 ve 12 Mart 1971'e doğru gelişen tarihsel süreçte yükselen sosyalist sistem, anti emperyalist ulusal kurtuluş savaşları, kapitalist metropollerde genişleyen kamu alanı (sosyal devlet) ve Üçüncü Dünya Ülkelerinin emperyalist sistem dışına çıkma girişimleri (OPEC) teknelci kapitalizmi hakimiyet ve pazar alanlarını daraltıp maliyetlerini yükselterek krize itmişti. Emperyalist sistem kaybetmiş olduğu siyasal egemenlik alanlarıyla pazarları

tekrar geri kazanarak krizden çıkmayı planlamaktaydı. Türkiye'de de AP bünyesi içinde iktidar emperyalizme bağımlı işbirlikçi büyük burjuvaziyle büyük toprak sahipleri ve ticaret burjuvazisince paylaşılıyor bu paylaşım zorunluluğu işbirlikçi büyük burjuvazinin entegre olduğu uluslararası tekeli sermayenin gelişmesinin ve mutlak hakimiyet kurmasının önünü tıkıyordu. Tekelci sermaye, AP'ni kendi çıkarları doğrultusunda ekonomik kararlar almaya zorlarken AP tekeli burjuvazinin yanı sıra, büyük toprak sahipleri ve ticaret burjuvazisinde de bünyesinde taşıyan bir parti olarak talepleri karşılamaktan uzak kalıyordu. Krizden çıkışı yumuşak karın olarak değerlendirilen Türkiye'den başlatılmak üzere emperyalizm ve işbirlikçi büyük burjuvazi ile oligarşik yapı açısından mevcut koşullar altında neredeyse olanaksızdı. Çözüm askeri bir rejim içinde olasıydı.

1968 yılı dünyada ve Türkiye'de öğrenci olaylarının en yoğun olduğu yurt dışında emperyalizm karşıtı gösteri ve etkinliklerin yaygınlaştığı bir dönemdir. 68 gençliği, bu süreçte 1970'li yıllara değin Türkiye'de kalkınmanın esas yükünü çeken kır yoksullarıyla köylüler (küçük ve orta çiftçiler) ve göçlerle oluşan varoştaki emekçilerin yanında onurlu yerini sınıfsal temel üzerinde örgütlenip onlara öncülük ederek, emperyalizm ve uzantılarına (gladyo), ırkçı ve gerici çetelere karşı durarak almıştı. Kurulu düzenle ABD emperyalizmine karşı ezilen sınıflar ve onun bütünleştiği 68 Hareketi, tekeli sermaye düzeninin ve dolayısıyla ABD'nin siyasal hakimiyet alanlarını daraltarak potansiyel bir tehdit oluşturmuştu. Soldaki kimi gençlik grupları iktidara yönelik eylemlerine bu dönemde başladı. İktidara karşı yaptıkları eylemler sırasında tutuklanarak hayatlarında ilk kez cezaeviyle tanışmış olan İlerici ve demokrat kesimin de sevdiği Deniz Gezmiş'in içinde yer aldığı THKO bu eylemlerde etkin rol oynamaktaydı. Eğitimde köklü değişim isteyen üniversiteli gençlik, emperyalist devletlerin sömürsüne karşı çıkıyor Türkiye'nin NATO'dan ayrılmasını istiyordu. 1968 yılında bütün dünyayı etkisi altına alacak olan gençlik mücadelesi toplumsal düzen ve siyasal rejimle ilgili sorunlar nedeniyle sınıfsal çatışma ekseninde 1960-1971 dönemlerinde üniversitelerde gelişen siyasal duyarlılıkla Maksist teorik akımların da etkilemesiyle 1971'den sonra henüz proleterleşme sürecinin başlangıcında eylemlerle birlikte köy ve kasabalara da yansımıştı. Gençlik hızla adaletli bir kalkınmadan yana siyasal hayatta önemli ve olumlu bir rol üstlenirken bu kitlesel güçten korkan iktidar ise kamuoyunda gençlere karşı tepki oluşturmaya başlamıştı. Eylemler farklı boyutta halka yansıtılıyor başta öğrenci derneklerinin aleyhine propagandalar yapıyordu.

Öte yanda ordu içinde başka bir kesim "milli devrimci bir gelişme stratejisi" benimseyerek "sol" bir askeri müdahale arayışına girmişti. Bütün bunlara koşut olarak TSK içinde bazı kesimlerin devrimci hareketlerden etkilenmeye başlaması ve aktif hale geçebileceği doğrultusunda kuvvetli sinyaller vermeğe başlaması egemenler açısından tehdidin vehametini daha da arttırıyordu. İşte bütün bu sorunlara verili koşullar altında tek çözüm askeri bir rejim altında bulunabilirdi.

70'lerin başında, Silahlı Kuvvetler reform taleplerini yüksek sesle ifade etmeye başlamıştı. Meclis'e giren TİP'li milletvekillerinin aşırı muhalefeti, 1968 öğrenci olayları, yabancı misyon şeflerinin kaçırılması gibi gelişmeler karşısında güç duruma düşen Başbakan Süleyman Demirel istifa önerilerini sürekli geri çevirerek güvensizlik oyu almadan hükümetten çekilmesinin söz konusu olmayacağını bildirmişti fakat TSK üst yönetiminin 12 Mart Muhtırası'nı verdiği gün istifa etmişti. Nitekim öyle oldu. Türkiye 12 Mart 1971'de ikinci bir askeri müdahaleye sahne oldu. "Genişletilmiş Komuta Konseyi" adlı Cunta, 1961 Anayasasının sağladığı ortamın halkımıza "Bol" geldiğini(!) ileri sürerek, 12 Mart 1971 'de yönetime el koydu. 12 Mart darbesi ile hem yükselen halk hareketi bertaraf edilmek, hem de tekeli burjuvazi talepleri doğrultusunda kararlar çıkartılmak hedeflenmişti.

Ardından 1961 Anayasası'nın öngördüğü temel hak ve özgürlüklere önemli kısıtlamalar getirilen olağanüstü bir ara rejim dönemine girildi. 12 Martçıların ilk önemli icraatlarından biri ordu içinde geniş bir tasfiye yapmak ve "sol" darbe hazırlıkları içinde olduğu söylenen subayları ordudan çıkartmak oldu. Cumhurbaşkanı kabinenin istifasını kabul ederek yeni hükümeti kurma görevini- partisinden ayrılması koşuluyla- CHP'nin sağ kanadını temsil eden Nihat Erim'e vermişti. Kendisine yeni hükümeti kurma görevi partisinden ayrılması koşuluyla verilen CHP Kocaeli Milletvekili Nihat Erim, partisinden istifa ettikten sonra, 26 Mart'ta yeni hükümeti açıkladı. 25 kişilik kabinede 5 AP'li, 3 CHP'li ve 1 de MGP'li üye yer alırken, kalan 14 bakan TBMM dışından seçilmişti. Bülent Ecevit de CHP'nin Nihat Erim Hükümeti'ne üye vermesine tepki olarak CHP Genel Sekreterliği görevinden istifa etti. Ecevit, 1972'de 35 yıldır CHP'nin başında olan ve bir dönem Milli Şef olarak anılan İsmet Paşa'yı saf dışı bırakarak CHP Genel Başkanı oldu. 26 Mart 1971'de kurulan askeri cunta güdümlü Nihat Erim Hükümeti ile ara rejim dönemi başladı. Nihat Erim başkanlığında kurulan hükümet mevcut anayasayı lüks bularak değiştirdi ve 'balyoz hareketi' ile gençlerin üzerine gitti. Özgürlükler askıya alınmıştı.

Hükümet, 26 Nisan'da sol muhalefeti iyice sindirmek amacıyla İstanbul, Ankara ve İzmir'in de bulunduğu 11 ilde sıkıyönetim ilan ederek geniş çaplı tutuklamalar başlattı. Sıkıyönetim komutanlıkları çeşitli derneklerin faaliyetlerini durdururken bazı gazetelerin yayımlanmasını yasakladı. 17 Mayıs'ta Mahir Çayan'ın önderliğinde THKP-C'nin kaçırılan İsrail'in İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom'u tutuklu arkadaşları serbest bırakılmadığı takdirde öldürecekleri yolunda yaptıkları duyuruyla tavrını açıkça ortaya koyan hükümet yaygın bir tutuklama dalgası başlatıp ülke çapında ünlenmiş bazı sol görüşlü gazeteci ve sendikacılarla öğretim görevlilerini gözaltına aldırttı.

Nihat Erim hükümeti ilan ettiği "Balyoz Operasyonu" ile, bir yandan sol/sosyalist hareketle emekçilerin ekonomik-demokratik-politik mücadelesine ve örgütlerine saldırırken diğer yandan da büyük toprak sahipleri ile ticaret burjuvazisinin ekonomik ve siyasal gücünü azaltarak, hakim sınıflar içinde dengeyi, tekelci burjuvaziden yana değiştirmek için uğraşmaktaydı. Toprak sahipleri ve tüccarları bu saldırıya ihracatı düşürerek yanıt verdiler ve Nihat Erim istifa etmek zorunda kaldı. Böylece kendi içlerindeki çıkar çelişkilerinin şimdilik çözülemeyeceğini gören egemen sınıflar anlaştı ve 2.Erim hükümeti kuruldu. Uzlaşma ve hakim sınıfların iç dengeleri yeniden sağlanmıştı. Artık müşterek düşmanlarına daha rahat saldırabilirlerdi. Öylede oldu. Sinan'lar 31 Mayıs 1971'de Nurhak'ta, Mahir Çayan ve yoldaşları ise 30 Mart 1972'de Niksar'ın Kızıldere köyünde sığındıkları evde katledilmişlerdi. Yeniden Başbakanlık görevine getirilen Erim, 11 Aralık'ta yeni bakanlar kurulu listesini açıkladı. 10 Ocak 1972'de Askeri Yargıtay; Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın idam kararını onayladı. Erim hükümeti döneminin en önemli olaylarından birisi de Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'ın 6 Mayıs'ta idam edilmeleriydi.

Ancak Erim'in kurduğu iki ayrı hükümetin ömrü 11 ay sürdü. Aralık'ta aralarında Başbakan Yardımcısının da bulunduğu 11 bakan "kalkınma hamlesini ve reformları Atatürkçü bir görüşle gerçekleştirme olanağı kalmadığı inancıyla" hükümetten istifa etmişti. Bu istifalar 1. Erim hükümetinin sonunu getirdi ve 12 Mart ara rejimi Erim'den sonra Ferit Melen hükümetiyle devam etti ancak bekledikleri başarıyı elde edemedi.

12 Mart Hükümetleri askerin siyasal sistem içerisindeki yerini sağlamlaştırmıştı. Türkiye siyasal istikrarsızlık süreci içine girmiş ve 12 Mart'tan sonra 1973'te yapılan seçimlere kadar hiçbir parti tek başına çoğunluk sağlamayınca dört başbakan tarafından 5 hükümet kurulmuştu. Faruk Gürler'in cumhurbaşkanı olma girişimi sonuçsuz kalınca 12 Martçılar ilk büyük darbeyi yedi. Fahri Korutürk'ün cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra başbakanlığa atanan Naim Talu ülkeyi seçimlere götürdü ve 14 Ekim 1973 seçimleriyle birlikte partilerüstü hükümetlerle yürütülen 12 Mart ara rejimi sona erdi.

1973 ve 1977 seçimleri ekonomik ve sosyal sorunlarla bürokratik ve siyasal sistemdeki bozulma ve kaos ortamında yapılmıştır. Merkezdeki sağ ve sol partilerdeki parçalanma seçim sonuçlarına yansarak çoğunluk sağlanamadığından çeşitli koalisyon hükümetleri kurulmuştu. 5 Haziran 1977'deki seçimler 1961 Anayasal döneminin ilk ve son BMM erken seçimi olmuştur. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden sonra meclisteki ezici çoğunluğun dengelenmesi amacıyla oluşturulan cumhuriyet senatosu seçimleri ise 12 Eylül 1980 darbesinden sonra 1982 Anayasasıyla tekli parlamenter yapıya geçildiğinden 1979'dan günümüze kadar yapılmadı.

1982 Anayasasıyla siyasal partilere anayasal sınırlar içinde faaliyetlerini yürütme hükmü getirilmiş parti kapatma yetkisi sıkıyönetim idaresine geçmişti. Siyasal partiler ve seçim yasaları MGK'nin gölgesinde oluşturulmuş, temel hak ve özgürlükler kısıtlanıp siyasal katılım hızlı karar alma mekanizmalarına (olağanüstü KHK'ler) devredilmişti. 12 Eylül yüzde 10 ülke ve yüzde 50'lere varan çevre barajlarıyla uygulamaya geçirilmiştir. Hükümet istikrarı gözetilerek büyük partilere prim verilmişti. Sendika ve dernek gibi DKÖ'lerle beraber siyasal partilerin kadın, gençlik vs. kolları yasaklanmıştır. Derneklere konan siyaset yasağı ise sendikaları da toplumdand yalıtıp bir ekonomizm içinde mahkum ederek devletin mali-idari vesayeti altına almıştı. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri yetkili merciin keyfiyetine bırakılmıştı (şehir düzeninin bozulmasını önlemek için görülen lüzum üstüne). Aykırı olan her ses her yurttaş potansiyel suçlu muamelesi görüp susturuluyordu. ...

1961 Anayasası neo-liberal sosyal, devletçi ve solidarist anlayışla ele alınmışken 1971 darbesi hak ve özgürlükleri radikal biçimde sınırlandıran kısıtlamaları yetersiz bulduğu yerde boğma hareketine başlamış, 1982 Anayasası ise faşist otoriter, yasadışı, korporatist-zümreci hatta ırkçı-gerici anlayışla ele alınarak sınırlama görüntüsü altında yasaların içini boşaltıp tutarsızca müstehzi, anti-anayasal olarak var dediği şeylerin varolma koşullarını –zimmileştirerek- ortadan kaldırmıştır. 13, 14 ve 15. maddeleri açıkça faşizan otoriteci tutumu yansıtır. TCK'nin 141 ve 143. maddeleri Anayasa hükmüne sokularak "bu yolda teşvik ve tahrik" ifadesi ve "sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak" ibaresiyle sol düşünce ve görüşleri hedef almıştır. Tutuklama tasarrufu bağımsız yargıdan alınarak sıkıyönetim mahkemelerine devredilmiş ve sorgu süreleri 3 aya çıkartılarak paranoyak anlayışla tutuklu yakınlarına bildirim kuralına bile kayıt düşürülmüştür. 5 kişilik bir askeri cuntanın darbe anayasası olarak büyük propagandalar ve siyasi yasaklar altında halka dayatmayla onaylanıp yüzde 92'lik kabul oyu ile yürürlüğe konmuştu.

1982 Anayasası hazırlanış ve ortaya konuşuna göre bir meşruiyet sorunu taşır. Dinsel eğitimi milli-temel eğitimin içine sokarak zorunlu hale getirmiş, kişi temel hak ve özgürlüklerini yok saymak adına devleti de laik düzenle çelişir biçimde kutsamıştır. Metafizik bakışlı hatta düpedüz teolojik bir anayasadır, "kutsal Devlet, kutsal din ve ölümsüz önder üçlemesinde ise neredeyse Türk-İslam teslisi havası vardır" (Prof. Dr. Taha Parla)...

Anayasa bir toplumun iç hukukuyla siyasetinin temel normudur. Kurum ve kurallarını, siyaset kültürünü, sosyal sınıfların yapısını, siyasal gelişim sürecini, ideolojiyi, rejimi vs. belirler. Bütün darbeler gibi 12 Eylül'cüler de demokrasiye militarizmle gidebileceklerini sandı. 12 Eylül cuntası tayin ettiği Danışma Meclisi'ne hazırlatıp son şeklini verdiğini ulusun anayasası olarak sunmuştur. Görevi yurttaşların sosyal ve ekonomik haklarını güvence altına almak olması gereken devletçilik anlayışı yerine seçkinci bir anlayışla insanlara "devletin yüce çıkarları" için görev ve sorumlulukları saymıştır.

Parlamentar demokrasiye bakanlar kurulu ve cumhurbaşkanıyla birlikte iki başlı olan yürütmeye darbe dönemlerinde birisi daha eklenmekteydi. Halkı mutlak sadakate zorlayan 12 Eylül Anayasası da parlamenter meşruiyet ve yasama organının üstünlüğünü MGK başkanlığında bir yürütme gücüne yani askeri bürokrasiye devrediyordu. Cunta geçici bir maddeyle 7 yıllığına cumhurbaşkanlığına getirilmişti. Parlamenter demokrasinin başı TBMM'nin manevi bir parçası kabul edilen cumhurbaşkanlığı makamına cunta lideri (MGK Başkanı) gelmiş oluyordu. GKB ve kuvvet komutanları MGK'de üyelere görüş bildirip diğer üyelerinden (Bakanlar Kurulu) de görüş kaydı isteyerek en mühim önemli siyasal kararlarda etkili kılındı. Devlet yapısı içinde yürütme organı güçlendirilmiş ve bu güçlendirme Cumhurbaşkanının yetkileri artırılarak ve Bakanlar Kurulu içinde Başbakanı daha üstün bir konum sağlanarak yapılmıştı. Yargının doğallığı ve bağımsızlığı ilkesi bozularak 20 Mart 1973'de 1961 Anayasası'na eklenen bir maddeyle kurulan DGM'ler gelişen toplumsal muhalefet sonucu 11 Ekim 1976'da hukuken varlık gerekçelerini yitirmesine rağmen 1402 sayılı kanunla sıkıyönetim mahkemelerine dönüştürülerek gelişebilecek ve yükselebilecek her türlü toplumsal muhalefeti bastırmak amacıyla tekrar anayasaya konmuştu. Mahalli idareler cuntasının vesayeti altına sokulurken üniversitelerde ise dışardan atamalarla YÖK adıyla bir kurul oluşturulmuştur.

1961 Anayasası özgürlük ve haklar konusunda kitlesel uyanışın yaşandığı yıllara bağlı talepler doğrultusunda gerçekleştiğinden egemen güçlerin lüks olarak nitelendirdiği anayasayla basın özgürlüğü, yargı bağımsızlığı, sendikal haklar, üniversite özerkliği gibi konularda gelişen olanaklar sosyalist düşüncelerin geniş kitlelere aktarılmasını sağlamıştır. O zamana dek tabandan yoksun olan sol aydınların ileri sürdüğü sosyalist görüşler yaygınlık kazanıp 1965'teki BMM seçimlerinde TIP'le parlamentoya taşınma başarısı göstermişti. 1961 darbesi meşruluğunu yitirmiş Adnan Menderes iktidarının muhalefeti baskı altına alıp demokrasiyi rafa kaldırma girişimleri nedeniyle yapılmış görünüyordu. 1971 ve 1980'de amaçlanan daha farklıydı. Gelişen gençliğin mücadelesi ve işçi hareketleri egemen güçlerin saldırısını geciktirmede ve solu ezmek için gerekçe oldu. 1971 toplumsal muhalefeti bir ayaklanma belirtisi gibi görerek 1980 sıkıyönetim uygulandığı anda iç savaş boyutuyla teknik olarak asgari koşulları bulunmamasına rağmen "bölücü ve yıkıcı bir iç savaş" olarak mütalaa edilerek bulunarak genel seçimlere 1 yıl kala düzenlenmişti. Berna Moran'ın deyişleyle 1980'deki darbenin amacı solun nefesini kesmek için korkunç baskı rejimi uygulasa da halkı sindirmekten öte geçmeyip kalıcı etki bırakmayan 12 Mart darbesinin yapmadığını yapmaktı. Üniversiteler ve basın susturulmuş aydınlar ve işçi örgütlerini kontrol altına alıp toplum apolitize edilerek solun elini kolunu bağlamakla kalmayarak aynı zamanda yeni değerler aşıl原因 bir dünya görüşüyle Türkiye'de sol ideolojiyi temelden çöktürmeyi amaçladı.

Darbe amacına ulaşmış sol dağıtılmış yaşamdan beklentileri çok farklı olan bir kuşak yetiştirilmişti. İdealizm, özveri, eşitlik, bozuk düzene karşı savaşım gibi sola ait inanç ve davranışlar terkedilmiş erdem kavramına yüklenen anlam aşınmıştır. Erdem sayılan şeyler geri kafalılık, aptallık, enayilik sayılır hale gelmiş hele solun ideolojisini savunmak düpedüz çağdışı kalmakla eşdeğer görülür olmuştu. Toplumsal değerlerin yerine konan bireyci başarı, köşe dönmeçilik vs. tutumlar 1968 kuşağı ve 78'lerin gençliğince radikal sayılan siyasal davranışlarla ideolojisine sırt çevirme sonucunu getirdi.

80 öncesi toplumsal ve ekonomik sorunlara Marksist kesimin çözümleri hazırды. Ancak 1980'lere gelindiğinde durum karmaşıklaşmış sosyalist blok da çöküş sinyalleri vermeye başlamıştı. İdeolojik hazır çözümlerin değerini yitirmesi demektir bu. Devletin niyetli olduğu kapitalist modele; serbest piyasa ekonomisine alternatif bir sistem üretecek hali de yoktu solun. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması, iletişim teknolojisinde devlet tekelinin kalkması ve enformasyon kurumlarında özel sermaye hakimiyetinin artmasıyla birlikte 12 Eylül'ün başlattığı toplumsal değerlerdeki aşınma süreci hızlanmıştı. 6 Mayıs 1990 tarihinde kurulan ilk özel TV yayın kuruluşu sonrasında yerel ve bölgesel radyo-TV kanalı sayısı artmıştır.

Tüm dönemler boyunca ağırlıklı olarak "Nispi Temsil" sistemi uygulanmıştır. 11 seçim 7'si tek partinin iktidarıyla sonuçlanmıştı. Seçim sistemlerinin sonuçlarına bakılınca Artan oylara uygulanan "Milli Bakiye Sistemi" (ulusal artıklı nisbi seçim) yöntemi temsilde adaleti en fazla sağlayan yöntem olarak gösterilir, Hükümet İstikrarını (Fayda) unsurunu en üstün sağlayan ise "liste usulü çoğunluk sistemi"... Barajsız d'Hondt Sistemi tek parti iktidarını güçleştiriyordu. Özellikle 1980'den sonra kontenjan usulüyle beraber "çifte barajlı d'Hondt" seçim sistemini uygulamakla amaçlanan parlamentoya girecek partilerin sayısını azaltarak "Çoğunluk"la tek parti iktidarını kolaylaştırmaktı.

Türkiye'de çok sayıda parti kurulmuş ama seçimlere az sayıda parti katılmıştır. Her seçim öncesinde seçim yasası da değişmektedir. Seçim sistemi, siyasal istikrar sağlayan etkenlerden yalnızca birisidir ve her siyasal parti kendine göre uygun bir sistem arayışı içindedir. Çoğunluk sağlanmadığından oluşturulan koalisyonlar ve burjuva siyasal partilerdeki parçalanmaysa sık sık oy dağılımına yansımıştır.

Türkiye'de seçimlerin siyasal iktidarın oluşumunu belirleyen tek yöntem olmadığı açıktır. Tek partili dönemi bir yana bıraktığımızda, 1960, 1971 ve 1980 askeri darbeleri, askeri gücün seçimler kadar ağırlıklı bir rol oynadığını gösterir. Askeri darbe ardından yaşanan dönemlerde gerçekleşen seçimlerde aday olma süreci ve

siyasi yasaklar seçimlerin demokratik yapısını da ortadan kaldırarak önemli bölümünde de sağ partileri iktidarlara getirmiştir. Küçük partilerin parlamentoya girme olasılığı neredeyse sıfırlanmıştır.

Yöneten-yönetilen ayrımı halkın halk tarafından yönetimi anlamındaki demokrasi kavramıyla çelişir. Yönetim eskiçağın siteleriyle İsviçre'nin dağ kantonlarında halkın bütünü temsil eden genel bir kurulun elindeydi ancak ikisinde de sadece çok önemli kararlarda toplanılırdı. Bunun dışında yönetim yine küçük gruplardan oluşuyordu. Siyasal partilerin gelişim ve örgütlenmesi seçim sürecinde ortaya çıkmıştır. Seçim sistemi siyasal parti sistemini belirler, siyasal parti sistemi de rejimi... Seçimin siyasal sistemin bir ögesi olarak temel işlevi yönetilenlerin temsilini sağlamaktır; Marks'a göre parlamenter demokrasi ve temsilci hükümet, sınıf mücadelesinin bir aracı değil, sınıflı toplumda sınıfsal mücadeleyi yumuşatarak egemenlerin iktidarını sağlamlaştıran bir aldatmacadan ibaretti. 1832'deki seçim reformuyla İngiltere'de ilk burjuva siyasal gruplar oluşarak temsilcilerine parlamento yolu da açıldı, seçim bölgelerindeki söz sahipleri seçkinlerdi. Fransa'da ise 17 Haziran 1789'da toplumsal yapıyı sorgulayan aydınlanma fikirleri ekonomik buhranın da etkisi ile Kral Louis XVI'i zorlayınca toplanan Üçlü Meclis'te (États Generaux) burjuvazi siyasal alana yığınsal olarak çıktı ve 600 halk temsilcisi kendilerinin toplumun %96'ını temsil ettiklerini söyleyerek meclisi "Milli Meclis" olarak ilan etmiştir. Kurucu mecliste saray soyluları (Noblesse de Robe), yargıç, noter ve avukatlar vardı. Bunlar yerel eşraftandı ve seçimler seçkinlerin yenilenmesini sağlamıştır. Toprak soyluları ile büyük burjuvazinin çatışması yerel eşrafi temsil eden bir hükümet şekli yarattı.

Siyasal rejim belirli bir sosyal grupta yönetenlerle yönetilenler arasındaki ayrımın aldığı biçimdir. Her grup içinde ortaya çıkan hizip Aristo'ya göre halkın başbakanı anlamında "Prostates" denen önderliğinde kitleyi sürükler. Demokrasi teorisini Jean-Jacques Rousseau'ya göre de yöneten-yönetilen ayrımı ortadan kalkmaz. Toplum Sözleşmesi'nde "terimi kelimenin gerçek anlamıyla ele alırsak gerçek demokrasi asla var olmamıştır bundan sonra da olmayacaktır çoğunluğun yönetmesi ve yönetilmesi doğal düzene aykırıdır" demiştir.

Dar anlamda siyasal rejim insan topluluğunun bir özel biçimi olarak ulusun yönetim yapısıdır. Anayasa rejimi gizler asıl rejim uygulamadaki işleyiş yazılı olan değil; seçim, hükümet organları, iktidarın dağılımı ve sınırları rejimin yapısını belirler ve yönetenle yönetilen arasındaki ilişkileri teknik anlamda düzenler.

İkinci dünya savaşından sonra özgür sayılan uluslar gerçekte özgür değillerdi. Baskı biçimleri yerini daha ikiyüzlü ve yumuşak baskı biçimine bıraktı. Kapitalist girişimlerin yerine sosyal demokrasinin yeni biçimleri ortaya çıktı, emekle sermaye arasındaki sınıfsal çatışma siyasal demokrasi eksenli gelişti. Sınıfların hedefi kendi demokrasisini kurmaktır. Çağdaş toplumun ihtiyaçlarına yanıt vermeyen rejimler modern diktaya, seçkin azınlıklar monarka dönüştü. Anatole France "yaşam için sürekli gerekli şeyleri üretenler bunları bulamazken bunları üretmeyenler bolluk içindedirler" diyordu.

Parti sayısı ve yönetenlerin yapısı rejimi belirler. İnsanın temel özelliği bir toplum içinde yer almaktır. Rejimle ifade edilen işbölümüne göre örgütlenmiş bir toplumdu, sınıflı toplum değil. Emile Durkheim'in izindeki Fransız sosyologları toplumu bilinçli ve kolektif istemli bir varlık olarak gördüler, sınıf kavramını sosyolojik düşünceye temel alan Karl Marks ise insandaki duygu, düşünce ve istemlerin toplumsal durumunu belirleyip ekonomik ilişkilere dayandığını belirtmekteydi. Marks'a göre partiler altyapıyı, hükümet organları üstyapıyı oluşturur. Proletarya için İnsanlık tarihinin anahtarı ve bilimsel sosyalizmin ilk programı sayılan Komünist Partisi Manifestosu'nda (1848) "Şimdiye kadarki bütün toplumların tarihi, sınıf savaşmaları tarihidir." denmektedir. Aksini iddia etmek siyasal hedefin (gerçekleşmesi için gereken toplumsal mekanizmanın) tasfiye edilmesi demektir.

Yönetenlerin yetkilerini sağlayan araçların işlevselliğinden yola çıkan Charles-Louis de Montesquieu "güç gücü durdurur" demektedir. Günümüzde de güçler ayrılığı (yasama, yargı ve yürütme) yönetenlerin egemenliğini sınırlayıcı bir şeymiş gibi modern dünya içinde çağdışı kalmış rejimler için bile zorunluluk görünür; İngiliz rejimi yargı gücünün bağımsızlığı yanında taht, kabine ve parlamento üçlüsünden oluşmuştur. Ancak İngiliz sisteminin ana mekanizması Maurice Duverger'e göre İngiltere tipi liberalizm ve partilere dayanır. Neredeyse bütün Batı Avrupa'yı etkileyen İngiltere demokrasisine (dominyonları ve eski sömürgeleri dahil) özgü siyasal sistemde 'İktidar her şeydir'. ABD'de ise iki güçlü partili siyasal yapıda partiler sağlam öğretilere dayanmayıp sadece Amerikan temel felsefesine uygun pragmatik programlara sahiptir. Devletin en saygın organı olan Yüksek Mahkeme'nin kongre ile başkan arasında hakemlik vazifesi vardır ve sistemin özü de bu fren-denge durumudur. Başkan ve kongrenin güçleri mutlaklıdır. İki türlü sistemle başkan seçilir. Önce eyaletlerden başkanı seçecek temsilciler (ikinci seçmen) belirlenir. Anayasa Mahkemesi Başkanı da kongreye karşı yetkili kılınmıştır.

Batıda özellikle iki partili sistemin geçerli olduğu İngiltere ve ABD'deki gibi İşçiler-muhafazakârlar, demokratlar-cumhuriyetçiler arasındaki Ortak Pazar ve devletleştirme gibi kararlar dışında farklı eğilim ve doktriner karşıtlık bugün bile ayırdedilememektedir. İngiltere'de 1966'da İşçi Partisi milletvekillerinin yüzde 57'si serbest meslek sahibiyken sadece yüzde 14'ü işçileri temsil ediyordu. Kutuplaşmaya yol açan siyasal sistem toplumun parçalanmasına ve manipülasyonuna hizmet eder görünmektedir, seçim sonuçta bir kadronun onaylanması işlemiydi, mali ve medyatik destekle kazanılıyordu ve modern siyasal toplumu etkileyense kitle iletişim araçlarıydı.

Sovyetler Birliği üniter devlet yapısı içinde çok uluslu bir federe devletti. Sovyet parlamentosu “Yüksek Sovyet” (kurul, meclis) anlamına geliyor ve iki meclisten oluşuyordu. Birlik Sovyeti halkın tamamını, Milletler Sovyeti Federe Cumhuriyetlerle Özerk Cumhuriyet, Özerk Bölge ve Millî Bölge’yi temsil etmekteydi. İki meclis de eşit haklara sahipti ve yürütme gücü olan “Yüksek Sovyet Prezidyumu”nu (32 üyeli cumhuriyetleri temsil eden ve devlet başkanının görevini yapan kolektif bir organ) birlikte seçerlerdi, adı 1946’ya kadar “Halk Komiserliđi” olan Bakanlar Kurulu Yüksek Sovyet’e karşı sorumluydu. Ruhban egemenliği ve toprak oligarşisi karşısında yeni bir yöntem olarak David Zaslavski “Sovyet halkı, tek partiyi, yeni tipte bir demokrasiye özgü yeni bir olgu olarak dünyaya tanıtır” diyordu.

Tarihsel gelişim süreci içinde, özellikle antik çağda başlayıp, ortaçağ boyunca, yerel yönetim kavramı hükümdar merkezli ve hemen hemen askeri içerikliydi, yani askeri örgütlenmeydi. Komün kelimesi yerel yönetimler için kullanılmıştır. Yerel yönetimler Eski Yunan hatta Sümerlere dayanıyor. Batı Avrupa’da feodalitenin yıkılışıyla birlikte kentlerin geliştiğini görüyoruz. 2.Yy ile 10.Yy arasındaki derebeylik düzeninden sonra yeni bir sınıfın yaşadığı çok daha ayrıcalıklı kentler ortaya çıkıyor. Burjuva sınıfının yaşadığı kentler feodal beylerin yaşadıklarından ve senyör malikânelerinden çok daha farklıydı. Almanya’da ise yerel topluluklar özgür kent niteliği taşıyordu ve sonucunda İsviçre, Hollanda ve Belçika gibi ülkeler ortaya çıkmıştı.

ABD’de valiler yöre halkınca seçilirler. Rusya Federasyonu’nda da cumhuriyetlerin temsilcilerini yerel halk seçmektedir. Çin, İspanya ve Portekiz gibi üniter yapıllı devletlerin özerk bölge temsilcileri de yöre halklarınca seçilmektedir. Fransa ile İngiltere siyasal birlik ve merkezleşmenin en fazla önem verildiği ülkelerdir. 1982 yılına kadar Fransa’da merkezi bir devlet yapısı vardı fakat 1982 yerel yönetim reformu ile yerel yönetimler daha güçlü hale getirildi. Fransa’da ayrıca ülke çapında halk tarafından seçilmiş olan belediye meclisi üyelerinden, il yerel meclis üyelerinden ve bölge yerel meclis üyelerinden oluşan seçmenler tarafından 9 yıllığına seçilen 331 üyeli senato seçimleri her 3 yılda bir yapılır ve her seçimde senatonun üçte biri yenilenir.

Türkiye’de yürürlükteki mevzuata göre yerel yönetim birimleri, il özel idaresi, belediye ve köy olmak üzere 3’e ayrılır. İl özel idaresi birimleri vali, il genel meclisi (sınırlı yasama organı) ve encümen’dir (yerel yürütme birimi). Büyükşehir belediyesinin organları ise belediye meclisi, encümen ve belediye başkanıdır. Osmanlı Devleti’nde ilk defa 22 Eylül 1858 tarihli “Vali, Mutasarrıf ve Kaymakamlıkların vazifelerini Şamil Talimatname” ile ülke, eyalet, kaza ve kariye’lere ayrılmış, eyaletin idareleri valilere, kazaların (liva, sancak) idaresi kaymakamlara verilmişti. Müstakil sancaklar yani eyalete bağlı olmayan sancaklar ise, birer mutasarrıf idaresine terk edilmişti. Bugünkü il özel idarelerimizin temel 1864’te atılmıştır. Osmanlı İmparatorluğunun çöküş dönemindeki yenileştirme çalışmaları, idare sistemini de etkilemiş ve yerel yönetim (mahalli idareler) sistemi ilk kez 1864’te Fransa’daki taşra örgütlenmesi olan “département” sisteminden esinlenerek hazırlanan “Teşkilât-ı Vilayet Nizamnamesi” ile getirilmişti.

Daha önceleri merkezden atanmış bürokratlarla eyalet sistemi sürdürülürken, özellikle Tanzimat’tan sonra merkezden atanan bürokratlara yardımcı yerel kurullar oluşturulmaya başlanmıştır. “Teşkilât-ı Vilâyet Nizamnamesi”nin ilanından sonra idari yapılanma vilayet, liva, kaza ve kariye şeklinde yönetim birimlerine bölünmüştür. Vilayete bağlı livaların her birinden halk tarafından seçilen ikisi müslüman, ikisi hristiyan dört üyeden oluşan “Vilâyet İdare Meclisi” (İl Genel Meclisi) meydana getirilmişti. Yılda bir kez valinin başkanlığında toplanarak sosyo-ekonomik sorunları görüşen “Vilâyet Umum Meclisi” modern anlamda ilk yerel örgütlenmedir. 1870 tarihli “İdare-i Umumiye-i Vilayet” nizamnamesiyle tevsiî mezuniyet (yetki genişliği) sistemine geçilmiş, taşra kuruluşlarındaki bürokratların yetkileri artmıştı. 1876 Anayasası da vilayet ve belediye meclis üyelerinin seçimine ilişkin kanunların çıkmasını öngörmüş ve İl Özel İdaresi ilk kez anayasal hüviyete kavuşmuştu. 1908’de 2. Meşrutiyetin ilanından sonra da vilayetlerin idaresini Anayasaya göre düzeltilmenin gerekliliği kabul edilmiştir. Çünkü 1876 Anayasası vilayetlerin yetki genişliği ve görevlerin ayrılması esaslarına göre düzenleneceğini belirtmekteydi. Bu amaçla Danıştay başkanının başkanlığında bir özel komisyon kurularak çalışmalara başlanmıştır. İdari ademi merkezîyet esaslarına göre hazırlanan tasarı Mebusan Meclisine verilmiştir. Meclis komisyonu, bu tasarıyı 1908’den 1912’ye kadar tetkik ederek, vilayetlerin idaresini “İdare-i Umumiye-i Vilayet”, “İdare-i Hususiyet-i Vilayet” isimleri ile iki kısma ayırmış ve tasarıyı meclise sevk etmiştir. Ancak Balkan harbinin çıkması, kanunun çıkmasına engel olmuştur. Balkan harbi çıkmadan işbaşına gelen hükümet, tasarıyı geri çekerek, bazı değişiklikler yaparak 26 Mart 1913 tarihinde muvakkat kanun mahiyetinde bir kararname çıkararak yürürlüğe koymuştur. Bu muvakkat kanunla vilayet idarelerinde merkezîyet ve ademi merkezîyet prensipleri tatbik ediliyor, vilayet bir yandan devlet idaresinin mülki taksimat dairesi, diğer yandan bir ademi merkezîyet idaresi ve idare hükmi şahıs olarak düzenleniyordu. 1913 tarihli Muvakkat Kanunu vilayetin tüzel kişiliğini açıkça kabul etmiş olup, bu kanunun “İdare-i Hususiyet-i Vilayet” kısmı, halen yürürlükte olan ilk özel idareleri kanunun temelini teşkil etmiştir. Buna göre vilayet hususi idaresi, il dahilindeki mahalli bazı kamu hizmetlerini gören, tüzel kişiliğe sahip bir yerel yönetim kuruluşu olarak kabul edilmiştir. Kanun, devletin göreceği kamu hizmetlerinden bir kısmını vilayet özel idaresine vermiş, bu açıdan merkezi idare ile vilayet arasında bir işbölümü yapmıştır. Aynı kanun il genel meclisinin başkanlığına valiyi getirerek ve meclisin kararlarının valinin onayından sonra uygulanmasını kabul ederek, seçimle gelen il genel meclisinin üzerinde ağır bir vesayet getirmiştir. 1908’de 2.Meşrutiyet’in ilanından sonra başlatılan girişim 1913 Mart ayında, il özel yönetimleriyle ilgili temel yasanın yürürlüğe girmesiyle sonuçlanmıştı. Bu yasa kaynağını Fransa’da 1790 yıllarında ve Napolyon’un konsüllüğü zamanında kabul edilip 1838 ve özellikle de 10 Ağustos 1871 tarihinde geliştirilen kanunların hükümlerinden almıştır. 1913 tarihli İdare-i

Umumiye-i Vilayet-i Kanun-u Muvakkat (İllerin Genel Yönetimine İlişkin Geçici Yasa) "İlin Genel Yönetimi" ve "İlin Özel Yönetimi" olmak üzere iki bölümden oluşmuştur ve 1-74 üncü maddeler İllerin genel yönetimi, 74 üncü maddesinden sonra gelen maddeler il özel yönetimleri ile ilgiliydi. 1-74 üncü maddeler 18 Nisan 1929 tarihli ve 1426 sayılı Vilayet İdareleri Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır. İllerin özel yönetimine ilişkin 75. ve bu maddeyi izleyen maddeler ise bugüne kadar türlü değişikliklere uğramakla birlikte esas açısından hep yürürlükte kalmıştır. 1914 yılında, yasalarda, görevler, gelirler ve bütçe konularında kimi değişiklikler yapılmış ise de, asıl çatı değişmemiştir. 1929'daki 1426 sayılı yasanın yerini 10 Haziran 1949 tarih 5442 sayılı İl İdaresi Yasası almıştır. Cumhuriyet döneminde yapılan küçük değişikliklerden sonra, 1987 yılında yayınlanan 3360 sayılı yasa ile sistemde günün değişen koşullarına cevap vermesi beklenen değişiklikler yapılmamıştır. Cumhuriyet döneminin hukuk ve idare sistemi bakımından geçmiş dönemlere göre en önemli üç karakteri; laiklik esasına dayanan tek hukuk ve idare sistemine geçilmesi, kuvvetler birliğine dayanan ve Cumhuriyet şeklinde bir devlet sistemine geçilmesi ve hukukun fiilen ekonomik liberalizme dayanan bir sistem yerine devletçiliğin seçilmesidir. Dönemin idare sistemini şekillendiren en önemli özelliklerinden birisi Devletçilik ilkesidir. Cumhuriyet yönetimi ilk olarak, yabancı ülkelerin siyasi ve ekonomik çıkarlarının etkisinde kalan, imtiyazlı kamu hizmetlerini devletleştirerek tasfiye etmişti. Bu hizmetlerden sınai ve iktisadi bir kısmı bile özel sektör yerine özel teşebbüslerin sermaye ve kaynaklarının yeterli olmadığı, kamu yararı ile özel yararı telif etme, gerekirse kamu için fedakarlıkta bulunma his ve şuurundan yoksun oldukları için, devlet, bu teşebbüsleri birer amme hizmeti sayarak, bizzat kurup işletmeye ve idareye karar vermiştir. Devletin idari faaliyetlerinin sanayi ve ekonomi alanında da yayılması kamu hizmetlerini arttırmıştır. Devletçilik 1924 Anayasası'nın 1. maddesinde 1937 yılında yapılan değişiklikle Anayasaya girmiş ve bir anayasa prensibi haline almış, TC yönetimi Anayasa hükmü gereği "Devletçi" olmuştur. Cumhuriyet döneminde yapılan küçük değişikliklerden sonra 1987 yılında 3360 sayılı Kanunla 1913 yılında geçici bir kanun olarak yürürlüğe konulan yasanın bazı maddeleri yeniden düzenlendi ve adı "İl Özel İdaresi Kanunu" olarak değiştirildi. 3 Mart 2004'de İl özel idarelerinin yeniden yapılandırılmasını amaçlayan "İl Özel İdareleri Kanun Tasarısı" TBMM'ye sunulmuş, 23 Haziran 2004 tarihinde yasalaştı. Bazı değişikliklerle Cumhurbaşkanı Sezer tarafından da onaylanarak 4 Mart 2005 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanıp yürürlüğe girdi. 5197 Sayılı Yasa'nın gerekçesinde "İl Özel İdarelerinin, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve adaylık sürecinde bulunduğumuz Avrupa Birliği'nin mahalli idarelere ilişkin genel yaklaşımı ışığında; güvenilir, açık ve saydam, hesap verme yükümlülüğü olan, verimli, etkin ve kaliteli hizmet sunabilen bir yapıya kavuşmaları öngörülmektedir" denilmektedir...

Yerel yönetim seçimleri Tanzimat döneminde başlamıştır. Yerel yönetim kavramı geliştirildikçe temsilciler halkın çoğunluğunun oyu ile belirlenmeye başlamıştır. Türkiye'deki il ve belediye meclis seçimleri 2972 sayılı yasayla düzenlenmiştir. 25 yaşını dolduran ve ilçe sınırları içinde yaşayan herkes aday olabilmektedir. Üye sayısı nüfusla orantılı belirlenir. 25 bin'e kadar nüfuslu ilçeler için il genel meclislerine 2 üye, her 100 bin'den fazla nüfuslu ilçeler için 5 üye seçilir. 100 bin nüfusu aşan her 100 bin'lik nüfus için 1'er üye daha seçilerek tüm üyelere de il genel meclisi oluşmaktadır. Demokratik anlayışla hiç de bağdaşmayan yüzde 10 ülke barajı seçim bölgelerinde de geçerli olduğundan temsilci dağılımını büyük partiler lehine değiştirmekte ve yürürlükteki nisbi (barajlı d'Hondt) seçim sistemine göre eleme yapıldığından ülke barajını aşmayan bağımsız ve küçük partili adaylar seçilememektedir. Seçim çevrelerinin iktidar partileri tarafından kendi oy potansiyellerine göre çizilmesi uygulamasını (Gerrymandering) gündeme getirir ve bölgeci eğilimleri artırır. Ülkemizde 1950-1960 yılları arasında DP iktidarı, kendisine oy vermeyen seçmenlere karşı bir tepki olarak benzer uygulamalara girişmiş ve gelecek seçimlerde kendisi için daha uygun olacağına inandığı zeminleri elde etmeye çalışmıştır.

- II -

Microsoft'un patronu Bill Gates 90'lı yılların başında "dünya önümüzdeki 5 yıl geçtiğimiz 50 yılın 2 katı kadar değişecek" diyerek günümüzün karakteristik sözcüğüne gönderme yapıyordu. Küreselleşme (globalisation) ve yerelleşme (localisation) sürecinin ortak ifadesi olan "Glocalisation" kavramıyla bilgi ve iletişim sektörlerinde meydana gelen değişmelerle emperyalizmin yeni küresel saldırı planı ifade edilmektedir.

ABD'li futurist Dr. Stan Davis, "Sanayi Çağı çoktan bitti, Bilgi Çağı'nın yarısı geride kaldı, üçüncü çeyreğini yaşamaktayız. Biyoteknoloji Çağı bile çoktan başladı" demişti. Yazara göre tarımsal ekonomi binlerce yıl sürerken, sanayi çağı 200 yıl devam etmiştir, bilgi çağının ömrü ise 50 yıl olarak tespit edilmektedir. Bilgi ve iletişim sektörlerinde meydana gelen değişme dünyamızı bir ağ sistemiyle donatarak zaman ve mesafe engellerini ortadan kaldırmakta, küreselleşme sürecine "hız" kazandırmakta ve küresel bütünleşmeyle bağımlılık çerçevesinde yerelleşme adı altında devlete ilişkin birçok siyasal kavram yeniden tartışılmaktadır. Bu aşamada belediyelerin gelişimi daha yeniye kentleşmeyle beraber ekonomik ve sosyal ilişkiler değişerek yerini yeni sorunlarla beklentiler almıştı. "Belediye" ilk kez 1789 tarihli Fransız kurucu meclisinde kullanılan bir terim olup

bugün kullanılan "municipality" kelimesi ise Eski Roma kökenlidir ve imparatorluğa yeni katılan topraklara denirdi. İlk belediye örgütü de 1835 yılında İngiltere'de kurulmuştur...

Gideon Sjöberg kentleri, sanayi öncesi (pre-industrial) kentler, geçiş halinde (transitional) kentler ve sanayi (industrial) kentleri olarak ayırmıştı. Sanayi öncesi toplumun kentinde sosyal kontrolü oluşturan mekanizmalar arasında en önemlileri din, aile kurumu ve lonca örgütlenmeleriydi. Kentte elit tabaka büyük arazi sahipleri, devlet, din ve eğitim alanlarında önemli yerleri tutan kişilerden oluşmaktadır. Bunun dışında zanaatkâr ve toprağı işleyen köylülerden oluşan kitleler bulunmaktaydı. Sanayi öncesi kent, imtiyazlı dar bir üst tabaka tarafından yönetilmekte, sosyal yapısını tanımlayan katı tabakalaşma sistemi aile, ekonomik yapı, din ve eğitim örgütlenmeleriyle güçlü sosyal kontrolün varlığını duyurmaktadır. Dinsel ve siyasal işlevler ticaret işlevlerinden daha önemliydi. Din sosyal yaşantıyı etkisi altına almış ve sosyal yapısını ise lonca örgütlenmeleri aracılığı ile şekillenen güçlü bir sosyal kontrol olgusu belirlemiştir. Usta-çırak ilişkisine dayalı kapalı bir üretim sistemi olan lonca örgütlenmesi, Sjöberg'e göre sanayi öncesi kentte sosyal kontrolün önemli araçlarından birisiydi.

Yerel yönetimlerde devamlılık ve hukuki bir kişilik kazanmak, yani demokratik anlamda kurumsallaşmak esastır. Böyle bir idari hukuk sürecinin ise Osmanlı kentleri veya kırsal alandaki topluluklar için uzun zaman söz konusu olmadığı açıktır. Yerel yönetimlerin kurumsallaşması birçok ülkenin tarihindeki gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da ancak yakın zamanlarda başlamıştı. Kentlerde 15. Yüzyıla kadar yönetimde ahiler ve esnaf loncaları söz sahibidir. Hatta bazı örgütlü tarikatlar saltanatın da desteği ile bir yerel yönetim geleneği oluşturmuşlardı. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da büyük rolü olan ahiler Anadolu'da yalnız ekonomide değil siyasal alanda da etkili olmuşlardı. Bizans'tan yeni alınan kentlerde Türkler Ahi örgütünü kurmuşlar, ticari etkinliklerin Rumlardan Türklere geçmesini sağlamışlardı. Rum halkın oturduğu kent ve kasabalardaki ticaret hayatının denetim altına alınarak Rumların Türk kültürünü ve yaşam biçimini benimsemesinde Ahi esnaf örgütü büyük rol oynamıştır. Anadolu'nun İlhanlı istilasına uğradığı karışıklık dönemlerinde Ahi esnaf örgütleri kentlerde düzeni ve güvenliği de sağlamışlardı. Tanzimat öncesi dönemde belediye idaresi dinsel kurallara dayanmakta ve kadı tarafından temsil edilmekteydi. Klasik dönem Osmanlı yönetiminde kent ve köylerde bir yerel yönetim geleneğinin varolduğunu öne sürmek güçtür, kent yönetimi ve yargı görevi ilmiyye sınıfından olan kadırlara bırakılmıştır. Kadı, tanzimat öncesi dönemde adli, beledi ve mülki fonksiyonları yürüten bir kişiydi. Kadılık, kentin yargı mercii olduğu gibi, kadı da hem vakıfların deneticisi, hem de asayiş ile beledi hizmet ve beledi kolluk hizmetlerinin yetkili ve sorumlu amiriydi. Geleneksel devlet yapısından dolayı devamlı görev yapan ve kurumlaşan bürokratik kadrolar bulunmadığından kadı da görev yerine kendi kapı halkı özel personeli ile gelir ve gider ya da gittiği yerde bazı kimseleri istihdam ederdi. Kadıların özel belediye ve mahkeme gibi kurumlaşmayı temsil eden idari büroları da yoktu. Hangi binaya yerleşirse orası mahkeme veya belediye binası sayılırdı. Hatta başkent İstanbul'da bile belli bir kadılık bürosu olmadığı, ancak 2. Mahmut döneminde İstanbul kadısının Bab-ı Meşihat'ın (Şeyhülislâmlık Dairesi) bir bölümüne yerleştirildiği ve devamlı bürosunun burası olduğu bilinmektedir. Semtlerden sonraki daha alt kademe ve yerleşme birimleri olan mahallelerde ise kadının görevleri mahalle imamları tarafından yerine getirilirdi. Yetki alanı kriterine göre Tanzimat öncesi dönemde idari, adli ve beledi yetkilerde bir kadı, naib, imam hiyerarşisi mevcuttu. Kadının belediye alanındaki yetkilerini kullanışında muhtesib adı verilen bir yardımcısı da bulunmaktaydı. Öte yandan ne kadının ne de yardımcı personelin mahalli halk tarafından seçilip denetlenmesi veya idareye halk temsilcilerinin belirli bir statü ve kural çerçevesinde katılmaları söz konusu olamamıştı. Ekonomik işlerde (fiyat tespiti, narh konulması) kolluk görevinin yerine getirilmesinde, mali işlemlerin yürütülmesinde (vergi konulması ve toplanması gibi) kadı halkın ve esnafın temsilcisi sayılan kimselere başvurduğu takdirde yardımcı olmaktadır. Tanzimat devrine kadar Osmanlı ülkelerinde şehir ve eyalet idaresinden, vakıflar gibi ekonomik-sosyal kuruluşlardan, cemaat örgütlerinden söz edilebilir ancak yerel yönetim gibi bir kavram ve kurumdan hatta bir iki istisna dışında idareye yardımcı olan devamlılık kazanmış yerel kurullardan söz etmek kesinlikle mümkün olamamaktadır. İmparatorluğun idarecileri ile yerel halkın bir uzlaşmaya gittikleri, karşılıklı bir güçler dengesinin yasallaşması içinde ortak karar vererek yönetimi paylaştıkları görülmemektedir. Osmanlı Devleti merkez bürokrasisinin teknik nedenlerle yükümlenemeyeceği bazı hizmetleri yerel gruplara bırakmasının da adem-i merkezîyet (yerinden yönetim) ve yerel demokrasiyle bir ilgisi yoktu.

Hisbe ve ihtisap teşkilatıyla ortaya çıkan belediyeciliğin batıda ortaya çıkışı Roma İmparatorluğu'na kadar varır. Julius Caesar döneminde ise tüm imparatorluk kentlerine yayılır. Osmanlı İmparatorluğu kurulduktan ve İstanbul'da yerleştikten sonra Bizans idare teşkilatından bazı usuller aldığı gibi Şehremini unvan ve görevini de almıştı. Bizanslılar zamanında şehreminlerinin devlet binalarının tamirlerine memur oldukları surların üzerindeki kitabelerden anlaşılmaktaydı. Dünyanın ilk belediye kanunu 1502 yılında Bursa'da II.Beyazıt tarafından yürürlüğe sokulan Kanunname-i İhtisab-ı Bursa'dır. Türk tarihinde dinsel etki toplu yaşam ve kent kültürü ile birlikte devlet kurumlarında da görülmektedir. Osmanlı Devleti de şehir hayatının düzen içinde yürümesi için ihtisap teşkilatına ve başında bulunan İhtisap Ağası'na büyük yetki ve sorumluluk vermişti. Fatih Sultan Mehmet devrinden itibaren devlet sınırları içinde tayin edilen idareciler arasında görevli kadı (hakim) bulunan her kaza (ilçe) da ekonomik ve sosyal düzeni sağlayan bir "İhtisap Ağası" da bulunmaktaydı. İhtisab Osmanlıcaya fıkıh terminolojisinden geçmiş "hesab sorma, mes'uliyet" anlamında kullanılan "Hisbe"nin karşılığı olan Arapça bir sözcüktür. Hisbe veya ihtisap görevini yürütmekle yükümlü olan kişiye "Muhtesib" denirdi. Muhtesib çarşı ve pazarla sınırlı kalmayıp yargı, zabıta, polis ve güvenlik hizmetleri ile ilgili bazı görevleri de üstlenir ve İslâm ahlâkına aykırı davranış işleyenleri de cezalandırırdı. Kırım Savaşı sonrası 16 Ağustos 1854 tarihindeki resmi bir tebliğ ile ihtisap nezareti kaldırılarak İstanbul'da Şehremaneti kurulmuş ve bu göreve atanan kişiye de "Şehremin" unvanı verilmiştir. Şehremininin

yanında Babiâli tarafından seçilen ve padişahın tayini ile görevlendirilen üyelerden oluşan 12 kişilik bir "Şehremaneti Meclisi" vardı. Bu üyeler ise esnaf ve bazı ileri gelen memurlar arasından seçilir ve haftada iki kez toplanırdı. Belediyeciliğin İstanbul dışında taşra teşkilatlarının kurulması ise yine 8 Ekim 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile başlar. Bu nizamname ile sancak ve kaza merkezlerinde belediye hizmetlerini yönetecek bir belediye başkanı ve seçimli üyelerden oluşan "Meclis-i Beledî" ler (belediye meclisi) oluşturuldu. Bu nizamnameyi yürürlükten kaldıran 1870 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi eyaletlerde sıkı merkezizetten, yavaş yavaş bir tevsii mezuniyet (yetki genişliğine) doğru gidilmek istendiğini gösteriyordu. Taşrada ilk beledî hareket, ticarî kapitalizme geçişin başladığı yerlerde görüldü. Tuna vilâyeti kentleri, Bağdat ve liman kentleri, bu alanda öncü olmuşlardı.

Osmanlı Devleti'nde belediye teşkilatının yetki ve sorumluluklarını belirleyen en esaslı belge ise 5 Ekim 1877 tarihli "Dersaadet ve Vilayet Belediye Kanunu" dur. Bu yasa ile belediyeler vilayet bünyesinden çıkarılarak tüzel kişiliğe kavuştu. 1877 tarihli kanuna göre belediye organları, belediye reisi ve daire meclisinden ibaretti. Şehir veya kasabanın nüfusuna göre dört yıl için 6-12 kişilik bir belediye meclisi seçilirdi. Üyelerin yarısı, iki yılda bir kura ile değiştirilirdi. Reis ise bu üyeler arasından hükümet tarafından seçilip tayin edilirdi. 1877 Vilâyet Belediye Kanunu'na kadar olan düzenlemelerde belediye reisinin, devlet memurları arasından atanması öngörülüyordu. 1877'de kanunun bu şartı kaldırmasına rağmen atanan kişinin eşraftan biri de olsa memur sayılması anlayışı devam etti. 1877 yılında yayınlanan "Vilâyet Belediye Kanunu", Cumhuriyet döneminde belediyeler kanununun çıkarıldığı 1930 yılına kadar yürürlükte kaldı. Belediye meclisi kararlarını uygulayan, meclise başkanlık eden, vilâyet ile belediye meclisi arasındaki ilişkileri yürüten belediye reisi, bu görevlerini aksatmadığı sürece ya da yüksek makamlarla olan ilişkileri sayesinde uzun süre riyasette kalabilirdi. Uygulamada meclis üyeleri ve belediye reisi, o beldenin eşrafından seçilirdi. Onun için bu meclise Ayan Meclisi de denilirdi. Belediye Meclis Üyesi olacakların yirmi beş yaşını doldurmuş olması ve en az 50 kuruş yıllık emlak vergisi ödemesi şarttı. Taşrada bu seçimlerin pek sağlıklı yapılmadığı, belediye meclis üyelerinin de vali ve mutasarrıflarca seçildiği yaygın bir uygulama idi. Devlet, diğer hükümet birimleri gibi belediye meclisini de yerel güçlere karşı denetleyebileceği bir kurum olarak korumaya çalışmıştı. Taşra belediye meclisleri yılda iki defa, bulunduğu yerin (vilayet, sancak veya kazanın) idare meclisleriyle birlikte toplanıp bütçeyi hazırlar ve onaylardı. Bu karma meclise "Cemiyet-i Belediye" adı verilmişti.

Cumhuriyet dönemi belediyeciliğin temeli Tanzimat'tan sonra atılmıştır. Tanzimat'la birlikte ticaret gelişmiş, mülkiyet hakkı güvenceye alınmış, bankalar, sigorta şirketleri kurulmuş, özellikle liman kentlerinde önemli değişiklikler yaşanmış, yeni kentsel hizmet ihtiyaçları ortaya çıkmıştı. Osmanlı döneminden devralınan devletçi ve merkezizetçi gelenek cumhuriyet döneminde de sürdü. Belediye Kanunu'nun hazırlanmasında da büyük ölçüde o dönemde merkezizetçiliği güçlü bir biçimde uygulayan Fransız modeli örnek alındı. Bu dönemin en önemli deneyi Ankara'nın başkent yapılması ve Ankara'nın imarının, ülkedeki diğer kentlerin imarına örnek teşkil etmesidir. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında yerel yönetimler alanında getirilen en önemli düzenlemelerden birisi 1924 tarihli Köy Kanunu'dur ve bu kanun halen yürürlüktedir. 1929 ekonomik buhranını takip eden yıllarda, dönemin belediyeciliğini etkileyen en önemli gelişmeler devletçilik ve halkçılık ilkelerinin kabulü olmuştur. Devletçilik ilkesine geçilmesi ilkesinin belde düzeyinde de gösterecek birçok kamu hizmetinin üretimi düzeyinde önemli gelişme halkçılık ilkesinin yayılmasıdır. Dönemin halkçılığıyla batının uygarlık düzeyi ile kentsoylu yaşama geçiş hedeflenmişti. Dönemin bir diğer özelliği de parti örgütü ile devlet örgütü arasındaki iç içe ilişkidir. Bu ilişki de belediyelerle merkezi yönetim arasında bir farklılaşmanın gelişmesini önlemiştir. 1930 yılına kadar belediyelere yeni yetki ya da gelir kaynakları veren çeşitli yasal düzenlemeler getirilmiş olmasına karşın, bütünsel bir düzenleme yapılmamıştı. Belediyelere ilişkin bütünsel düzenleme 1580 sayılı ve 1930 tarihli Belediye Kanunu ile getirilmiştir. 1930-35 yılları arasında belediye kanunu ile birlikte Cumhuriyet dönemi belediyeciliği büyük ölçüde şekillendirilen başka yasal düzenlemeler de yapılmıştı. Bunlardan en önemlileri, Umumi Hıfzısıhha Kanunu (1930), Belediye Bankası Kuruluş Kanunu (1933), Belediye Yapı ve Yollar Kanunu (1933), Belediye İstimlak Kanunu (1934), Belediyeler İmar Heyeti Kuruluş Kanunu (1935) dur. 1933'te yürürlüğe konan 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Yasası bir yapı tüzüğü ya da yönetmeliği olmaktan ileri gidemediği için günün gelişmeleri karşısında yetersiz kalmıştır. Bunun için yeni imar ve kamulaştırma yasalarının hazırlanmasına gidilmiş ve 16 Temmuz 1956'da İmar Yasası meclisten geçerek yasalahaştırılmıştır. Yine 1956 yılında 6830 sayılı Kamulaştırma Yasası yasalahaştırılarak yürürlüğe girmişti. 1961 Anayasası ile yeni demokratik anlayışın yolu açılmış, demokratik düzenin kurulması ve işleyişine yön verecek "Kurumsal Yapı" yeniden tanımlanmış, toplumsal yaşamı yeni değişimlere ve sosyal görüşlere açacak çerçeveler oluşturulmuştu. 1961 Anayasası, ilkesel olarak "özerk ve güçlü" mahalli idareler için anayasal çerçeveyi koymuş ve bunun uygulamaya aktarılmasını yasalara bırakmıştı. Ancak bu dönem içinde çıkarılan yasaların Anayasa'nın öngördüğü bu çerçeveleri ne kadar geliştirdiği şüpheli olmakla birlikte 49. maddesi ile "devlet yoksul veya dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirleri alır" şeklinde ifadesini bulan hüküm kendi yönetimi bakımından önemli bir ilkedir. Bu konuda devletin 1960-73 arasındaki dönemde çok önemli adımlar attığı söylenemese de 1966'da çıkarılan 775 sayılı Gecekondu yasasının kentlerde oluşan sağlıksız gecekondu bölgelerini ıslah etme, tehlikeli olanlarını tasfiye etme ve yoksul veya dar gelirliilere gecekondu önleme bölgelerinde arsa ve konut sağlama yönünde getirdiği önlemlerin söz konusu maddeden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. 1961 Anayasası Planlı Kalkınma anlayışını benimsemiş ve 41. maddesinde "iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek, bu maksatla milli tasarrufu arttırmak, yatırımları toplumun yararının gerektirdiği önceliklere göre yönetmek ve kalkınma planlarını yapmak devletin ödevidir" hükmü konmuştu. Kalkınma planlarını yapma görevi de 129. Madde ile Devlet Planlama

Teşkilatı'na verilmişti. 1961 Anayasası kalkınmanın planlanan ekonomik tercihlerle gerçekleştirilmesi yönünde bir ilke getirmiştir. Bu tercih ile Anayasanın refah devleti anlayışının, Merkezi yönetim eli ile gerçekleştirileceği vurgulanmaktaydı. Planlı kalkınmayı yönlendirecek güçlü bir merkezi karar örgütü olan DPT'nin ortaya çıkması ile karar sürecinin merkezileşmesi hızlandırılarak toplumun temel politikalarının belirleyici ve uygulayıcısı olarak merkezi yönetimin ön plana çıkarıldı. 1963'te başlayan Planlı Kalkınma döneminde ve özellikle ilk iki planın hazırlandığı ve yürürlükte olduğu 10 yılda, güçlü merkeziyetçi siyasal görüşler egemen olmuş ve bu eğilim yerel yönetimleri de baskı altında tutmuştu. Konut sayısının artırılması, kooperatifleşmenin özendirilmesi, mahalli idarelerin gelirlerinin artırılması önerilmiştir. Kentleşme'nin kalkınmanın önemli bir boyutu olduğu bilincinin gelişmesiyle kentsel altyapılara öncelik verilmesi ve bu doğrultuda konut sorununun çözümünde "Toplu Konut" anlayışının gelişmesi de önemli bir yenilik olarak sayılabilir. 1960'larda mevcut belediye sınırları dışına taşmış büyük şehir çevresinde çok sayıda küçük belediyelerin kurulması gerçekleşmişti, kentler üzerindeki aşırı yığılmalar sosyal ve teknik alt yapıyı yetersiz hale getirmiş, 1960'ların ortalarında Hava Kirliliği sorunu gündeme gelmişti. Keza büyük kentlerde kent içi ulaşım sorunu ortaya çıkmış ve toplu taşımacılık ve özellikle metro tartışmaları kamuoyuna yansımaya başlamıştır. 1960'larda ülkede otomotiv endüstrisinin kurulması ile orta-üst ve üst gelirlielerde otomobil sahipliği artmaya başlamış, bu gelişme kentlerin yapısına da yansımış ve kent dışında konut alanı açma talepleri oluşmuştu. Planlı dönemde sanayi kuruluşlarının artışıyla kent dışında ucuz arazi üzerinde yerleşerek çarpık kentleşmeye öncülük ettikleri de görülmektedir. Merkezi fon ve yardımların yeni belediyelerin kurulmasını özendirilmesi, kentleşme ve nüfus artışı belediye sayılarını hızla arttırmıştı. 1961 yılında 998 Belediye varken 1973'te bu sayı 16.213'e çıkmıştır. Toplam kamu gelirleri içinde Belediyelerin payı 1960 yılında % 16.35 seviyesinde iken, bu pay 1972'de % 5.67'ye düşmüştür. Kişi başına düşen belediye geliri endeksi 1960'da 99 iken, 1972'de 155'e yükselmiştir. Ancak aynı dönemde toptan fiyat artışı endeksi 100'den 265'e çıkmış, dolayısıyla Belediyelerin kişi başına hizmet üretimi 1960'daki seviyesine göre % 42 azalmıştır. Belediyeler nitelikli personel temini açısından da güçsüzleşmiştir. Belediyeler merkezdeki kaynaklardan yararlanmak amacı ile İller Bankası'nın teknik yardımını harekete geçirmeyi başarmışlar ve beldelerine alt yapı ve diğer yatırımlar çekmeye uğraşmışlardır. Bu dönemde metropoliten ölçekte planlama ve imar konusundaki yetki dağılımı İmar ve İskan Bakanlığı'na geçmiş, 1965'te çıkarılan bir Bakanlar Kurulu kararı uyarınca 1970'e kadar İstanbul, İzmit ve Ankara'da Bakanlığa bağlı Metropoliten Planlama büroları kurulmuştu. 1972 yılında 6785 sayılı imar yasasını büyük ölçüde değiştiren 1605 sayılı yasa ile merkezi idarenin imar planı yapma ve denetim yetkileri güçlendirilmiş, İmar Yasası'nın 26 ve 29. maddelerinde Bakanlığa doğrudan müdahale etme, planlama, onaylama ve denetim yetkileri verilmiştir. İmar Yasası'ndaki bu değişikliklerle özellikle büyükşehir belediyeleri ve belediye meclisleri etkisizleştirilmiştir. 1972'de 1605 sayılı değişiklik yasası ile Belediye sınırları dışında imar yetkileri Bakanlık ve taşra örgütüne verilmişti. Mücavir alan tanımı genişletilmiş, fakat mücavir alanda plan yapımı, parselasyon ve yapı yasakları konusunda açıklık getirilmediği için uygulamanın denetimi sorun olmuştur. Büyük kentlerde ve metropoliten alanlardaki hızlı değişim ve gelişmeler sonucu ortaya çıkan sorunlar yeni bir yönetim örgütlenmesi içinde ele alınması zorunluluğu doğurmuş ve 1930 tarihli 1580 sayılı Belediyeler Kanunu'nda sözü edilen "Belediyeler Birliği" anlayışı 1970'lerde işlev kazanmıştır. Belediyelerin karşılaştıkları sorunlara, sınırlamalara birlikte çözüm aramak, kit kaynakları, en ekonomik bir biçimde kullanmak ve yenilikçi arayışlara yönelmek eğilimi 1970'lerde ortaya çıkan Belediyecilik anlayışının temel ilkelerinden biri haline almıştı, öncelikle bölgesel ölçekte ve belirli bir havzada yer alan irili ufaklı belediyeler birlikler halinde örgütlenmeye başlamışlardı. 1973 yılında yapılan seçimlerden sonra gelişmelere baktığımızda belediyelerin kendi ihtiyaçları olan mal ve hizmetleri doğrudan üretmeye başlamaları, asfalt fabrikaları kurmaları, ekmek fabrikası girişimleri, toplu taşımaya öncelik vermeleri, toplu konut girişimlerine başlamaları 1973-1977 döneminde olmuştu. Bu uygulama sonuçları, 1977 döneminde merkezi yönetimin yerel yönetim üstündeki vesayetinin ne ölçüde olması gerektiği sorusunu gündeme getirmiştir. 1977 seçimleri sonrası Kentiçi toplu taşımacılığa önem verilmiştir. Belediyeler otobüs filolarını geliştirmişler, metro konusundaki çabaları artmıştır. 1978 yılında Birinci Ecevit Hükümetiyle Türkiye'de ilk kez kurulan Yerel Yönetim Bakanlığı'nın amacı "Hızlı değişim sürecindeki toplumumuzda yepyeni bir gerçek olarak gerçekleşen yerel yönetimlerin yönetsel ve mali tikanlıklarını gidermek, böylece bu yönetimlere etkinlik ve işlerlik kazandıracak düzenlemeleri yapmak" olarak tanımlanmıştı. 1978 yılında kurulmuş olmasına karşın, bu bakanlık, 1970'li yılların başından beri, yerel yönetimlerin sorunlarına merkezden çözümler arayacak bir kuruluşu duyulan gereksinimden doğmuştur. İsmi Yerel Yönetim Bakanlığı olmasına karşın "Belediyeler Bakanlığı" gibi görev yapmıştır. Yerel Yönetim Bakanlığı'nın Ocak 1978'den, kaldırıldığı Kasım 1979 tarihine kadar geçen 22 aylık dönemde yaptığı çalışmalar arasında kuruluş amacına uygun olarak yerel yönetimler üzerindeki devlet gözetim ve denetimini azaltıcı çalışmaları yanında, özellikle belediye gelirlerinin artırılması çabaları yer almıştır.

12 Eylül 1980'den 1983'teki seçimlere kadar kısa sayılmayacak ara dönemde belediye başkanlarının çoğu görevden alınarak yerlerine kamu görevlileri atandı. 1 Mart 1981 tarihinde 2380 sayılı "Belediyelere ve İl Özel İdarelerine Genel Bütçe Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun" yürürlüğe girmiş, belediyelere genel bütçe vergi gelirleri tahsilat toplamı üzerinden yüzde 5 pay verilmesi kararlaştırılmıştı. 1980 Müdahalesinden sonra en dikkati çeken uygulama değiştirilen Belediye Gelirleri Kanunu ile yapılan düzenlemelerde belediye gelirlerinin oldukça ciddi bir biçimde artırılmasıdır. 1982 Anayasası 1980 sonrası dönemde yerel yönetimler konusunda gelişmelerin temelini teşkil etmiş kapitalist sürecin hızlanması ve sisteme entegrasyon uygulamalarındaki artış sanayi sitelerinin ve organize sanayi bölgelerinin yerel yönetimler eliyle planlanmasını ve inşasını gündeme getirmiştir. 1982 Anayasasının 127. maddesi yerel yönetimleri "Mahalli idareler; il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, yine kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileridir. Mahalli idarelerin kuruluş görevleri ile yetkileri yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenir" şeklinde

tanımlamaktadır. Büyük kentlerin etrafında zamanla oluşmuş çok sayıdaki belediye, bir yasa ile kaldırılarak tek bir belediye haline getirilmiştir. Bu belediyeler ana belediyeye bağlı şubeler haline gelmiştir. 24 Ocak 1980 kararları paralelinde küçük girişimciler eliyle artan ihtiyaçlar karşılanmaya çalışılmış, öz kaynaklar geliştirilerek özellikle metropoliten alanlarda kendilerine özgü yerel yönetim birimleri kurmaları sağlanmıştı. Merkezi yönetimin çeşitli düzeydeki birimleri teknik birimleri ve diğer belediyeler arasındaki etkili işbirliği yöntemlerinin geliştirilmesine çalışılmış, 1983 seçimlerinden sonra iktidara gelen hükümet merkezi idarenin bazı yetkilerini yerel yönetimlere devretmiştir. Nüfus artışı ve kentleşme gibi sosyo-ekonomik sebeplerle kaynak ve hizmetlerin belediyelere devri yetkileriyle beraber siyasal önemini de arttırmıştı. Türkiye'de "Büyükşehir Belediyesi" yönetimleriyle ilgili ilk temel düzenleme 1984 yılında "Büyük Şehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararname"den sonra 23 Mart 1984 tarihinde yürürlüğe giren Büyük Şehir Belediye Kanunu'dur. Bu kanunla literatüre "Büyük şehir Belediyesi" ve "ilçe belediyesi" kavramı girmiştir. 3030 sayılı kanunun 3. maddesine göre "Büyük şehir, belediye sınırları içinde birden fazla ilçe bulunan şehirleri, ilçe belediyeleri ise büyük şehir belediye sınırları içinde kalan ilçelerde kurulan belediyeleri ifade etmektedir". 1985 yılında çıkarılan ve 1956 tarih ve 6785 sayılı İmar Kanunu yürürlükten kaldırılıp onun yerine yürürlüğe konulan 3194 sayılı yeni İmar Kanunu'nda imar ve plan konularında pek çok yetki Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'ndan alınıp belediye meclislerine devredilmişti. 1975 yılında Belediye bütçeleri toplamı devlet bütçesinin yüzde 8.8'i iken, 1986 yılında yüzde 17.7'sini oluşturmaktaydı. Belediyelerin kaynaklarının GSMH içindeki payı 1984 yılında yüzde 1.6 iken, 1987 yılında yüzde 3.5'a çıkmıştır. Belediyelerin iç ve dış borçları da artmıştır. Toplam kaynaklar içerisinde belediyelerin borçlarının oranı yüzde 3 iken, 1986 yılında yüzde 19'a yükselmiştir. Toplam borçların yüzde 80.4'ü dış borçtu. Mahalli idarelere kendi mevzuatı ile verilen görevler zamanla merkezi idare tarafından yürütülmeye başlanmıştır. 1996 yılında merkezi idare ile mahalli idareler arasında görev, yetki, sorumluluk ve kaynak paylaşımını etkili şekilde gerçekleştirecek, Mahalli İdarelerin Güçlendirilmesi Reformu'na ilişkin çalışmalarda ilerleme kaydedilememiştir. Nüfus artışına paralel olarak kentsel hizmet talebindeki artışa rağmen, yerel yönetimlerin ve özellikle de belediyelerin öz gelirlerinin payı artırılmamış ve yeterli kaynak yaratılmamıştır. Bu durum belediyeleri, özellikle teknoloji transferi ve büyük finansman gerektiren yatırım projelerinde dış kredi kullanmaya yöneltmiştir. Diğer taraftan, hizmetlerin yürütülmesinde verimliliği arttırmak ve rekabet ortamı sağlayarak hizmet kalitesini yükseltmek amacıyla, bazı belediye hizmetlerinin özelleştirilmesi yönünde çalışmalara başlanılmıştır. Yine aynı programın amaçlar kısmında; merkezi idare ile mahalli idareler, üniter yapı içinde idarenin bütünlüğü ilkesine uygun olarak, iş bölümü ve koordinasyona dayalı bir yapıya kavuşturularak bu çerçevede mahalli idarelerin teşkilat yapısının yeniden yönetim anlayışına ağırlık verilerek yeniden düzenlenmesi öngörülmüştü. Halkın ortak yerel ihtiyaçlarını karşılayacak kamu hizmetlerinin mahalli idarelerce yürütülmesi sağlanarak bu hizmetlere etkinlik, verimlilik ve hız kazandırılmasına karar verilmiş, mahalli idarelerin kesintisiz gelir kaynaklarına sahip olması için gerekli mali düzenlemelerin hayata geçirilmesi amaçlanmıştı.

1984 yılında Belediye ve büyük kent yönetimi yeniden düzenlenmiş, gerçekleştirilen düzenlemelerle ülkenin 3 temel büyük kent alanını oluşturan İstanbul, Ankara ve İzmir illerinin mevcut siyasal, kurumsal ve mali yapıları köklü bir değişikliğe uğramıştı. Bu siyasal ve idari değişiklik dayanağını 1982 Anayasası'ndan almıştı. 1982 Anayasasının 127. maddesindeki "büyük yerleşim yerleri için özel yönetim biçimleri getirilebilir" hükmü ile ilk kez büyük kent belediyelerinin kurulabilme olanağı sağlanmıştır. 1983 Genel Seçimleri sonucu yeni hükümetin kurulmasından sonra yerel seçimlerle ilgili 18 Ocak 1984 tarih ve 2972 sayılı "Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Hakkında Kanun" mahalli idareler organlarının seçimlerine ilişkin esas ve usulleri düzenlemektedir. Belediye başkanı ve belediye meclis üyeleri seçimi için, her belde bir seçim çevresidir. Büyük şehirlerdeki seçim çevresi Belediye hudutları içinde birden fazla ilçe bulunan büyük şehir, büyükşehir belediye başkanı seçimi için, o şehir belediye hudutları içi bir seçim çevresidir. 1963'e kadar belediye meclis üyelerinin seçtiği belediye başkanlarını 1983 yılından itibaren muhtar ve ihtiyar heyeti seçimleriyle birlikte 5 yıla bir yapılan adı çoğunluk yöntemi belirlemiştir. Büyükşehir belediye hudutları içinde kalan ilçelerin belediye başkanı ve belediye meclisi üyeleri seçimlerinde ise her ilçe bir seçim çevresidir. Merkezindeki belediyenin sınırları içinde birden çok ilçe bulunan illerde, birer büyük şehir meclisi ve ilçelerde de birer ilçe belediye meclisi oluşturulması öngörülmüştü. 1984'te çıkan yasa ile belediyelerden bu koşullara sahip İstanbul, Ankara ve İzmir'in bulunduğu ilk 3 büyük il Büyükşehir Belediyesi ilan edilmişti. Daha sonra 19 Haziran 1986 tarihinde ise Resmi Gazete'de yayınlanan 3306 sayılı kanunla Adana'da da Büyükşehir Belediyesi kurulması öngörülmüştü. 18 Haziran 1987'de 3391 sayılı kanunla Bursa, 20 Haziran 1987'de 3398 sayılı kanunla Gaziantep ve 3399 sayılı kanunla Konya illeri de Büyükşehir Belediyesi olmuştur. Bu illere Kayseri'nin de eklenmesiyle büyük kent sayısı 8'e yükseltildi. 1993 Eylül'ünde 504 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Antalya, Eskişehir, Mersin, Samsun, İzmit, Erzurum ve Diyarbakır illerinde de Büyükşehir Belediyesi kurulmuş ve böylece sayı 15'e ulaşmış, 06 Mart 2000 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 593 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Adapazarı Belediyesi'ne de Büyükşehir statüsü verilmiştir. Belediye meclisi üyelikleri için seçim çevresinde seçilecek üye sayısı nüfusu 10 bin'e kadar olan beldelerde 9, nüfusu 10- 20 bin'e kadar olan beldelerde 11, nüfusu 20-50 bin'e kadar olan beldelerde 15, nüfusu 50-100 bin'e kadar olan beldelerde 25, nüfusu 100-250 bin'e kadar olan beldelerde 31, nüfusu 250-500 bin'e kadar olan beldelerde 37, nüfusu 500 bin-1 milyon'a kadar olan beldelerde 45 ve nüfusu 1 milyondan fazla olan beldelerde 55'dir. Büyük şehir belediye meclisine katılacak üye sayısı ise Büyükşehir belediye meclisleri belediye hudutları içinde kalan ilçe seçim çevreleri için tespit edilen belediye meclisleri üye sayısının her ilçe için beşte biri alınmak suretiyle bulunacak toplam sayı kadar üyeden teşekkül etmektedir. 3 Mart 2004'de Büyükşehir belediyelerinin hukuki statülerini yeniden düzenleyerek sınırlarını genişleten "Büyükşehir Belediyeleri Kanunu Tasarısı" 3 Kasım 2002'deki seçimde kullanılan oyların yüzde 34,5'i ile mecliste 2/3'lük çoğunluğu ele geçiren AKP hükümeti tarafından TBMM'ye sunuldu ve 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası 23 Temmuz 2004

tarihli Resmi Gazete'de yayımlanıp yürürlüğe kondu. İstanbul ve Kocaeli'de, büyükşehir belediye sınırları, il mülki sınırı oldu. Diğer Büyükşehir belediyelerinde, mevcut valilik binası merkez kabul edilmek ve il mülki sınırları içinde kalmak şartıyla nüfusu 1 milyona kadar olan büyükşehirlerde yarıçapı 20 kilometre, nüfusu 1 milyondan 2 milyona kadar olan büyükşehirlerde yarıçapı 30 kilometre, nüfusu 2 milyondan fazla olan büyükşehirlerde yarıçapı 50 kilometre olan dairenin sınırı, büyükşehir belediyesinin sınırını oluşturdu. Bu sınırlar içerisinde kalan ilçeler, büyükşehir ilçe belediyeleri, beldeler büyükşehir ilk kademe belediyeleri haline geldi. İlçelerin mülki sınırları ile beldelerin belediye ve mücavir alan sınırları büyükşehir belediye sınırı sayıldı. Bugün itibarıyla Türkiye'de bulunan 16 büyükşehir belediyesinde (İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Konya, Kayseri, Bursa, Gaziantep, Antalya, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, İzmit, Mersin, Samsun ve Adapazarı) ülke nüfusunun yüzde 32'si, belediye nüfusunun ise yüzde 41,2'sini oluşturan 22 milyon kişi yaşıyor. Büyükşehir belediyeleri en az 750 bin nüfus, 3 ilçe veya ilk kademe belediyesi içermektedir...

Avrupa Konseyi, 1981-1984 yılları arasında yerel idarelerin özerkliği ile ilgili bazı ilkeleri tartışarak "Yerel idarelerin güçlendirilmesi, özerkliklerinin savunulması, yerinden yönetim ve demokrasi ilkelerine dayanan bir Avrupa'nın kurulmasının temel koşuludur" görüşünden hareketle bir karar tasarısı hazırlamış, hazırlanan tasarısı daha sonra " Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı " olarak kabul etmişti. 15 Ekim 1985 tarihinde Strasbourg'da düzenlenip imzaya açılan özerklik şartı Türkiye tarafından da 21 Kasım 1988'de imzalanmıştır. TBMM Genel Kurulu'nda 8 Mayıs 1991 tarihinde 3723 sayılı yasa ile kabul edilen Şart, Bakanlar Kurulu tarafından sözkonusu kanun uyarınca 6 Ağustos 1992'de 92/3398 sayılı karar ile onaylanarak 1 Nisan 1993 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Böylece TC, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın bazı hükümlerini benimsemiştir. Özerk yerel yönetimler ilkesi ulusal mevzuat ve uygun olduğu durumlarda anayasa ile tanınacaktır. Sözleşme'ye göre yerel makamlar sermaye yatırımlarının finansmanı için kanunla belirlenen sınırlar içerisinde ulusal sermaye piyasasına girebilecek, kanunlarla belirlenen sınırlar çerçevesinde, kamu işlerinin önemli bir bölümünü kendi sorumlulukları altında ve yerel nüfusun çıkarları doğrultusunda düzenleyip yönetme hakkı ile imkanını elde edecektir. Bu hak, doğrudan, eşit ve genel oya dayanan gizli seçim sistemine göre serbestçe seçilmiş üyelerden oluşan ve kendilerine karşı sorumlu yürütme organlarına sahip olabilen meclisler ya da kurul toplantıları tarafından kullanılacaktır. Yerel makamlar başka yerel makamlarla işbirliği yapabilecekler ve birlikler kurabilecekler, kanunla öngörülen şartlarla başka devletlerin yerel makamlarıyla işbirliği yapabilecektir. Devletler de özerk yerel yönetimlerin korunup güçlendirilmesiyle ademi merkezîyetçi yönetim anlayışına dayanan bir yapı kurmaya yükümlü kılıyordu. Yerel makamlar kendi yetkilerinin serbestçe kullanımı ile anayasa veya ulusal mevzuat tarafından belirlenmiş olan özerk yönetim ilkelerine riayetin sağlanması amacıyla yargı yoluna başvurma hakkına sahip olacaktır. Yerel makamların idari denetimini, denetleyen makamın müdahalesinin korunması amaçlanan çıkarların önemiyle orantılı olarak sınırlandırılmasını sağlayacak biçimde yapılabilecektir. Bu bağlamda devletlerce yetki ve kaynaklar bakımından geniş serbestiye sahip yerel makamların varlığı sözleşmede belirtilen şekil ve ölçüde maddelere bağlı kalınarak teyit ve taahhüt altına alınmış oluyordu.

Türkiye'de 1980'li yıllardan bu yana uygulanan imar yasaları yerel makamların imar uygulamalarını denetleyecek bir yapının oluşturulmasını gerekli kılmaktadır. Merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında yetkilerle kaynak dağılımı konusunda denge bulunmamaktadır. Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun yedinci bölümdeki "Belediyeler arası hizmet ilişkileri ve koordinasyon" başlıklı 27 inci maddesinde "Büyükşehir kapsamındaki belediyeler arasında hizmetlerin yerine getirilmesi bakımından uyum ve koordinasyon, büyükşehir belediyesi tarafından sağlanır. Büyükşehir, ilçe ve ilk kademe belediyeleri arasında hizmetlerin yürütülmesiyle ilgili ihtilaf çıkması durumunda, büyükşehir belediye meclisi yönlendirici ve düzenleyici kararlar almaya yetkilidir" denilmiştir. Hızlı kentleşme sonucunda artan yerel ihtiyaçlar bazı devlet hizmetlerinin özelleştirilmesi ve özelleştirme politikası yoluyla karşılanmak istenmekte, hizmetlerin kamu kesiminden özel sektöre aktarılmasına odaklanılarak yerel yönetimlerin halkın çıkarları doğrultusunda güçlendirilmesi ve kurumsal kapasitesinin artırılmasına ilişkin önlemler göz ardı edilmektedir. Özelleştirme ise belediye hizmetlerinin fiyatını artırmakta, siyasal kayırma, himaye ve patronaj ilişkilerine yol açmakta, yerel iktidarı da bir rant aracı olarak gören çıkar çevreleri sosyal alanlarla halka ait kaynakları ele geçirmektedir. Yerelleşme dünya ekonomisinde emperyalist küresel güç odaklarının rolünü artırmaktadır. Özelleştirme uygulamalarında yerel yönetimlerin güçlü bir eşgüdüm ve denetim sistemi de oluşturamadıkları görülmektedir.

Öte yandan bazı maddeleri çekinceyle imzalanan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın TC tarafından da benimsenen "Yerel Yönetim Sınırlarının Korunması" başlığını taşıyan 5 inci maddesinde "Yerel yönetimlerin sınırlarında, mevzuatın elverdiği durumlarda ve mümkünse bir referandum yoluyla ilgili topluluklara önceden danışılmadan değişiklik yapılamaz" demesi dikkat çekicidir. Buna karşılık büyükşehir belediyelerinin görevleri belirlenirken görev alanları oldukça geniş tutulmuş kaynakları kısıtlı ilçe ve alt kademe belediyelerinin görevleri sınırlı kalmıştır. Belediye Kanunu, Büyükşehir Belediye Kanunu ve İl Özel İdaresi Kanunu ile çok sayıda yetki ve görevdeki mükerrerlikler pek çok bürokratik işlemin doğmasına ve bürokraside gereksiz çekişmelere ortam hazırlamaktadır. Türk idari yapısını kökten değiştiren benzer süreç Osmanlı Devleti'nin parçalandığı ve kapitalizmin Osmanlı'ya çöreklenmeye başladığı bir dönemde de Mehmed (Prens) Sabahattin'in ileri sürdüğü yerel merkezci anlayışla başlamıştı. İttihatçılarla arası merkezi otoriteye karşı tutumu yüzünden açılınca Avrupa'ya kaçan Prens Sabahattin o yıllarda Paris'te sürgünde olan Jön Türkler gibi Fransız sosyologlarından etkilendi. Bireyciliği savunan Frédéric Le Play ve Edmond Demoulin'sin "Anglo-Saksonların Üstünlüğü Neden İleri Geliyor" adlı yapıtı görüşlerinin temelini oluşturmuş, çeşitli tarihlere yayımlanan yapıtlarında Osmanlı Devleti'nin

çöküşünü bu görüşler doğrultusunda zümrelerin egemen olduğu bir toplum olmasıyla açıklamıştı. Demoulin toplumlari, zümrelerin hakim olduğu ve kişilerin önem kazandığı toplumlar olarak ikiye ayırıyor ve bireylerin önem kazandığı Anglosakson ülkelerindeki (İngiliz ve Amerikan) toplumlarını örnek göstererek bu tür toplumların geliştiğini öne sürüyordu. Prens Sabahattin de merkezi otoriteye karşı bireysel girişimciliğe destek veren bir yaklaşıma savundu. Osmanlı muhalefetine ilk kongresi sayılan 4-9 Şubat 1902 Paris Kongresinde, Jön Türkler ikiye ayrıldılar. Bir kısmı imparatorluğun dağılmasını önleyecek seçkin otoriter bir yönetimi savunan Ahmed Rıza'nın, bir kısmı ise liberal İngilizlerin desteğini savunan Prens Sabahattin'in etrafında toplanmışlardı. 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'in ilanından sonra yurda dönen Prens Sabahattin ve arkadaşları, çeşitli gazetelerde, adem-i merkezîyet ve teşebbüs-i şahsi adıyla kurdukları cemiyetle fikirlerini neşrederek taraftar topladılar. Mehmed Sabahattin'in adem-i merkezîyetçi görüşlerini benimseyen gençler, Nesl-i Cedid Kulübünü kurdular. İttihat ve Terakki Fırkasına muhalif olarak kurulan Ahrar (liberaler) ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kurulmasında da Prens Sabahattin'in fikirlerinin etkisi olmuştu. Cumhuriyetin ilanından sonra ise bu partilerin çizgisinin Serbest Fırka, Demokrat Parti, Adalet Partisi, Anavatan Partisi ve Adalet ve Kalkınma Partisi'nde belirginleştiği görülmektedir.

İngiliz liberalizmi, kimi Fransız sosyologları ve Prens Sabahattin'in fikri temellerinde şekillenen ilk muhafazakâr-liberal karışımı görüşlerin özellikle 1980 sonrası zor ve popüler siyasetle TC'ye taşınan izlerinin bir bütün olarak değerlendirildiğinde ne kadar etkili ve tehlikeli olduğu ortaya çıkmaktadır. Prens Sabahattin'in savunduğu adem-i merkezîyet prensibine göre her şeyi devletten bekleyen Osmanlı toplumunun gelişebilmesi için, ferdiyetçi bir yapıya geçmesi gerekliydi. Adem-i merkezîyetçilik, ferdiyetçi bir yapıya geçilirken devlet düzeninin yenilenmesinde de temel ilke olacaktı. Yeni yetişecek burjuva sınıfının teşebbüsçülüğünü engellemeyecek bir yönetim biçimi, ancak İngiliz ve Amerikan örneğine uygun bir adem-i merkezîyet modeli olabilirdi. Prens Sabahattin'in kişisel özgürlük ve girişimcilik ile yere merkezci görüşlerini ortaya attığı dönemde Osmanlı'nın durumu pek hiç açıcı değildi. 1848'de Fransa'da gerçekleşen halk ayaklanması ulusal gelişmelerin önünde engel olarak duran kralın geniş kitleler üzerindeki mutlak egemenliğine son veriyor ve halkın burjuva ağırlıklı bir hükümette temsil edilmelerini sağlayacak ulus-devletin önünü açıyordu. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu toprakları içinde ortaya çıkan ulusal hareketler geri ülkelerin ulusal-topluluk esasına göre küçük parçalara bölünmesi anlamına gelen "Balkanizasyon" olgusunun ortaya çıkmasına yol açmıştı. Emperyalistler tarafından temel bir politika olarak benimsenen bu politikanın esası, ulusal-topluluklar içinde en geri ve en milliyetçi ulusal önyargıları kullanarak, birbirlerinden ayrılmış ve bir araya gelmeleri olanaksızlaştırılmış, bağımlı (ulusal) devletler kurmak ve yeni sömürgeler sağlamaktır. Osmanlı Devletinin egemenliği altındaki Cezayir, Balkan Yarımadası, Kafkasya ve Doğu Anadolu'da da kısırıtılan çeşitli unsurlara emperyalistler tamamen sömürge amaçlı muhtariyet ve bağımsızlık verilmesini savunuyorlardı. 1850'lerde İngilizler Osmanlı toprakları üzerinde en az maliyetle hakimiyetini devam ettirmek için "Yakın Doğu Konfederasyonu" projesi ile Balkanlar, Anadolu, Kafkasya ve Ortadoğu'da federasyonlar kurup İstanbul merkezli bir konfederasyonda birleştirmek ve başına da bir halife getirerek bunu gizlemek istemişti. Bu anlayış yerleşme anlayışını içermektedir ve tarikatların da özgür gelişimine olanak sağlamayı amaçlıyordu. Günümüzde bu proje emperyalizmin görünür patronu ABD tarafından "Genişletilmiş Büyük Ortadoğu Projesi" olarak hayata geçirilmeye çalışılan projedir. Ancak bu durum 1930'larda İsmet İnönü Hükümeti'nin halkçılık ve laiklik ilkelerine dayalı bir görüş olarak ortaya attığı ve 1935'teki CHP parti programında şekillenip doktrin olmaktan çıkarılıp başlıbaşına bir ideolojiymiş gibi sunulan ekonomik-milliyetçi devletçilik temelindeki Kemalist ve modern burjuva cumhuriyet anlayışının yıkılması demektir. Hızla batı emperyalizmine Sovyet Rusya ve komünizm tehlikesi bahane edilerek daha milli şef zamanında teslim olunmuştur. 12 Eylül ve Özal'la beraber muhafazakâr-liberal görüş yanlıları siyasi iktidarı ele geçirerek İngiliz emperyalizminin arkasında olduğu Prens Sabahattin-Derviş Vahdeti'nin dinci-liberal ideolojisini topluma yavaş yavaş hakim kılmaya başladı. Özal'ın da zamanında "biz Prens Sabahattin geleneğini sürdürüyoruz" demesinden anlaşılabilir gibi, TC açısından bu durum Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından itibaren süregelen bir tehlikenin yasal dayanak kazanması anlamını taşımaktadır. 29 Aralık 2003'te TBMM'ye sunulan Kamu Yönetimi Temel Yasası Taslağı'nda ise il genel idaresinden bazı görevlerin alınıp yerel yönetimlere devredileceği açıklanmıştır. Sosyal devletin tırpanlanması anlamını taşıyan bu düzenleme ile mülkî sistemin İl idaresinde genel yetkili olması yerine tefriki vezaif yani görevler ayrılığı ilkesi benimsenmekte ve il genel idaresinde yerel güçlerin yani TESEV, YASED, TOBB ve TUSİAD gibi özel kuruluşların doğrudan yönetimi savunulmaktadır. Bu Osmanlı Devleti'nin duraksama ve çöküş devresinin önemli tartışmasının (İttihat ve Terakki Partisi ile Prens Sabahattin-Hürriyet ve İtilaf Partisi arasındaki) ikincilerin istekleri doğrultusunda yeniden canlandırılmasıdır...

Adam Ferguson'un 1767'de ilk kez "Sivil Toplumun Tarihi Üzerine Bir Deneme" adlı çalışmasında kullandığı "sivil toplum" kavramına Hegel ve Marks baskı ve sınıf ayrılığının ifadesi olarak bakmışlardır. Günümüzde sivil topluma ilişkin bir çok tez toplumsal parçalanmaya dönük olarak aşınmış durumdadır. Sivil toplum yerine üçüncü sektör kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle ABD başta olmak üzere uluslararası çevreler tarafından sıkça kullanılan bu kavramla ulusal düzeyde birinci ve ikinci sektörleri etkilemek üzere bireylerin mal varlığını, dinamizmini, etkinliğini ve yaratıcılığını gönüllü olarak kamusal alana yönlendiren bağımsız vatandaşlar sektörü tanımlanmaktadır. Burada sözü edilen birinci sektör genel veya katma bütçeler ile belediyeler ve diğer kamu bütçelerine bağlı kamu hizmetlerini yerine getiren kamu sektörünü, ikinci sektör ise, ekonomik gücün temelini oluşturan kar amacı güden özel sektörü temsil etmektedir. Bu bağlamda üçüncü sektör ise, bireylerin gönüllü olarak, kamusal alanı oluşturan temel sosyal hizmetlerin gerçekleştirilmesine katılımını sağlayan vakıf, dernek, sivil inisiyatifler gibi STK' lardan oluşmaktadır. Burjuva dünya görüşüyle 18.Yy'ın ikinci yarısından

İtibaren devlet dışında sosyal-ekonomik yaşamın karşılığı olarak kullanılan bu lafız günümüzde kar amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşlarının oluşturduğu sektörü ifade ediyor. Özellikle 1990'lardan sonra neo-liberal bakışla sosyal devlet anlayışının terk edilmesi sonucunda oluşturulan boşluk üçüncü sektör aracılığıyla doldurulmak suretiyle kamusal alan yeniden örgütlenmeye başlamıştır. Halktan ve emekten yana demokratik kitle örgütü yerine geçen "sivil toplum kuruluşu" bu süreçte temsil vasfı kazanmaya başlamış ve tıpkı iktidar amaçlı kurumlar gibi "halkın temsilcisi" olarak görülmüştür. Bu nedenle STK kavramı ile birlikte 'katılım', 'ortaklık' gibi kavramlardan bizzat STK'ların katılımı anlaşılmıştır. STK'lar şemsiye örgütler yoluyla patronaj sisteminin gerektirdiği türden referanslar üretmiş ve yerleşen sömürgeci sermayenin de dünya üzerindeki sistemini meşrulaştırarak devamlılığını sağlayacak araçlardan biri olarak son yıllarda her alanda damgasını vurmaya başlamıştır. Henri Bergson açık topluma sivil toplumdan geçişi sağlayacak itici gücün açık toplum yapısı olduğunu ileri sürmüştü. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ise günümüzde ABD'nin uygulama aşamasına geçtiği Genişletilmiş Büyük Orta Doğu Projesi'nde özellikle Doğu Avrupa, Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasya ülkelerinde kendine yakın liderleri iktidara getirmek için giriştiği politikalar yine aynı isimle anılmaktadır...

18.Yy'dan itibaren burjuvazinin ortaya çıkışından bu yana burjuva ideologları tarafından formüle edilen sivil toplum kavramı 1980'li yıllarla beraber Türkiye'de de sıklıkla telaffuz edilmeye başlandı. Karl Marks ve Friedrich Engels hukukun ve devletin üst yapı kurumları olduğunu, alt yapının (ekonomi ve üretim biçiminin) etkisiyle oluştuğunu ortaya atmıştı. Sivil toplum, üretimle biçimlenip gelişebilen toplumsal örgütlenmeyi tekrar tanımlamakta ve tüm maddi ilişkileri kapsayarak neredeyse günümüzde ulus ve devlet gibi olguların yerine kullanılmaktadır. Marks ve Engels ise toplumsal oluşumda ekonomik ve politik yapıdan bağımsız, gerekirse bu olgulara karşı bağımsız da hareket edebilecek sivil toplum tipi örgütlenme anlayışını yıkarak üretim ilişkileriyle devletten kopuk bir insan topluluğu varsayımı yerine aile-sivil toplum-devlet üçlüsünün aşılması olarak sınıf kavramını belirginleştirmiştir. Bireyci faydayı ve tinsel olanı bilinç oluşumu sürecinde ön plana çıkartan burjuva ideologları devleti burjuva azınlığın hakimiyetini yerleştiren bir siyasal araç haline dönüştürmüştü. Kökenleri Eski Yunan'a dayanan devlet-siyaset çerçevesinde bütün düşünürler günümüze kadar insanlık için "iyi siyaset ve dolayısıyla iyi siyasal toplum nedir" sorusuna yanıt aradı. En ünlüleri olan Platon "Devlet", El Farabi "Erdemli Şehir" (El-Medinetül-Fâdila), Campanella "Güneş Ülkesi" (Civitas Solis), Thomas More "Ütopya", Denis Vairesse "Sevarembelerin Öyküsü" (Historia des Sevarembes) ve Francis Bacon "Yeni Atlantis"te o zamana dek rastlanmadık biçimde farklı bir toplum düzeni idealize edebildiler. Daha sonra Robert Owen ve Chartist hareket emek mağazaları ve emek kolonileri, Louis Blanc Falanster'ler ve sosyal atelyeler, Proudhon hükümsüz bir toplum ve François Marie Charles Fourier ise Phalange'ler ile burjuvazinin ve kapitalizmin kitleler nazarında ağırlığını koymaya başladığı siyasal, sosyal ve ekonomik yapılanmaların çıktığı yeni bir dönemde komün tipi örgütlenmelerle ütopyanın ilk nüvelerini ortaya atabildiler. Karl Marks'ın bilimsel sosyalizmin habercisi olarak da nitelediği Gracchus Babeuf önderliğinde Augustin Alexandre Darthé vs.'nin "Eşitler Komposu" (la conjuration des egaux) ise emekçilerin tarihindeki ilk önemli ayaklanması sayılır. Kriz ve çelişkilerden etkilenen varoluşçu düşünceyle Albert Camus "tek başına mutluluk utanılacak bir şeydir" derken, giderek ulus-devlet perspektifi içeren öngörülerin çoktan gerçeğe dönüşüp yavaş yavaş aşılmaya ve özgür-eşit toplum arayışlarının farklı boyutlara taşınmaya başladığı aynı dönemsel düşünceler içindeyse Jean Paul Sartre "Tarihte Descartes ile Locke'un dönemi olmuştur. Kant ve Hegel'in dönemi olmuştur. Son olarak Marks'ın dönemi gelmiştir. İnsanlık tarihinin tek geçerli yorumu diyalektik maddeciliktir" diyordu. Çünkü Marks devleti yeniden tanımlıyordu. Devlet egemen sınıfın siyasal örgütü ve bir sömürü aracıydı. Burjuvazinin baskı aracı haline dönerek tam anlamıyla hiçbir zaman gerçekleşmemiş demokrasi anlayışına karşılık Marksist demokrasi, demokratik merkezîyetçi ve emekçilerin yönetiminde örgütlü toplumun temellerini atarak halk demokrasilerine yol açtı. Toplumsal devrimler Çin'de, Rusya'da ve Fransa'da olduğu gibi kurumsallaşmış imparatorluk devletlerinin siyasal krizlerle kamu yönetimi ve askerlik alanındaki güçlerinin çöküşüyle gerçekleşti. Yerine yeni bir kamusal örgütlenme ve askeri bir güç geçmişti. Max Weber'e göre devlet egemenin fiziksel gücüne dayanan yönetsel örgütü, siyaset ise toplumsal kurum ve ilişkileri meşru zora dayanarak düzenleyen eylemler bütünüdür. Burjuva hükümetine karşı birleşen işçi ve köylüler "her devrimin temel sorunu iktidar sorunudur" diyen Lenin önderliği ile yeni dönemin -emekçi- iktidarını belirliyordu. Duverger'in tanımıyla örgütlü bir güç, yetki ve denetim organlarından ibaret olan siyaset kavramı Marksist-Leninist anlayışa göre üretici güçlerin niteliklerinin belirlediği bir üst yapıdır. Üç farklı iktidar yaklaşımından sözedilebilir. Talcott Parsons'ın tanımına göre kuvvet kullanma yetkisi sadece devlete ait olan iktidar "geleneksel" (sıfır toplamlı), kolektif amaçlara ulaşmayı sağladığı için rıza gösterilen iktidar ise "araçsal"dı. Michel Foucault'a göre ise merkezileşen iktidar kurum ya da sınıfa ait olmayıp toplumsal yaşamın tüm alanlarında en ücra köşelere kadar yayılmış bir kılcal damarlar yumağı gibidir. Yani iktidar her yerdedir. İktidar ya da erk (otorite, güç) ilkel komünal sistemde bir klandı, kapitalist sistemde ise yönetici sınıf olan burjuvazi. Sosyalist sistemde toplum bütününe eşgüdümleyen (bir araya getiren) güçtür. Bu güç kolektif yaşam ilkeleri (sorumluluk, eşitlik, yardımlaşma vs.) üstüne kurulmuştu. Siyasal, kültürel ve ekonomik eşitlik, ulus-ırk ve cinsiyet ayrımı yapılmadan ilk kez gizli ve eşit oy verme sosyalist ülkelerde gerçekleşti.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra iki kutuplu dünyada daha esnek kutupluluğa geçilmesiyle "bölgelleşme" süreci hızlandı. Etnik ve dinsel temelli ayrışmalar da başladı. Rusya merkezli İran, Çin ve Hindistan (Avrasya Birliği), ABD, İngiltere ve İsrail'den oluşan koalisyon "Büyük Ortadoğu Projesi" ve Avrupa merkezli bütünleşme AB günümüzde bu sürecin sonunda gelişen yeni jeopolitik kavramlardır. 1929'da batı Keynesyen politikalarla krizden çıkmaya çalışırken TC milli ekonomi anlayışı ile devletçi politikalar uygulamaya başlamıştı. 1980'lere kadar uygulanan bu ekonomik politikaların altında "ekonomik altyapı" ve "ulusal burjuvazi"

yaratmak amaçlanmıştı. İkinci paylaşım savaşıdan sonra ise dünya kapitalizminin hızlandığı bir sürece girmişti. 1979'daki "petrol şoku" ile ikinci bir kriz daha yaşanır. Türkiye'de ise bu sıralarda devreye giren ordu müdahalesiyle devlet bürokrasisinin ekonomik ve sosyal süreçteki kontrolü ortadan kaldırılmış yerini yasa ve uygulamalarla "özel sektör" teknokrasise bırakmıştır. Kronik enflasyon ve döviz darboğazının yol açtığı ekonomik sorunlarla dolu 70'lerden 1980'lere gelindiğinde devlet yabancı sermayeyi özendirme ve özel sektörü geliştirmek için sıkı para politikasıyla birlikte zaten yetersiz kalan kamu harcamalarının azaltılması yoluna da başvurur. İşçi kesimi ise örgütlülük düzeyini kaybedip rekabetçi serbest pazar koşullarında sınıfsal bilinçten de mahrum bırakılmaya çalışılacak ve giderek önce "sivil toplum" söylemiyle hareket eden baskı ve çıkar gruplarının oluşturduğu plüralist (çok parçalı) bir yapıya, daha sonraki depolitize olmayla da "tüketim toplumu" durumuna mahkum edilecektir. Bu dönemin revaçta kavramları ise liberalleşme ve özelleştirme, kamu alanının daraltılması, küçük devlet ve bireysel özgürleşme ile sivilleşme ve sivil toplum olmuştur.

Özellikle 1980'den sonra sivil toplum kuruluşlarının sayısındaki hızlı artışla burjuvazi daha da özgürleşmişti. Artan toplumsal sorunların üstesinden gelmek için ulusal kimlik ve ulusal çıkarların korunması ve din yoluyla geçici öfke yatıştırılmalarına dayanan politikalar Türkiye'de de sırayla iktidara gelen siyasi partilerin başvurdukları politikalar olmuştur. Özal muhafazakârlığı güçlendirmek için "tapu hakkı" çalımıyla kentsel ranttan varoşlara sus payı verirken bu dönemde TISK Genel Başkanı Halit Narin'in "20 yıl işçiler güldü biz ağladık, şimdi gülmek sırası bize geldi" demesi hayli dikkat çekicidir. Özel TV'cilik çarpıtılarak emek-yoğun bölgelerdeki işçi oyları bile ANAP'a verilmişti. Ulus devletin çözülmesiyle oluşan yapı yerelde sivil inisiyatifleri açığa çıkardı ve sivil toplum kavramı da burjuvaziye özgü toplumsal örgütlenme biçimi olarak geliştirilmişti. 18.Yy'a kadar antik ve ortaçağ mülkiyetçiliğinden sonra burjuvazi için el üstünde tutulacak bir deyim olarak 12 Eylül'le birlikte Türkiye'de de bireyciliğin yaygınlaşıp itibar gördüğü bir ortamda sivil toplumcu kesime bireysel özgürlükçü olmanın ve kendini göstermenin yegâne ifadesi haline getirildi. Askeri tarih uzmanı Eric J. Hobsbawm'ın ifadesiyle İki dünya savaşı karanlığının ürünü olan post-modernistler 20.Yy'ın ikinci yarısından itibaren günah keçisi olarak sosyal devleti görmüşlerdi. Sosyal refah devletinden (sosyal demokratik) sonra kapitalizmin yeni politik aşaması ve liberalizm ile muhafazakârlığın bir sentezi olarak gelişen yeni sağ (yeni muhafazakârlık) ise eşitlik ilkesine devlet müdahalesini meşrulaştırdığı için karşı çıkarak özelleştirme ve deregülasyon yani kamu alanının daraltılmasını savunuyordu. Neo-con felsefenin bir başka temsilcisi olan Francis Fukuyama 2004'te kaleme aldığı "Devlet İnşası" adlı kitapta küçük devletlerin güçlendirilmesi ve yeniden yapılandırılması gerektiğini öne sürüyor ve bu görevin ABD'ye düştüğünü ima ediyordu. Devlet kavramı küreselleşmenin kuralları ve post-modernist politikayla bireyci-empyralist amaçlı küresel odakların çıkarlarına uygun biçimde sosyo-kültürel değerlerini de içerecek düzeyde dönüşümü ifade ediyor, kamu idaresi (devlet bürokrasisi), kurumsal planlama, meşru siyasi sistem yaratma ve norm ile kültürel değerler ise devletin bileşenleri olarak yeniden yapılandırılıyordu. ABD'nin yeni dünya düzeniyle ilgili dış politikasının sosyo-kültürel boyutunu oluşturan neo-con'ların Leo Strauss, Albert Wohlstetter, Alan Bloom ve Irving Kristol gibi isimler bilinen stratejistleri, Paul Wolfowitz, Donald Rumsfeld, Dick Cheney, Richard Perle vs. de günümüzdeki politik ve ideolojik önderleri olarak öne çıktılar. Dünya politikasının Hitler'in akıl hocası ile hukuk danışmanı ve daha sonra faşistlere iktidar yolunu açtığı için sonradan Anayasa Mahkemesi başkanlığına getirilen Carl Schmitt'in tilmizi Leo Straus'un etkisindeki bu aktörlerle 11 Eylül miladından sonra ABD ve pentagonizm (B.Saray, CIA) tarafından şekillendirileceği belli olmuştu. İngiltere ve ABD, sosyal adalete daha fazla önem veren Avrupa modelinin yerine uygulayacağı Anglo-Sakson modeli ile ulusal devleti parçalayacak, sosyal devlet piyasalara dönüşerek özek yönetimler yerine küresel sermayeye bağımlı yerel sermaye grupları, yerel bürokratlar ve onların örgütleri eliyle hazırlanan bir sivil yapılanma geçirilecektir...

Halkın her düzeyde devletin karar ve uygulamalarını etkileme eylemleri demek olan "siyasal katılma" demokrasiler için son derece önemli bir faktördür ve işlevlerinin başında, siyasal yöneticilerin ve toplumsal istemlerin belirlenmesi gelir. Siyasal katılımı bireysel siyasal katılım ve toplumsal siyasal katılım diye kategorilere ayırmak mümkündür. Siyasal katılım dar anlamıyla, siyasal sistem içinde halkın doğrudan ya da dolaylı biçimde yöneticileri seçimi ve kararları etkilemeyi amaçlayan eylemlerinin bütünü olup seçim yoluyla ya da etkin katılımıla gerçekleşir. Etkin katılma çeşitli derecelerle kademe kademe (demokratik kitle örgütleri, yerel faaliyetler ve ulusal düzeyde) birtakım siyasi faaliyetlerle yerine getirilmektedir. R. A. Dahl, katılmanın ilgi, önemseme, bilgi ve eylem olarak dört boyutta incelenebileceğini savunmuştur. Siyasal olayları izleme derecesi "ilgi"yi, onlara verilen önem derecesi "önemseme"yi, onlarla ilgili olarak sahip olunan veriler de "bilgi"yi gösterir. Siyasal kararları etkilemek için gösterilen çabalar "eylem"dir. Böylece siyasal olayları izlemeden başlayıp, onları etkilemeye yönelik eylemlere kadar uzanan bir siyasal katılma yelpazesi oluşmaktadır. Siyasal katılma, yaş ve cinsiyet, aile, eğitim, meslek, gelir, yerleşme biçimi gibi birçok çapraz etkenin ürünü olarak ortaya çıkan bir tutumdur. Halkın siyasete katılması, "Halk Egemenliği" kavramının yaygınlaşması ve meşruluğun ölçütü olmasıyla gelişti. Günümüzde bir rejimin demokratikliği, halka tanıdığı siyasal katılma olanakları ile ölçülür hale geldi. Siyasal katılma yollarının açık bulunması, toplumsal gerilimi azaltıcı, yurttaşlık duygularını güçlendirici bir etken olarak görülmeye başlamış, bireye toplumda daha etkili olma olanağı sağlamıştır. Siyasal sistem bireylerin gereksinimlerini karşıladığı ölçüde meşrulaşır. Siyasal karar organlarını etkileyen eylemin içeriğini ise siyasal katılım düzeyi belirler. Bireyin siyasal etkinlik duygusu, isteklerinin siyasal sistem tarafından karşılanabileceğine duyduğu inancı ifade etmekle beraber, onun ne düzey bir siyasal katılımında bulunacağını da göstermektedir...

Devlet-iktidar ve birey arasında meşruiyet sağlanması toplumsallaşmanın önemli bir işlevidir. Toplumsallaşma, bireyin bir kimlik kazanma ve toplumla bütünleşmesi sürecidir. Siyasal toplumsallaşma ise bireyin siyasal sistemle ilgili görüş, davranış, tutum ve değerlerinin gelişmesidir. Toplumsallaşma, bireyin

doğrudan etkileşimde bulunduğu aile, arkadaş gibi birincil (bireysel) ve bireyin dolaylı yoldan etkileşimde bulunduğu okul, işyeri, medya gibi ikincil (çevresel) faktörlerce oluşturulmaktadır. Günümüzün çevresel etmenlerinden biri olarak en önemli rol siyasal toplumsallaşmanın da başat aracı haline dönüşen medyaya verilmiş görünüyor. Burjuvazinin / devletin / sistemin ideolojik hakimiyetinin belki de en önemli aygıtı medyadır. Birey idealize edilmiş egemen ideolojiyi kitle iletişim aygıtı yoluyla aşama aşama benimseyerek bu etkenlerle yönlendirilip şartlandırılıyor. Siyasal sistem ve egemen ideoloji, Louis Althusser'in devletin ideolojik aygıtları (Ideological State Apparatus) olarak tanımladığı kurumlarda her gün yeniden ve yeniden üretilmektedir. Medya Althusser'e göre aile, okul, kilise, sendikalar gibi ideolojik devlet aygıtlarından biridir. Günümüzde Global medya -büyük sermayenin- kısıtlamalarıyla tekelindedir. Demokratik sistemin vazgeçilmez unsurlarından biri olan düşünce özgürlüğü ile sıkı sıkıya bağlı olan medyayı bir "ideolojik mücadele alanı" olarak gören Louis Althusser bu "ideolojik mücadele"yi baskı aygıtları (ordu, polis, mahkemeler) ve ideolojik aygıtlar olmak üzere ikiye ayırır. Althusser'e göre devletin, biri baskıcı, diğeri de ideolojik olmak üzere, iki tür aygıtı vardır. Bunlardan baskıcı devlet aygıtı bir tane olup, kendisini şiddet yoluyla hayata geçirirken, ideolojik aygıtlarda çoğulluk söz konusudur ve bunlar ideoloji yoluyla fonksiyon gösterirler. Althusser'e göre kamusal alanla özel alan arasındaki ayırım gerçek bir ayırım olmadığı, burjuva hukukuna özgü içsel ve göstermelik bir ayırım olduğu için özel alana aitmiş gibi görünen eğitim, basın, hukuk, sendika, kilise gibi kurumlar, açık ya da örtük, doğrudan ya da dolaylı bir biçimde, devlet kurumları olarak iş görürler. Hakim sınıfın egemenliğini sürdürmesini güvence altına alarak, kapitalist üretim ilişkilerinin ve devlet iktidarının pekişmesine hizmet ederler. Althusser buradan yalnızca, tek bir sonucun çıktığını öne sürmüştür, o da burjuvazi ya da proletarya diktatörlüğü... Birincisi baskı ile iktidarın egemenliğini saptarken, diğeri rıza ile bu egemenliği sürdürür. Althusser baskı aygıtının tümüyle kamusal alanda zor kullanılarak işlediğini, ideolojik aygıtının ise hem kamu hem özel alanda ideolojiyi kullanarak işlev gördüğünü ifade etmektedir.

Parti, toplumun bir bölümüdür, bir kesimdir, latince kökenli fransızca "parti" sözcüğü "parça" olarak farsçaya geçerek dilimize de oradan yerleşmiştir. Toplumların en belirli parti-bölükleri sosyal sınıflardır. Parti sistemini parti kökeni ve toplumsal yapı etkiler ve tarihsel-geleneksel özellikler belirler. Etken değişkenler ise ulusal gerçeklerle ideolojik ve sosyo-ekonomik yapıdır. Maurice Duverger "parti sistemleri ve seçim rejimi birbirinden ayrılmaz" demektedir. Siyasal rejimlerin niteliklerini parti sayılarıyla tanımlamak ve çoğulcu rejimlerin çok partili olduğunu ifade etmek güçtür. Örneğin Japonya'daki Liberal Demokratik Parti, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra iki tutucu partinin birleşmesiyle 1955'de kurulduğundan bu yana kesintisiz olarak iktidarda kalmış, Hindistan'daki Kongre Partisi de Nehru ailesi (Pandit Nehru, kızı Indra Gandhi, torunu Rajiv Gandhi...) üyelerinin önderliği ile sürekli iktidarda kalarak siyasal rejimin istikrarında rol oynayıp Duverger'in deyimiyile de "Egemen Parti" niteliği sergilemiştir. Yine geleneksel yapının ağırlığını koruduğu Afrika ülkelerinde çok partili sistem feodal yapıyı savunmak için bir kılıf olarak kullanılmaktadır. Çift partili sistemlerde de benzer biçimde iktidara aday rakip güçler sadece parti-içi yapı ile disiplini ön plana çıkartır. ABD'de de bu durum mevcuttur ve 3. bir partinin salt çoğunluk kazanma olasılığı oldukça düşüktür. Tek dereceli oylamada seçmenler yönetenleri doğrudan seçerken iki turlu oylamada ikinci bir seçimle yönetenler sadece delegeler tarafından belirlenebilmektedir. İki dereceli seçimlerle ya da seçkinlerin belirleyerek kooptasyon yoluyla geldiği sistemlerde yöneticiler fiili oligarşiye yol açmaktadır. M. Duverger, tek turlu çoğunluk sisteminin iki partililiği desteklediğini veya üç partili bir siyasal sistemde güçlü ittifaklara yol açtığını ifade ediyordu; iki turlu çoğunluk sistemi ittifaklarla yumuşamış çok partili bir sistemi teşvik ediyor ve nispi temsil de bağımsız ve sert çok partili bir sisteme yol açıyordu...

Duverger'e göre siyasal yapıyı sosyal ve ekonomik etkenler seçim rejiminden daha fazla etkiliyor. Örneğin 1965 yılında AP ve CHP'nin aldığı toplam oy kullanılan genel oyun yüzde 80'i idi. Küçük partilerin hiç temsil edilemedikleri iki partili sistemde muhalefet partileri de iktidar partilerine göre eksik temsil edilmektedir. 1965'te uygulanan nisbi yöntemli seçimde baraj sözkonusu olmadığından küçük partiler de parlamentoya girebilmişlerdir. Türkiye İşçi Partisi de yüzde 3'lük oy oranıyla 15 temsilcilik elde etmiştir. Seçim tekniğinin etkisi ülkede uygulanan sisteme göre değişmekte hükümet kurmak için gerekli çoğunluk seçimden önce veya sonradan kurulan ittifaklar yoluyla sağlanmaktadır. Bazen diğer partileri desteklemek amacıyla seçimlere belli bölgelerden girilmez ya da bir parti listesine başka partilerden adaylar sokulabilir.

Günümüzde hukuksal eşitlik ve özgürlük, serbest seçim, siyasi partiler dışında demokrasi sözünden anlaşılan temel kavramlardan diğeri ulusal egemenliktir. Uluslararası platformda meşruiyeti (geçerliliği) tanınmış devletin asal unsurlarından ikisi olan ulus ile egemenlik, ülke yani belirli sınırlarla çevrilmiş bir toprak parçası unsuruyla tamamlayıcıdır. Ulus, egemenlik haklarına sahip olan (birlikte yaşama isteği duyan) insan topluluğunu, egemenlik ise ulusun kendisini (devletini) doğrudan doğruya seçtiği organlar aracılığıyla yönetmek hakkına ve gücüne sahip olmayı ifade eder. Yani devlet ulusun kendi kendini yönetmek için kurduğu bir siyasal mekanizmaydı yoksa salt egemenlik sağlamak için kurduğu bir organizasyon değil. Toplum sosyal bir olaydı ve devlet dayanışma duygusuyla doğan toplumun yararına olmalıydı. İktidarın ulusun bir arada yaşaması için temel bir hukuksal düzen sağlaması da gerekti ve anayasayla, devlet ile birey arasındaki ilişkiler düzenlenip bu işlev temsili demokrasinin organlarıyla bunları belirleyen seçimle birlikte yüklenildi. Siyasal ve sosyal bireylik yani yurttaşlık kavramıyla da birtakım hak ve yetkiler ile sorumluluklar ifade edilmektedir. Siyaset biliminin babası sayılan Aristo hak ve ödev konusunda denge sağlanması gerektiğini düşünmüş ve "Politika" adlı yapıtında ilk kez egemenlik olgusuna yer vermişti. Demokrasinin beşiği Eski Yunan'da Atina demokrasisinin lideri sayılan Perikles'e göre siyasal iktidarla sitelerin işlerine katılmada eşitlik ve yasaların herkes için aynı olması gerekiyordu ama siyasal yaşama katılmada eşitsizlik yanında çiftçi bir halk olan Helenler arasında toprakların giderek bölünmesi

sonucunda yurttaşların bile yoksullaşmasıyla sınıflı bir toplum ortaya çıkmıştı. Sonuçta belirli bir parasal güce sahip olmayan Eski Yunan vatandaşları bu haklarını da kaybettiler. Sınıflar arasında denge kurma çabası yasa kavramının güçlenmesine yol açmıştı. Roma Devleti'nde ise siyasal düşünceden çok hukuk öne alındı ve güçlü kutsanmış bir şef odaklı yayılcı (expansiyonist) siyaset ile dünya hakimiyetinde Pax Romana (Roma Barışı) amaçlandı. Roma devlet hukuku yani gücüyle otorite (Imperium) doğu despotizmi örnek alınarak tesis edilmiş ve kuramsal olarak halkın sayılan egemenlik hakkı temsili olarak şefe devredilmişti. Hiç kuşkusuz bunda monarşiyi öven Eski Yunan düşünürlerinin de büyük payı oldu.

Roma İmparatorluğu yıkıldıktan sonra barbar kavimler, Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde devletler kurdular. Krallar, Roma kanunları ile kendi geleneklerini birleştirerek yeni düzenlemeler yaptılar ve ülkelerini kontluklara, onları da daha küçük idari birimlere ayırdılar. Buralara barbar şeflerini atayarak bazı ayrıcalıklar verdiler. Kavimler Göçü'yle başlayan karışıklıkların etkisiyle büyük toprak sahipleri ve çiftçiler, hayatlarını devam ettirebilmek için güçlü kişilerin koruması altına girdiler. Halkın himayesi altına girdiği kişilere süzeren, himaye edilen halka da vassal deniliyordu. Senyörler, bağlılıkları karşılığında sahip oldukları toprağın işleme hakkını vassallara kira karşılığında verdiler. Feodalite egemenlik ve mülkiyetin özel bir örgütlenme biçimiydi ve temel özelliği siyasi bölünmüşlükle sosyal eşitsizlikti. Halk, çeşitli sınıflara ayrılmıştı. Ortaçağın derebeyleri (senyörler), topraklarında yaşayan insanların üzerinde mutlak haklara sahiptiler. Her senyörün ayrı bir silahlı gücü ve kendi bölgesinde geçer kuralları vardı. Siyasal, sosyal ve ekonomik bölünmüşlük bireyler arasında dil, davranış ve dünya görüşü (kültür) bakımından da bölgesel farklılıklar doğurmuştu. İlk çağda birey site devletinin bir parçasıydı ve site-devlet her şeydi. Roma İmparatorluğu'nda sosyal koşulların ağırlığı dinin yayılmasını kolaylaştırdı. Hristiyanlık döneminde ise iki ayrı otoritenin, kilise ile kralın buyruğu altına girildi ve iktidar tanrının temsilcisine ait oldu. Hristiyanlık düşüncesi Avrupa'da dünyevi ve ruhani iktidar (Deuxglavies) olgusuna yol açmıştı...

Batı uygarlığı fikri temellerini antik Yunan, idari ve hukuksal temelini ise Romalılar üzerine kurdu ve her ikisi de birer azınlık demokrasisidir. Eski Yunan'da hiçbir hakkı bulunmayan metekler (yabancılar), köleler ve kadınların olduğu toplum düzeninde çoğunluğun oyları kararların meşruluğu için yeterdi. Atina sitesi siyasal katılımı iki önemli kurumda sağlamıştı. Bunlardan birisi 500'ler meclisi diğeri halk meclisi (Ekklesia) idi. İlki 30 yaşını bitirmiş 1 yıllığına seçilmiş yurttaşlardan oluşan yürütme organı diğeryse 20 yaşını doldurmuş tüm yurttaşlardan meydana gelen yılın 35-36 gününde bir agorada toplanan yasama meclisidir. Kanunların yapılması ve iç-dış politikayla ilgili kararların alındığı bu organda sadece yurttaşlar temel egemenlik haklarını doğrudan kullanmış oluyorlardı. Romalılarda ise köleler, askerler, köylüler, rahipler ve soylular olmak üzere beş sosyal sınıf bulunuyordu. Roma hukukunun ilkeleriyle özel mülkiyete ilişkin yani kapitalizme uyuyordu. Örneğin Fransa medeni kanunu Roma hukukunun hükümleri ve kurumlarıyla oluşturulurken, belediyeler Roma'dan esinlenilerek geliştirildi. Romalılar döneminde şehirler büyümüş mimarlık ve mühendislik alanında olağanüstü başarılar elde edilerek çarpıcı örnekler verilmişti. Günümüze kadar da ulaşan devasa antik yapılar, stadyumlar, agoralar, tiyatrolar, hamamlar ve büyük kütüphanelerin birçoğu Eski Roma dönemine aitti. İkinci dünya savaşından sonra dünya ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan bloklara ayrıldı. Sanayi kapitalizmiyle biçimlenen Batı dünyasına Eski Yunan Uygarlığına ait değerler Romalılar kanalıyla aktarıldı...

Feodal düzendeki tabakalaşma ise asiller, rahipler, köylüler ve serflerden oluşuyordu. Serflerin hiçbir hakkı yoktu. Sosyal düzende sonradan sahneye çıkan burjuvalar asillerin himayesinden ayrıcalıklı sınıflar arasında yer almasını sanayi ve ticaretle uğraşırken zenginleşmeleriyle birtakım haklar elde etmelerine borçlu ydu. Feodalitenin hiyerarşik düzeni senyörün kendi toprakları üzerinde vasala hak tanıdığı fief sözleşmesiyle kuruluyor ve bu tür bir feodal ilişki temsili rejimin niteliğini de belirlemiş oluyordu. Buna karşılık vasal da curia (concilium)'da toplanarak senyöre görüşlerini bildiriyor, bazı masraflarını karşılıyor ve askeri konularda destek sağlıyordu. Feodal düzen ekonomik, sosyal ve hukuksal anlamda devlet birliği olmayan bir rejimdi ve bu siyasal örgütlenme şekli bütün Ortaçağ boyunca devam etti. Temsili rejimlerinin değişik olması İngiltere ile Fransa'da feodal hiyerarşinin farklı gelişmesi yüzündendi. Feodal düzen İngiltere'de kralın otoritesini güçlendirmek amacıyla, Fransa'da ise kralın çöküşüyle ortaya çıkmıştır. Fransa'da kral da dahil bütün senyörler eşitti. Hristiyanlığın yaygınlık kazanmasıyla kurulan kilisenin de kendi içinde bir hiyerarşi vardı ve Eski Yunan dilinde "ekklelesia" topluluk ya da birlik anlamına geliyordu...

Roma birliğinin temelleri devlet, kilise ve hukuksal düzenine dayanıyordu Kavimler göçüyle yıkılan Batı Roma İmparatorluğu'nun kültürüne kilise sahip çıktı. Çok uluslu bir devlet yapısına sahip olan Romalılar evrensellik ilkesini ulus ilkesinden üstün tuttular ve hristiyanlıkla katolik kilisesiyle beraber din de evrenselleşti. Romanın mirasına sahip çıkan kilise cismani iktidardan üstün sayarak başına da papayı getirdi. Rönesans Eski Yunan ve Roma kültürünü yeniden gün ışığına çıkartırken, buna karşılık Reform ise krala karşı çıkarları daha üstün gelen ve zenginleşen kilisenin siyasal birliğini bölüp otoritesinin sarsılmasına yol açmıştı.

Ortaçağın ekonomik faaliyeti tarıma dayanıyordu. 11. Yy'da ticaret ise gelişti. Bu işle uğraşım müstahkem kalelerde (burg) yaşayan sınıfa "Burgensis" adı verildi. Köyden kent ekonomisine geçildi ve toplumsal yaşamın merkezi kentler oldu. Komün ve çevresi (köyler) pazar için yeni ekonomik ilişkiler geliştirerek bir bütün oluşturdu. Serveti meydana getiren metanın üretim biçimi bunu üretenler arasında işbölümüyle uzmanlaşma ortaya çıkartarak korporasyon ya da lonca (juranda) da denilen topluluk rejimini geliştirdi. 11.Yy'dan itibaren başlayan

haçlı seferleriyle doğunun gizemli dünyasına başlayan yolculuk ticaret burjuvazisinin gelişmesini hızlandırdı. Dinsel motiflerle süslü bu merak aslında ekonomik temelliydi. İtalya'daki gibi güçlü ticari birlikler oluştu. 12. Yy'dan itibaren ilk kez fuarlar kuruldu, 13.Yy'da para ile kredi ticareti yapan bankalar ve ilk borsalar (Brugge, Anvers, Londra) da ortaya çıkmıştı. Mülkiyet sistemi Roma hukukuna benzemeye başladı. Feodaliteyle konulanan mülkiyet artık merkezileşmeyle beraber bölgelerde toplanacaktı. Burjuva sınıfı ise toprağa bağlı üretimle ilgili olmayan fakat ticaretle zanaatkarlık yoluyla piyasaya üretimini (meta) birleştiren çok gelişmişti. Dinsel merkezler meta üretimiyle büyürken ticarete dayalı burjuvazi yeni üretim araçlarıyla birlikte savaş gücünü de ele geçirip sosyal yapısı değişerek sınıf olmuş ve yönetimde de hak iddia etmeye ve kendi çıkarları için demokrasi ile özgürlük fikirlerinin öncüsü olmaya başlamıştı. İlk temsil organı olan Etats Generaux Fransa'da toplandı, İngiltere'de ise parlamento oluşacaktı...

15. Yy'da barut ve tozun kullanılmasıyla feodalite yıkılıp mutlak krallıklar güçlendi. Denizcilik geliştikçe keşiflerle birlikte dünyanın sınırları da büyüdü. Matbaanın bulunması, yazının icadıyla başlayan insanlık tarihinde yeni bir dönüm noktası olmuş, bilgi yaygınlaşmıştı. Avrupalılar gemicilikteki ilerlemeler ve pusulanın kullanılmaya başlanmasından itibaren deniz aşırı keşiflerle yeni kıtalara yerleştiler. Böylece küreselleşme denilen sürecin ilk aşaması başlamıştı. Sömürgeciliği başlatanlar İspanyollar ve Portekizliler oldu. Papa 9. Alexander Portekizlerle İspanyollar arasındaki uyuşmazlıklara set çekmek için 1493'te dünyayı bir boylam çizgisi ile bu iki ülke arasında paylaştırdı ve Meksika'yla Peru'daki ileri uygarlıklar yerle bir edildi. Daha sonra Fransız, İngiliz ve Hollandalılar da sömürgeciliğe başladılar. Fransızlar sömürgecilik yarışına İspanya, Portekiz ve Venediklilere karşı Osmanlı İmparatorluğu ile anlaşarak, Hollandalılar ise Portekiz yönetimini ele geçirip katıldılar. Sömürgecilik meta türlerini değiştirdi ve bazı Avrupa kentlerinde (Leipzig, Frankfurt, Lyon) panayırlar kurulmaya başladı. Meta bollaşması burjuvazinin işine yararken, 16. Yy'ın ilk yarısından itibaren bu yeni sınıf kıymetli madenler ve ticaret mallarının Avrupa'ya getirilmesiyle daha da güçlendi.

İspanyollarla Portekizlilerin maden ticaretine güvenip üretimi ihmal etmeleri sonucunda ekonomileri çöktü. Buna karşılık Batı Avrupa ekonomik, siyasal ve kültürel açıdan gelişerek üstünlüğü ele geçirmişti. Bağımsızlaşarak soyluların sınıfına katılmaktan vazgeçen ticaret burjuvazisi sınırlarını korumak ve daha fazla gelişmek için ulus devletlerin gelişmesine ihtiyaç duydu. Hümanist akım gelişmiş rönesans Avrupa'da bireyi öne çıkarmıştı. Fransız ihtilali feodalitenin bütün kalıntılarını ortadan kaldırdı, kilisenin üstünlüğü de ulus-devletle son buldu.

17.Yy'a kadar Avrupa'da egemen olan yönetim biçimi mutlak monarşiydi ve monarşiler burjuvaziyi özgürlüğe kavuşturdu. Burjuvalar Fransa'da siyasal düşünce tarihine damgasını emekçilerle birlikte vurdu. 18.Yy'da İngiltere'de de toprak soylularıyla kurulan ilişkiyle giderek siyasal liberalizmin kuralları geçerli hale geldi ve parlamenterizm kuruldu. Yetkileri sınırlanan kralların parlamenter rejimlerin cumhurbaşkanlarından pek bir farkları kalmadı. Fransızca "parler" (konuşmak) sözcüğünden gelen parlamento, başta krala danışmanlık yapan soylular ve yaşlılardan oluşan bir kuruldu. Magna Carta ile birlikte bu kurul süreklilik ve temsil niteliği kazandı. Hem aristokrasinin yani toprak soylularının, hem de tüccar ve esnafın temsilcilerini barındırmaya başladı. Daha sonraları tamamen sınıfsal nitelikli iki meclise ayrılarak toprak soylularını temsil eden "Lordlar Meclisi" ile burjuvaziyi temsil eden "Avam Meclisi" olarak ikiye ayrıldı. Burjuvazi sonunda ayaklandı ve kralı idam etti. Yeni kral ülkeden kaçmak zorunda kaldı. İki gruplu mecliste hazırlanan 1689 tarihli "Haklar Yasası" (Bill of Rights) burjuvazinin gücünü arttırmıştı. Böylece parlamentoda yasa yapma yetkisi elde edildi ve parlamento üyeleri serbest seçimle belirlenecekti. Parlamento çatısı altında mutlak bir ifade özgürlüğü olduğu kabul edilmişti ve kimse, parlamentoda ileri sürdüğü görüşlerden dolayı yargılanamayacaktı. Kral parlamentonun izni olmadan vergi ve asker toplayamayacak, yasal kurallara uymadan hiç kimse tutuklanamayacaktı. Lordlar Meclisi'nin yetkileri de Avam Meclisi'ne geçtikçe, krallık görünümü altında bir siyasal demokrasi ortaya çıkmış oldu.

ABD'de de İngiltere'ye karşı bağımsızlık kararı alınmış, İngiltere'ye karşı bir araya gelen bağımsızlık yanlıları John Locke etkisinde bütün insanların doğuştan eşit ve özgür olduklarını ifade eden Thomas Jefferson'ın kaleme aldığı bağımsızlık bildirisini 4 Temmuz 1776'da kabul etmişti. 12 Haziran 1776'de ise Virginia halkının temsilcileri ilan ettikleri Haklar Bildirisi'nde, iktidarın kaynağının halka ait olduğunu kabul etti. Siyasi iktidar bundan böyle toplum yararına çalışacaktı. Bildirinin beşinci maddesiyle yasama, yürütme ve yargı organlarını birbirinden ayıran kuvvetler ayrılığı ilkesi benimsendi. Yöneticiler serbest seçimlerle iş başına gelecekti. ABD bildireleri İngiliz rejiminin aristokratik ve monarşik unsurlarını bütünüyle yok etmeyi amaçlıyordu. Ancak İngiliz devrimiyle birlikte onu etkilemesine rağmen Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi kadar evrensel bir nitelik kazanamamıştır.

İngiltere'de parlamenterizmin gelişmesinin ardından ilk siyasal kadro partileri ortaya çıkmış, temsil düşüncesi de yavaş yavaş gelişmeye başlamıştı. Whig'ler ve Tory'ler diye anılan, sonradan Muhafazakâr Parti ve Liberal Parti haline dönüşen ilk partiler aslında "komite"ler şeklinde örgütlenip parlamentoda kadrolar oluşturmayı amaçladı ve politik etkinlik sürdürdü. Daha önceleri kral yardımcılarının toplandığı küçük oda anlamına gelen "kabine" böylece 19.Yy'dan itibaren genel politikanın yürütülmesinden sorumlu olacak bağımsız bir oluşuma dönüşmüştü. Tarıma dayalı kırsal sosyal düzenin yerine imalata dayanan kömün ekonomisine geçilince yeni toplum yapısının gerektirdiği reform niteliğindeki kanunlarla beraber oy hakkı da genişlemiş, işçilere ilk örgütlenme hakkı tanınmıştı. Siyasal liberalizm ve demokrasinin kuralları İngiliz parlamenterizminin izlerini taşımaktadır.

Fransız Devrimi kiliseye ve geleneklere bağlı olan mutlak monarşik yapıyı yıktı. 9 Temmuz 1789'da toplanan soylularla ruhban kesimlerinin dışında kalan halkın meclisi "Tiers Etat" (üçüncü sınıf) kurucu millet meclisi adını almış, derebeyleri ile gerici sınıfların ayrıcalıklarının ortadan kaldırarak yeni bir anayasa hazırlamak üzere çalışmalarına başlamıştı. Kralın ulusal meclisi dağıtmak amacıyla Paris'e askeri birlikler göndermesi üzerine 14 Temmuz 1789'da ayaklanan halk önce siyasal mahkûmların hapsedildiği zulüm ve istibdad simgesi olan Bastille hapishanesini, arkasından da aynı zamanda yeni bir belediye kurarak Paris'in yönetimini ele geçirmiştir. Bu hareket Fransa'nın diğer bölgelerine de yayılarak Belediye Devrimi adını alır. 4 Ağustos'ta derebeylik ve kilisenin aldığı vergiler kaldırılır, memuriyete atanmada eşitlik ilkesi kabul edilir. Eşitlikçi bir toplumun kurulması yolunda Fransa'da ilk adımlar atılır. 28 Ağustos 1789'da Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'ni ilan edilir. Kurucu Meclis'in ilan ettiği İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, İngiliz belgelerinin tersine hak ve özgürlükleri yalnızca Fransız yurttaşları için değil bütün insanlar için tanımlamıştır. Bundan dolayı da evrensel bir karakter taşır. Aydınlanmanın ilk basamaklarından birisi olan Rönesansla burjuvazi toplumun diğer kesimlerini de arkasına alarak mevcut siyasal yapıyı alt üst etti ve bilimin, teknolojinin, sanatın gelişiminin önü açılınca toplum siyasal ve düşünsel anlamda yeni bir döneme girdi. Siyasal (liberal) demokrasinin doğuşunda, tanrısal kökenli egemenlik anlayışının yerini halkın egemenliği anlayışının alması da rol oynamıştı. Egemenliğin kökeniyle ilgili bu değişiklik ise, büyük ölçüde laikliğin yerleşmesiyle, kilisenin etkisinin azalmasıyla gerçekleşmişti. Feodal düzeninin yıkılmasına neden olan gelişmeler, aynı zamanda siyasal (liberal) demokrasinin oluşumunu da hazırladı ve siyasal demokrasi liberalizmin ilkelerine uygun bir şekilde gelişme gösterdi. 24 Haziran 1793'te ilk Fransa Cumhuriyeti anayasası kabul edildi. Fransız Devrimi'nin kazanımlarını aristokrasiden gelebilecek gerici hareketlere karşı korumak isteyen Jakobenler genel oy, mülkiyetin genişlemesi, herkese açık eğitim, sosyal yardım gibi konuları ele aldılar. Fransız sosyalist düşünür Jean Jaures'in deyiimiyle Fransız devrimi geniş anlamda burjuva ve demokratik, İngiliz devrimi ise dar anlamda burjuva ve muhafazakârdı. Eşitlik, özgürlük ve kardeşlik (egalite, liberte, raternite) kavramlarının bütünü olarak özetlenebilecek temsil demokrasisi dünya halklarının gündemine Fransız burjuva devrimiyle girmişti. Alman tarihçi ve romantik düşünür Johann Gottfried von Herder'in halkların kendine özgü folklorik öğelerinin oluşturduğu millet ruhu (volksgeist) diye adlandırdığı kavramdan yola çıkılarak geliştirilen Self Determinasyon yani halkların kendi yazgılarını belirleme hakkı da halkın iradesine dayalı ulus-devlet anlayışıyla gelişmiştir. Osmanlı İmparatorluğu 1830'da Yunanistan'a bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı ve ilk darbeyi yedi. Sırayla 1830'da Belçika, 1870'de İtalya, 1871'de Almanya ve 1920'de de İrlanda doğdu. Arkasından Sırbistan, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk'ta Osmanlı Devleti'nden koptu. Bu kopuşlar 1918'de yıkılışına kadar sürdü. 18. Yy'da Avrupa'da başlayan endüstri devrimi moderniteye yeni bir yön verdi. İkinci küreselleşme aşaması ile birlikte kentleşme giderek artarken ekonomik ve sosyal ilişkiler değişik bir durum aldı. Bu dönemin sonucu da iki büyük dünya savaşı ile paylaşım ve çıkar çelişkilerinin su yüzüne çıkması ve yeni sömürü düzeninin uluslar arası siyasal alanda emperyalizm olgusuyla karşılığını bulmasıydı. İki büyük sanayileşme dalgasından ilkinde önemi artan demir-çelik üretimi için maden kömürünün bulunup kullanılmasını gerektiren meta üretiminin hız kazandığı ve teknolojinin doruğa çıktığı ikincisinde petrol ihtiyaç duyulan enerji kaynağı olarak bir stratejik değer haline dönüşmüştür. Maden kömürü bakımından oldukça zengin İngiltere ile Almanya emperyalist savaşların ikisinde de karşı karşıya gelmişlerdi. Ulus-devlet kurma akımlarının gelişip kapitalist devlet biçimlerinin ortaya çıkmasıyla Almanya'nın yanında yer alan patrimonyal ve çok uluslu devletler, Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu parçalanacaktı.

Serbest girişimcilik ve bireycilikten yana olan burjuvazi kapitalist sistem için gerekli gördüğü zamanlarda bireysel özgürlüklerin ve bireyin kâr peşinde koşmasının önündeki engelleri ve eski hiyerarşileri ortadan kaldırarak bu ihtiyaca en uygun ulus-devlet yapısını devreye sokmuştu. Tarihsel süreçte toplumbilimsel bir olgu olarak ulus-devlet, feodal karakterdeki bir siyasal düzenden merkezîyetçi özellikleri ağır basan bir siyasal düzene geçmişti. Ulus-devlet kavramı insanların kendi kaderlerini ulusal politik mekanizmalar ve kurumlar çerçevesinde belirleme fikrini de ifade etmekte idi. Küreselleşme ise ekonomik etkinliklerin uluslararası nitelik kazanmasıyla çok boyutlu bir süreci işaret eder ve küreselleşmeciler ulusal düzeyde birey ile devlet arasında bir tampon alan oluşturarak devletin egemenlik alanını küresel aktörlere açmak, birey açısından da egemen bir özne olarak ulus egemenliğini sınırlandırmanın yollarını arayarak yerine bireyle çok uluslu şirketlerin egemenliğini koymak istemektedir. Ulusal devletler ve egemenlik döneminin bitirilmesine ilişkin görüşler ileri sürülürken bir yandan yerelleşme talepleri yükseltip yerel otoritelere yetki devri öngörülmektedir.

- III -

9 Kasım 1989'da Berlin duvarının yıkılması soğuk savaş döneminin bitişini simgeleyen ilk olaydı. 21 Kasım 1991'de Sovyetler Birliği'nin hukuken dağılmasıyla başlayan Anthony Giddens, Roland Robertson, Immanuel Wallerstein gibi teorisyenlerin dünya sistemi ve kapitalist küreselleşme yaklaşımlarıyla ifade edilen süreç ilk kez "Yeni Dünya Düzeni" deyiimi ile aynı yılki Körfez Savaşı sırasında Bush'un ağzından duyurulmuştu. Küreselleşmenin üçüncü boyutunda tek kutuplu dünyanın uluslar arası

İlişkilere bakışı güçlü savaş ve silah teknolojisiyle destekli sömürü biçimi ve işgal planı içeriyordu. Filistin'e örülen "utanç duvarı"ysa hem daha uzun hem daha yüksekti...

Burjuvazinin çıkarlarına uygun olarak şekillenen ulus devletler ekonomik ve teknolojik gelişmelerle beraber emperyalizmin geldiği noktada yeni güç odaklarınınca uluslar üstü çıkarılara göre yeniden yapılandırılmaya başlandı. Çünkü aydınlanma çağı ile beraber feodal-ümmet toplumunun liberal-millet toplumuna dönüştürülmesiyle oluşan ulusal devletin korumacı üniter yapısı emperyalizm için giderek bir engel haline dönüştüğünden parçalanması gereken bir hedef konumuna gelmişti. Dünya Bankası, IMF, NAFTA, AB hatta BM gibi bütünleştirici örgütleri devreye sokan burjuvazi liberal kapitalizmi kurumlaştırmak ve çok toplumlu devletler kurmak gibi stratejiler geliştirmeyi amaçladı. Bunun sonunda gelinen neoliberal devlet anlayışı yerellik (subsidiarite) ilkesi üzerine kurulan yönetimsicilik iktidar yapısını esas aldı. Yerelleşmiş yönetimle üniter yapının merkezizetçilik ilkesi çerçevesinde kalıp yerel yönetimlere idari yetki devri yerine siyasal gücün aşağıdan yukarıya iktidar paylaşımı temelinde yeniden düzenlenmesi (federalizm) hedeflenmiştir. Bu aşamada ulus-devlet alttan yukarıya doğru aşınmakta ve etnik ayrışmalar derinleşip farklılaşma yaratmaktadır. Küresel aktörlerin rol oynadığı "özerklik", "demokratiklik" ve "özelleştirme" gibi söylemlerle ileri sürülen sahte reform yasalarının altından çıkacak sonuç ise ulusal'dan koparılıp küresel sermayeye bağlanarak bir kar alanına dönüşen kamusal alanlarda bireylerin gereksinimleri yerine küresel sermaye için kar alanına dönüşen yerel alanlardır.

Küreselleşme literatürünün David Held, Andrew Hurrell, Ngaire Woods gibi bilinen yazarları liberallerin küreselleşmenin esas olarak teknoloji ve özel birimlerin kararlarıyla geliştiği iddiasında olduklarını belirtirler. Herkese eşit oy hakkı verilmesi, refah devletinin kurulması ve ulusçu meşruiyetin baskın hale gelmesi, tarihsel olarak aşağı yukarı aynı zamanda ulus-devlet anlayışıyla ortaya çıkmıştı. Ancak sınıflı toplum yapısı bu haklarla kalkmamış sadece sınıf atlamayla ilgili sorun ve egemenlik biçim değiştirmişti. 90'lı yıllara gelindiğinde modern üretim biçimiyle demokratik muhalefetin yerini 1979'da Thatcher, 1981'de Reagan ve Türkiye'de de 1983'te Özal gibi isimlerle simgeleşen neo-liberal ekonomik politikalar ve parçalanmış muhalefet almıştı. Dünyada ve Türkiye'de bu gelişmelerin politik sonuçlarının başında yükselen milliyetçilik dalgası geliyordu. Yükselen milliyetçiliğe paralel bir süreç olarak gösterilen ulus-devletlerin çöküş sürecinde ön plana çıkan ise emperyalist amaçlı çok uluslu şirketler oldu. Sosyalist Blok sonrası ortaya çıkmış devletlerle birlikte ulus- devletleri küçültmek işlevlerini azaltıp ekonomik politikalarını denetlemek ve yönlendirmek için 80'lerin sonunda yani küreselleşmenin üçüncü aşamasında yeni finans kaynakları arayan hegemon güçler IMF ve Dünya Bankası gibi uluslar arası kurumlarla dünya ekonomisinin daha önceden ayrılmış durumda bulunan parçalarını da bir araya getirerek küresel çapta çalışan bir ekonomi oluşturmak istemektedir. Yabancı sermayenin eline geçen ulusal kaynaklar ise bu planın bir parçasıdır.

Birleşmiş Milletler ile Dünya Bankası'na göre yerelleşme (desantralizasyon) yetkilerin topluma devrini ifade eden bir süreçtir, fakat özelleştirme olarak bilinen bu kavram özel sektöre devri içermektedir. BM'nin 1992'de Rio de Janeiro'da yapılan Çevre ve Kalkınma Konferansı sonrasında oluşturulup Dünya Bankası tarafından da desteklenen Yerel Gündem 21 Projesi kapsamında kurulan kent konseylerine ısrarla özel sektörün paydaş olarak çağırılması örneği bu tanıma uyan bir uygulamadır. Böylece neo-liberalizmin küresel örgütlerince geliştirilen yerelleşme süreci devlet içi bir hareket olarak kamu kudretinin devletten sermayeye yetki aktarılması olarak anlaşılması gerektiğini göstermektedir. Türkiye'de dış borçların nerdeyse tamamına yakını yerel hizmet kuruluşları tarafından kullanılmaktadır. Türkiye'de de AB dayatmalarıyla hazırlanan neo-liberal reform yasaları kapsamında bu amaçlar doğrultusunda yerel yönetimlere yetki dağıtarak devlet bütçesi ve personel politikası gibi alanlarda merkezi devlet yapısının değiştirilmesi amaçlanmaktadır. Devlet reformu başlığı altında tanımlanabilecek yapısal değişiklik kamu personel reformu, kamu bütçe reformu, yerel yönetimler reformu ve kamu yönetimi reformunu içermektedir. Kamu personel reformuyla günümüzde yerel yönetimlerdeki gibi sözleşmeli personel sistemine geçilerek memurluk statüsünün tümüyle tasfiye edilmesi istenirken, eğitim ve sağlık gibi devlete ait temel hizmet alanlarının özel sektöre pay edilmesi düşünülmektedir.

Burjuvazinin bugünkü ideolojisi olan neo-liberalizmin kullandığı yönetim (governance) kavramıyla yerleştirilmek istenen düşünce merkezizetçi yönetim anlayışı yerine grup olarak fikir geliştirme eylemini geçirmek ve daha çok burjuvazinin finanse ettiği ve egemen olduğu siyasal partiler de dahil sivil toplum kuruluşlarına yer vermektir. Sosyalizm, demokrasiyi bir sınıfın kendi içerisindeki bireylerin yaşama düzeni olarak görür ve burjuvazinin iktidarında burjuva sınıfı kendi içerisinde demokrat iken ezilen sınıfa karşı despotizmi savunur. Marksistlere göre bugünkü koşullarda asıl güç ilişkisi ve kavga "sermaye ile sermaye" arasında cereyan etmekte ve egemen sınıfların sömürülen sınıflar üzerinde egemenliğini sürdürmeye yarayan bir baskı aracı olarak devlet içerisinde etkinlikleri göz önüne alındığında bu tür örgütlenmelerin rollerinin temelde varolan kapitalist sistemden etkilenerek sadece bağımlı ilişkiler geliştirebildikleri şeklindedir. Ortak menfaatler etrafında birleşen grupların politika sürecinde oynadıkları role dikkatleri ilk defa 20.Yy'ın başlarında ABD'li siyaset bilimci Arthur Bentley çekmişti. Arthur Bentley'e göre çıkar gruplarının yönlendirdiği grup hareketleri siyasetin temel kaynağıydı. Daha sonra Bentley'i izleyen başka yazarlar konunun üzerine eğilmişler ve yaptıkları gözlemlerden bir genellemeye giderek bütün siyasal olayların çeşitli gruplarca iktidar merkezleri etrafında yürütülen faaliyetler ile açıklanabileceği görüşünü ileri sürmüşlerdi. "Grup teorisi" olarak bilinen bu görüş politikayı sadece grup faaliyetlerine indirgemesi ve onun diğer yönlerini ve unsurlarını ihmal etmesi bakımından eleştiriye açıktır. Baskı grupları, siyasal partiler gibi bir siyasal güç olarak kabul edilmekte fakat siyasal partilerin tersine iktidarı ele geçirmek amacını gütmeyen

bir örgüt olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir tanıma göre baskı grupları ortak menfaatler etrafında birleşen ve bunları gerçekleştirmek için siyasal otoriteler üzerinde etki yapmaya çalışan örgütlenmiş gruplar olarak da tanımlanabilir. Türkçeye Latince "civitas" (kent) kökünden "civis" ve yurttaş'a ait anlamına gelen "civitis" sıfatından türetilmiş "yurttaş toplumu" demek olan sivil toplum terimi bireyleri asıl siyaset alanı olan siyasal iktidar mücadelesinden dışlamakta ve alıkoymaktadır. DKÖ yerine 90 sonrası STK kavramının tercih edilmesi ise söylemin kitleleri dışlayan burjuva ideolojisinin etkisiyle biçimlendirildiğinin açık bir göstergesidir. Devletle ilgili ayrılmaz unsurlar olan egemenlik ve iktidar kavramı ancak halkın demokratik-politik örgütlenmesi olarak siyasal partide temsil edilmektedir.

Siyasal düşünce toplumsal yaşamın bir yansımasıdır. Birey kişiliğini toplumsallaşma denilen olgunun ışığında toplumsal ilişkilerle bulur ve bireysel mutluluk toplumun mutluluğu içinde değer kazandıkça gerçek mutluluk düzeyini yansıtır. Bu aşamada siyasal iktidarın kaynağı ve kullanılış biçimiyle ilgili yanıtlanması gereken sorular yine egemenliğin aidiyetiyle ilgili insana ilişkin devlet-birey bağlamında vurgulanması gereken temel ideolojik sorunlardır. Yerleşik toplumlarla birlikte siyasi toplum (devlet) ortaya çıkınca sosyal ilişkilerle birlikte servet ve mülkiyet anlayışı gelişip devreye merkezi bir baskı aracı olan siyasal iktidar girmiştir. Egemenliğin üç temel unsurundan söz edilebilir. Bunlar, emretme gücü, para gücü ve zor kullanmadır. Emretme gücü hukuk kuralları koymak şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal yaşamı düzenleyen hukuk kuralları devletin egemenlik yetkisinden kaynaklanmaktadır. Para kudreti ise para basmanın yanısıra vergiler ve diğer mali yükümlülükler koymak, bütçe yaparak kamusal harcamaları bu bütçe doğrultusunda harcamak yetkisini içerir. Zor kullanma ise, Devletin iç ve dış güvenliğini sağlamak, korumak için silahlı kuvvet bulundurma, gerektiğinde bu gücü kullanma yetkisini ifade eder. Kişisel mülkiyetle paranın üstün bir değer haline geldiği yerde sosyal adalet ve mutlulukla ilgili anlayış sarsılmıştır.

İlk çağlardan itibaren tanrı merkezli olan egemenlik giderek daha çok sayıda bireyi temsil eden insan topluluklarına (sınıf) aktarılmıştır. Eski Türklerde "kut" sözcüğüyle adlandırılan siyasal iktidarın yetkilerini tanrıdan aldığı varsayılmış ve iktidar kaynağını yeryüzüne indiren kavram töre olmuştur. Eski Yunanlılar ise siteyi yani devleti tanrının Helenlere bir lütfu olarak görerek barbarlardan onları ayıran bir özellik saydı. Romalılarla kurumlaşan dinsel iktidar hristiyanlık düşüncesi yoluyla tanrının yeryüzünde hükmetme hakkını kiliseye tanıdı. Romanın yıkılmasıyla din devletine (teokratik yapı) yol açıldı ve egemen sınıfları temsil eden hükümdarla kilise mülkiyet hakkıyla beraber siyasal iktidarı da paylaştı. Hristiyanlık ahit (antlaşma) düşüncesiyle kutsal bir sözleşme inancını yaydı. Aziz Thomas gibi halkın doğrudan doğruya yöneticilerin seçimine katılması yerine seçkinci ve sınırlı bir iktidarı savunanlar kralın tanrıdan gelen gücü halk adına kullandığını söyleyerek sözleşme anlayışını ortaya attılar. Kur'an'a (Nsa suresi) göre de devletin esası ülümre (devlet reisine) itaate dayanıyordu. İslami toplumsal düzene uyan Osmanlı Devleti'nde merkezi otoriteye yukardan örgütlenmiş bir bürokrasi egemen kılınmıştı. İngiliz hümanist yazar Thomas More bilinmeyen bir ülkeye ilişkin Yunanca "topos" (yer) sözcüğüne olumsuzluk öneki eklenmesiyle türetilen Ütopyası'nda yoksul ve küçük çiftçilerin kentlere göç ettiği 15 ve 16. Yy'da sosyal değerlerin değişip yıkılmasına işaret ederek eşitlikçi bir toplum yapısı önerir ve mülkiyet hakkı toplumun temeli oldukça en kalabalık ve yararlı sınıfın yoksulluk, açlık, umutsuzluk içinde yaşayacağını ısrarla belirtir.

Siyasal düşünce tarihinin başından beri özünü oluşturan egemenlik kavramına siyaset terminolojisi içinde sistematik olarak ilk kez yer veren Jean Bodin olmuştur. İlk olarak Fransa Kralı 5.Charles tarafından "yüksek otorite-superior judge" olarak kullanılan egemenlik kavramı Jean Bodin döneminde, Latince "majestas" kavramına karşılık gelmekteydi. Bodin, 1576'da yayınlanan "Cumhuriyet Üzerine Altı Kitap" (Six Livres de la Republique) adlı yapıtında iktidar ve onun ayrılmaz parçası olarak kabul edilmiş egemenliği, ülke üzerinde yaşayan bütün insanlar, bütün vatandaşlar ve tebaa (uyruklar) üzerinde, kanunla kısıtlanmayan latince "superanus"tan gelen Fransızca'daki karşılığı "souveraineté" sözcüğüyle en yüksek iktidar olarak tanımlamıştı. Niccolo Machiavelli'nin amaca giden her yol (araç) mübahtır şeklinde geliştirdiği politik düşünceyle iktidar kavramı güce dayandırıldı. Milli egemenlik kavramıyla demokrasi dolaylı yoldan sınırlanmış oluyordu. Thomas Hobbes 1651 yılında yazdığı kitapta mutlak güç ve yetkilere sahip egemen bir devleti Tevat ve İncil'de kötülük temsilcisi olarak adı geçen bir su canavarıyla (Leviathan) tasvir etmişti. Devlin (devletin) bir elinde kılıç, diğer elinde ise başpiskoposluk sembolü bulunmaktadır. Hobbes'e göre iktidar biçimi bireylerin güvenlik içinde yaşamasını sağlayan mutlak monarşi idi. Hukukun kaynağı ise devletin iradesiydi. Bireyler sözleşmeyle hak ve özgürlüklerini tek taraflı olarak üçüncü bir varlığa yani egemen güce bırakmış oluyordu. Siyasal toplum ve egemenliğin kaynağının insanların yaptıkları bir sözleşme olduğunu savunan bir diğer düşünür de Haklar Yasası'nın imzalanmasında rol oynayan John Locke'tu. 1690'da yazdığı Hükümet Üzerine İki İnceleme (Two Treatise on Government) ile insanların başka insanlar üzerinde üstünlük kurma hakkının doğal olduğu savunuluyor ve otorite kurma hakkı üstün ve yetenekli insanlara tanınıyordu. Parlamentoda Whig'ler arasında yer alan Locke bu görüşüyle liberal bireyciliğin de babası sayılacaktır. Kendisi de bir soylu olan Charles-Louis Montesquieu'in siyaset bilimine ve kamu hukukuna kazandırdığı en önemli ilke ise kuvvetler ayrılığı (separation of powers)'dir. Montesquieu 1748 yılında yayınlanan "Yasaların Ruhunu Üzerine" (on the spirit of laws) adlı yapıtta batılı demokratik sistemin temellerini ortaya atmıştır. Montesquieu'e göre insanlar tarafından seçilen hükümet (temsili cumhuriyet) en iyi hükümet biçimiydi ve güç gücü sınırlayarak insanların özgürlüğü de sağlanmış olacaktı. Fakat demokrasi ilkeleri konusundaki inançlarına karşın insanların eşit olmadığına inanan bu düşünür köleliği onaylamıştır. O'na göre egemenliğin sahibi küçük bir azınlık olan soylulardır.

Sosyal ve siyasal güçler arasında denge kurmaya çalışan Montesquieu'e karşılık aklın egemenliğini savunan Jean-Jacques Rousseau toplumsal yaşamı doğal yaşam kadar özgür kılacak bir sistem aramıştır. Varlıklı ve yoksul ayrımının ortaya çıkmasına karşılık servet eşitliğinin mutlak olamayacağını düşünen Rousseau iktidarın kullanılmasından yarıya halk egemenliğini savunuyordu. Çünkü Rousseau'ya göre üretim tekniği geliştikçe mutlu yaşam son bulmuştur. Egemenlik anlayışının gelişiminde temel taşlardan biri olan halk egemenliği kavramı sınırsız (doğrudan) demokrasi anlayışının da temel kaynağı olup birey iradelerinin ayrı ayrı hukuki değer taşımalarını ifade etmekteydi. 1789'da toplanan Etats Generaux'ta halkı temsil ettiğini öne süren vekillerden birisi olan Emmanuel Joseph Sieyès ise anayasa hukukuna millet (ulus) kavramını soktu. Tıpkı Montesquieu gibi temsilcilerin seçmenler karşısında bağımsız olmalarını savunan Sieyès, aktif-pasif vatandaş ayrımı yaparak burjuvazi karşısında gelir düzeyi düşük bireyleri ikinci sınıf yurttaş durumuna indirgeyerek burjuva egemenlik düzenini hukukileştirmiştir. Montesquieu gibi soylu bir aileden gelen Alexis de Tocqueville de küçük bölgelere idari özerklik tanınarak siyasal özgürlük (katılımcı demokrasi) sağlanabileceğini ileri sürmüş ve kitle örgütleri yoluyla demokratik kültürün geliştirilebileceğini savunmuştur. Bir başka düşünür John Stuart Mill ise hedonizmin (faydacılık) 19.Yy'daki kuramcılarında birisi olarak çoğunluğun azınlığa hükmetmesine karşı azınlığı koruma ve mutluluğunu sağlama (utilitarizm) görevini devlete vermiştir.

Ulusal egemenlik teorisinin temsile dayanması, Fransız ihtilali döneminin koşullarıyla açıklanmaktadır. 1921 tarihli TC "Teşkilatı Esasiye" Kanunu Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenlik anlayışını kesin olarak ortadan kaldırmış ve millet egemenliği prensibini getirmiştir. Egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu şeklindeki hüküm 1921 sonrası tüm anayasalarımızda yer almaktadır. 1921 Anayasası ve cumhuriyetin ilk anayasası olan 1924 Anayasası, egemenliğin kullanılmasında tek yetkili organ olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni kabul etmiştir. 19.Yy'ın siyaset alanının bütün düşünürleri gibi günümüzde de siyasal mücadele devlet ve egemenlik çerçevesinde otorite, eşitlik ve özgürlük gibi konular üzerinde verilmektedir. Demokratik bir hukuk devletine geçişi simgeleyen bu süreç demokratik ilkelere dayalı devlet sistemlerinin gelişmesine yaramıştır. Böylece hukuk kurallarıyla ulusal ve uluslararası alanda sınırlandırılmış, bu bakımdan keyfi uygulamaların olmadığı, meşruiyetini halktan ve evrensel hukuk normlarından alan, temel insan hakları ve hürriyetlerini koruyan ve geliştiren, çoğunluğun yanında azınlığın haklarını da eşit şartlarda kullanabildiği bir anlayış ifade edilmektedir. Günümüzde hukuk devletiyle ilgili en geçerli tanımı Rudolf Von Gneist yapmıştır. Hukuk devletini güvence altına almak için anayasayla kamu hak ve özgürlüklerinin düzenlenmiş olmasını yeter saymayıp uygulamada değer kazanmasını etkin bir denetim sistemine (yönetmelik yargı) bağlayarak tanımlamıştır.

Endüstri devrimiyle üretim sosyal bir nitelik kazanmış, sermaye ve emek merkezleşmişti. Girişim özgürlüğü ve bireycilik gibi ilkeleri savunan burjuva kapitalist sistem sosyal eşitsizlikleri yeniden geliştirdi. Bodin egemenlikle önce yasa yapıldığını sonra da yasalarla ulusal sınırlar içinde her şeyin yapıldığını söylemektedir. Örneğin sağlık, eğitim gibi alanlarda kilisenin hâkimiyeti kalkıkça modern yapılanma devlete dönüşmüştü. Ulusal sınırlar içinde tüm hayatı içeren bu işlevlerle devleti tanımlama imkânı bulundu. Oysa artık bu işlevlerin önemli bir kısmının devletin olmayabileceği, örneğin onun küçültülebileceği ileri sürülüyor. Fakat o zaman da gerçek bir yapılanma olarak devlet ve bu işlevlerle beraber düşünülebilen devlet kavramı anlamını yitirmiş oluyor. Böyle bir süreç, ulus devlet yerine dayatılan sivil toplum kavramının neyi karşılayabileceği sorusuyla ulusal sınırlar içindeki bir uygulamayla ulus ötesindeki bir yasa odağı arasında kurulacak ilişkiyi akla getiriyordu. YDD olarak anılan ve kavramların içleri boşaltılarak yeniden doldurulduğu bu süreçte egemenlik kavramına ilişkin ulus devlete de yeni bir meşruiyet ilişkisiyle siyasî-hukukî bir yenilik getiriyor. Ulus egemenliği esas alınarak örgütlenen ulus-devlet bu nedenle küreselleşmeyle birlikte tartışılan kavramların en başında geliyor...

Sermaye için STK'lar bulunmaz bir nimet haline gelmiştir. STK'lar toplu pazarlık yapmaz, grev yapmaz, daha fazla ücret, sosyal hak talep etmez, aksine devletin sosyal işlevlerini yüklenir. Böylece, sosyal harcamaların finansmanı için vergi ödemesine gerek kalmadığı gibi bütçeden kendisine daha fazla teşvik alabilir. Siyasal İslam'ın savunucuları için de STK'lar bulunmaz bir nimet olmuştur. Çünkü İslam'ın "hayır kurumları" ile STK'lar rahatlıkla özdeşleştirilebilir. Bu anlamda da cemaat düzeni üzerinden işleyen tarikatlar, bir anda "çağdaşlaşmış" STK olarak AB'ye uyumlu kurumlar haline gelebilir. AB fonlarından ziyadesi ile faydalanıp güçlenerek siyasal hedefleri doğrultusunda önemli bir adım daha atmış olurlar. Özetle, AB'ye uyum sürecinde Türkiye'nin kapitalist sisteme entegrasyonunu sağlamak amacıyla desteklediği STK'lar, Türkiye'de sermaye kesimi ile siyasal İslam'ın çıkarlarını ortaklaştırmaktadır (Yrd. Doç.Özgür Müftüoğlu)...

Siyasal partiler burjuva ideolojisi kapitalist sistemde farklı grupları temsil etmekle beraber iktidar mücadelesinin örgütlenmesinde de sosyal sınıflar için politik birer araç ve konaktır. 1960'lar dünya kapitalizminin içe kapalı Türkiye'ye "ticarî emperyalizm" modelini dayattığı bir dönemdi. Dışa kapalı bir ekonomide iç pazarın sömürülmesi için, önce iç pazarın geliştirilmesi gerekiyordu. İkinci dünya savaşından sonra kapitalist dünyada uygulanan sosyal politikalara uygun biçimde bu tarihlerde Türkiye'de de küçük çaplı sosyal politika programlarıyla yeşeren emekçi kesimleri göstermelik örgütler içinde yönlendirme aşaması yaşandı. Sosyal devlet de aslında emekçi yönetimlere karşılık kapitalizmin kriz döneminde ortaya sürdüğü bir formül oldu. 1980'lere gelindiğinde dünya kapitalizminin yürüyüş çizgisine uygun olarak, Türkiye'de de ticarî sömürü ve kapitalistleşme sürecinde oluşan borçların ödenmesi ve finansal kapitalizmin beslenebilmesi için teknelci burjuvazinin iç piyasa ve emekçileri baskılaması gerekiyordu. Kapitalist sistem 1980 ve globalizm sürecine 68'de bunalıma yol açan pazar alanlarının daralması ve kar oranlarının düşmesi gibi faktörleri yeniden aşarak ulus devletlerin egemenlik alanlarını sermaye ve malların serbest dolaşımına elverecek, emek ve ham madde kaynaklarına en ucuz şekilde sahip olmasını

sağlayacak şekilde yeniden düzenleyerek ulaşmıştı. Liberalleşme (serbest piyasa ekonomisi) ile devlet finansman ve üretim alanlarına müdahale etmeyecek, ulusal pazar küresel ekonominin sömürüsüne tam anlamıyla açılacak ve böylece teknelci burjuvazi de krizden çıkarılacaktı. ABD'nin başı çektiği emperyalizmin hegemonyası altında bulunan çarpık kapitalizmin ürettiği bunalımların derinleşmesi sömürücü sınıflar arasındaki çıkar çatışmasını keskinleştirmişti. Derinleşen ekonomik krizin bedelini halk kitlelerine yüklemekte uzlaşan egemen sınıf büyük bir iç mücadeleye girdi ve alabildiğince küçük gruplara bölündü. Türkiye oligarşisi yani işbirlikçi-teknelci burjuvazinin ilk girişimi ise kendi içinde daha birleşik olduğunu varsaydığı merkez sağın iki partisiyle (ANAP-DYP çatısı altında) birleşecek egemen kesimler arasında bir uzlaşma aramak olmuştur. 18 Mart 1999 seçimlerinden sonra kurulan ve IMF'ye bağlanmış halk karşıtı politikalar yüzünden itibarını kaybetmiş ANAP-DSP-MHP koalisyon hükümetinin alaşağı edilmesiyle devletlerin yeniden yapılanma sürecinde görev bu defalık AKP hükümetine devredilmiştir. 3 Kasım 2002 seçimlerinde yüzde 35 oy alan AKP meclisteki sandalyelerin yüzde 66'sını kazanarak uzun yıllardır hiçbir partiye nasip olmamış bir çoğunluğa ulaştı. ABD'nin çıkarları için 1960-70'li yıllarda ortaya atılan, 1980'lerin sonunda geliştirilen programın uygulanması için bünyesinde korunan unsurlarla AKP en uygun yapıydı. "PNAC" (Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi) adlı neo-con küre planı kapsamında pazarın kontrolü için yerleşmenin hızlandırılması hedeflendi. Bu da yerel pazarların kapitalist sisteme daha da açılması demekti. İlimli İslam politikasıyla tarikatlara destek veriliyordu. Sovyetler birliği'nin çöküşünü hazırlayan askeri stratejistler tarafından yürütülen projeye emperyalizmin yeni sağ (liberal-muhafazakâr) felsefesi Tayyip Erdoğan'ın politik danışmanı Yalçın Akdoğan'ın "muhafazakâr demokrasi" programıyla da Büyük Ortadoğu Projesi'nin stratejik bir ürünü olarak Türkiye'de devreye sokuldu...

Sosyal ve ekonomik çıkarları doğrultusunda çatışıp kendi içinde bölünen sömürücü sınıfların siyasal yansımaları özellikle tekelleşmemiş sanayi burjuvazisi içindeki parçalanma ve içsel ittifak girişimleri biçimindedir. Günümüzdeki tüm düzen sınırları içindeki siyasal ilişkilerin temelini bu parçalanma ve girişimler oluşturmaktadır. 1950'lerden itibaren uygulanan yeni-sömürgecilik yöntemlerinin ortaya çıkardığı kapitalist gelişme sürekli emperyalizme bağımlı bir dizi yeni yatırım alanları ortaya çıkarmıştı. Özellikle ABD emperyalizmi, ilk dönemde, bir yandan işbirlikçi-teknelci burjuvaziyi geliştirip güçlendirirken, diğer yandan da sömürücü sınıf ve tabakalarla olan ittifakını sürdürdü. Bu işbirlikçilik 1965'teki seçimlere de yansınca Demirel yönetimindeki AP'nin tek başına iktidar olmasını sağlamıştı. Türkiye'deki geri üretim ilişkilerinin, feodallerin ve büyük toprak sahiplerinin politik temsilcisi olan DP'nin uzantısı olan AP bu sınıfla birlikte teknelci burjuvazinin siyasal temsilcisi konumuna geçmişti. Zaman zaman AP içinde görülen kaynaşmalar, teknelci burjuvazinin kendi iç çelişmeleri veya sanayicilerin tarım kesimi ile sanayicilerin ticaret kesimi arasındaki çelişmelerinden kaynaklanmaktaydı. İşte bu seçim sonucunun temelinde, emperyalizmin tüm sömürücü sınıf ve tabakalarla kurduğu ittifak yatmaktaydı. Küçük ve orta sermaye yatırımlarıyla ortaya çıkan yan sanayiler 1960 sonlarında palazlanmaya başlayan yeni bir kesime yol açtı. Bu kesim, giderek kendini diğer küçük ve orta sermaye kesimlerinden ayırarak başlı başına tekelleşmemiş sanayi burjuvazisi olarak 1980'lere taşınmıştı. 1980 yılına gelindiğinde MSP tüccarlar ve dinci orta burjuvazinin temsilcisi olarak ortaya çıkacaktı.

Türkiye'de burjuvazi (kapitalistleşme) ilki 1950'li yıllarda DP ve Menderes hükümetiyle diğerindeyse 1980'lerin ortasından itibaren ANAP ve Özal'la gerçekleşen iki dönemsel sıçrama yaptı. 12 Eylül koşullarında siyasal yasaklarla oligarşinin oluşturduğu "uzlaşma"nın ürünü olan ANAP, giderek kendi bünyesinde tekelleşmemiş burjuvazinin güçlendiği bir parti oldu. Aynı yıllar monetarist Milton Friedman ve Friedrich August von Hayek gibi serbest piyasa düzeninin felsefi savunucularını baş tacı eden ve tüm liberal ülkelerde rastlanan "New Right" akımının (İngiltere ve ABD'deki liderleri Margaret Thatcher ile Ronald Reagan) Türkiye Şubesi eski MSP'li Turgut Özal da 80'lerin tamamen depolitize edilmiş, okumayan, merak etmeyen gençliğinin, talancı sermaye sahiplerinin bir numaralı idolü haline geldi. Amerikancı cuntanın desteklediği ve onun kurduğu ANAP'la oligarşinin çıkarlarının temsilciliği sürdürülmekle birlikte, tekelleşmemiş burjuvazinin önemli bir kesiminin etkinliği artırılmış ve bu kesimlerin çıkarlarının savunulduğu ve sözcüsü haline gelen bir siyasal parti oluşturulmuştu. 12 Eylül'ün ürünü olan holdinglerin temsilcilerinin ağır bastığı parti görünümü kazandıktan sonra ANAP içinde siyasal olarak kendini ifade eden tekelleşmemiş sanayi burjuvazisi de emperyalizmle olan ilişkilerinin boyutlarına göre kendi içinde değişen ölçülerde bölünmüş durumdaydı. 1980 sonrasında uygulanan ekonomi-politikalar ve ülkenin emperyalist metaların açık pazarı haline getirilmesi, kaçınılmaz olarak, oligarşi dışında yeni çıkar gruplarının ve sömürücü kesimlerin ortaya çıkmasına neden olacak, 1990 yılından itibaren, emperyalist metaların yoğun olarak ülke içi pazarına girmesi ve ülke içinde yatırıma yönelmesiyle değişik emperyalist ülkelerin etkileri daha da belirginleşecekti...

Oligarşi dışındaki sömürücü sınıflar da kendi içlerinde önemli çatışma içinde bulunan onlarca fraksiyona bölünmüştü. CHP bünyesinde ortaya çıkan ve kendisini CHP-DSP ayrışması olarak ifade eden bölünmenin temelinde, kendisine "liberal burjuvazi" de diyebileceğimiz orta sermaye kesimleri ile 12 Eylül sonrasında farklılaşan küçük-burjuvazi içindeki ayrım yatmaktadır. CHP de "Liberal burjuvazi" diye tanımlanabilecek orta sermaye ve küçük burjuvazinin bir siyasal temsilcisidir. TC'nin temellerinin atıldığı Sivas Kongresi, aynı zamanda CHP'nin de ilk kongresi olarak kabul edilir. CHP'nin kuruluşu burada filizlenir. CHP için "Devlet kuran parti" tanımlaması bu nedenle yapılmaktadır. Partinin 10 Mayıs 1931'deki 3. kurultayında ilk kez tüzükten ayrı olarak bir de program yapılarak "Cumhuriyetçilik", "Halkçılık", "Milliyetçilik", "Laiklik" ilkelerinin yanı sıra "Devletçilik" ve "Devrimcilik" ilkeleri tüzük ve programına girmişti. Böylece partinin simgesi haline gelen "Altı Ok"la 6 ilke belirlendi. Parti tüzüğüne konulan maddelerle parti ile devletin kaynaştırılması yoluna gidildi. 18 Haziran 1936'dan 29 Mayıs 1939'daki kurultaya kadar geçerli olmak üzere parti genel başkan vekili İsmet İnönü'nün yayınladığı

genelgeyle hükümetle partinin birleştirilmesi kararı uygulamaya sokulmuştu. İçişleri Bakanı'nın parti yönetim kurulu üyeliğine alındığı ve genel sekreterlik görevinin verildiği, illerde parti il başkanlıklarına il valisinin getirildiği belirtilmiştir. 8 Haziran 1943'teki 6. Kurultay ise CHP'nin tek parti döneminde yaptığı son kurultaydı. 2 Ocak 1946'da DP'nin kuruluşu Celal Bayar tarafından yapılan basın toplantısıyla açıklanmıştı. 10 Mayıs 1946'daki 2. olağanüstü kurultayda ise parti genel başkanı ve cumhurbaşkanı İsmet İnönü yaptığı kurultay konuşmasında yeni seçim kanununun yasalasmasından sonra seçimlere gidileceğini belirtip "serbest seçim hedefimizdir" demişti. 21 Temmuz 1946'da sonuçları çok tartışılan ve CHP'nin zaferle çıktığı çok partili dönemin ilk genel seçimi yapılmıştı. 17 Kasım 1947'daki 7. kurultayda "Genel Başkanlık Divanı" kaldırılarak yerine kurultayca seçilen 40 üyeli "Parti Divanı" getirilerek 12 kişilik Genel Yönetim Kurulu'nun Parti Divanı arasından seçilmesi uygulamasına gidilmiştir. Cumhurbaşkanlığı ile CHP Genel Başkanlığı'nın aynı kişide birleştirilmesi uygulamasına yeni bir biçim verildiği gibi Genel Başkanın, Cumhurbaşkanı kaldığı sürece, başkan olarak bütün yetkileri kurultay tarafından seçilen genel başkan vekiline devretmesi hükmü de tüzüğe konulmuştu. Böylece Genel Başkan Vekilliği parti içinde çok önemli bir konuma getirilmiştir. 14 Mayıs 1950 seçimleri CHP'nin 27 yıllık iktidarının da sonu olmuştu. DP oyların yüzde 53,3'ünü alarak 408 milletvekiliyle tek başına iktidarı ele geçirmişti. CHP'nin 8. Kurultayı 29 Haziran 1950'de 14 Mayıs sonuçlarının etkisi altında gerçekleştirildi ve parti tüzüğünde önemli değişiklikler yapıldı. Genel başkan vekilliği kaldırıldı. İnönü'nün önerisiyle, genel sekreterin kurultayca seçilmesi, Parti Divanı üyesi sayısının 40'dan 30'a indirilmesi benimsendi. Kurultay'da İnönü, 488 oydan 487'sini alarak yeniden genel başkan seçildi. 1966'da CHP Genel Sekreterliği'ne seçilen Bülent Ecevit 1972'de İsmet İnönü'den CHP Genel Başkanlığı'nı devraldı ve CHP içinde ortanın solu görüşünün öncülüğünü sürdürmeye başladı. CHP-MSP koalisyonunun da başkanı oldu. Ecevit'in "Dindar insanlarımızın, şeriatçı partilerin kucağına koşmamasını sağlayacak sol bir partiye ihtiyaç her zaman vardır" şeklindeki söylemiyle aynı doğrultuda sahiplenilen görüş CHP'yi giderek merkez partiye dönüştürüp Baykal'ın "Anadolu Solu" kavramıyla yeniden egemen olacaktır. 1985 yılında kurulan DSP 18 Nisan 1999 seçimlerinden yüzde 22 oyla birinci parti olarak çıktı. DSP'ye mensup bir milletvekilinin (Erdal Kesebir) partisinin varlıklarının partisi olduğuna dair tartışma ise ihracına kadar vardı. Aynı tarihlerde Sosyalist Enternasyonal'in Paris'teki 21.kongresinde İngiltere İşçi Partisi lideri Tony Blair'in enternasyonal sözcüğünün başındaki sosyalist kelimesini "orta sol" olarak değiştirme teklifi cazip gelmese de revizyonizm tarihinde ilginç bir gelişme olarak kalacaktır...

CHP temelleri 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde atılan hızla kapitalistleşmeden yana, emperyalist-kapitalist üretim ilişkilerine karşı olmayan heterojen yapısıyla tekelleri burjuvazi kesimlerinden, büyük toprak sahiplerine kadar çeşitli sınıfların temsilciliğini yapmıştır. İşçilerin ideolojik bilinçlenmesinden kaygı duyan unsurlardan oluşan CHP'nin Genel Sekreteri Recep Peker'in İş Kanunu'yla ilgili olarak 1936 yılında "yeni kanun sınıfçılık şuurunun doğmasına veya yaşamasına imkan verici hava bulutlarını ortadan silip süpürecek" açıklamasından anlaşılacağı üzere daha başta temel felsefesi hızla geliştirmeyi amaçladığı kapitalist üretim ilişkileri içinde emekçi yığınların yükselen tepkilerinin, "ekonomik" ve sosyal tedbirlerle pasifize edilmesi şeklindedir. 1965 seçimlerine ilk kez "Ortanın Solu" sloganıyla girip demokrasi tarihinin o güne kadarki en düşük oyunu alan CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün bu açıdan "Türkiye' de sınıflar yoktur. Türkiye' de köylüler ve kentliler vardır" demesi yeterince dikkat çekicidir. Klasik sosyal demokrat sol parti geçinen statükocu devlet partisi konumundaki CHP emekçilerin taleplerini bazı sosyal tedbirlerle geçiştirirken hızla emperyalist-kapitalist sisteme de entegre etmiştir. CHP'nin "halkçı" programı siyasal olarak orta ve küçük burjuvazi dayanma özelliğinden kaynaklanmakta olup gerçekte sistem onarıcılığına soyunma şeklinde biçimlenmiştir ve Türkiye'de sisteme karşı gelişen devrimcilerin başını çektiği muhalif hareketler sürekli olarak CHP'yle temsil edilen sosyal reformist grupların tepkisiyle karşılanmıştır. Son yıllarda CHP eksenli gelişen çıkışlar ise geleneksel sosyal-demokrat "sol" parti olarak düşünülen CHP'yi liberal bir partiye dönüştürmek çabasından ibarettir. İngiltere'deki Tony Blair türü bir "üçüncü yolcu sol liberal parti" planlanmaktadır. Böylece Turgut Özal döneminde eski solcu aydınların transformasyonu ile başlatılan "sol liberal" dönüşüm tamamlanmış olacaktır. Bu planın gerçekleştirilmesinde zayıf halka olarak Deniz Baykal görüldüğünden, tüm "medya"nın okları ona yöneltilmiştir. 1989 yerel seçimlerinde sosyal reformistler Erdal İnönü'nün genel başkanlığında SHP ile iktidara taşınmış ancak SHP'nin birinci parti olarak çıkmasıyla hızlı bir talan süreci başlatılmış, belediyeler "aralık" olarak kullanılmış ve 1991 yılında patlak veren İSKİ yolsuzluğuyla bu durum halk kitleleri nezdinde "sol"un tümüyle değer yitirmesiyle sonuçlanmıştı. CHP'nin "sol liberal parti" haline dönüşüm sürecinin "Kemalist", "devletçi" geleneksel CHP'den kurtulabilindiği oranda tamamlanabileceği varsayılmaktadır ve sol örgütlerin büyük ölçüde legalize olduğu süreçte CHP'nin dağılmış sol için kitlesel bir taban oluşturacağı sanısı da "medya"nın girişimleri için uygun bir zemin oluşturmaktadır. Oligarşik medyanın hedefi, bir bütün olarak solu ideolojısizleştirme ve kitleleri apolitikleştirmektir...

1972'de kurulan MSP kobilere yaslanmış, sınıfsal olarak CHP tabanına yani orta ve küçük sermaye kesimleriyle beraber Anadolu'daki esnaf-zanaatkar sermayesinin ve taşra tüccarlarının desteğini de almıştı. MSP, emperyalist-kapitalist üretim ilişkilerinin 12 Mart sonrası hükümetler dönemindeki hızlı ve hakimiyet sağlayıcı gelişmesine bir tepki olarak daha önce aynı gerekçelerle 1970'de ortaya çıkan ve 12 Mart döneminde kapatılan MNP'nin devamı olarak AP'nin politik geri çekilişiyle bir güç haline de gelmişti. MSP aslında, ülkemizin iç dinamiği gereği ortaya çıkan ve ülkemizdeki emperyalist-kapitalist üretim ilişkileriyle filizlenen kapitalist unsurların tepkilerini bünyesinde toplamış bir parti idi. Bu tepkiler, özünde oligarşiye karşı olan tepkilerdi ve anti-tekelleri, anti-faizci tutumu da aslında, tekellerle faize karşı oluşundan değil, temsil ettiği orta sermaye kesimlerinin ekonomik olarak gelişmesini ve tekelleşmesini sağlamak için kendi politikasını sürdürmek istemesinden ileri

gelmekteydi. Çünkü politik bir silah olarak kullanılan "din" ile beraber ayrıca köylülüğün de sınıfsal desteğini almıştı...

AKP ise Arap-İslam ülkeleriyle geliştirilen ekonomik ilişkiler neticesinde 70'li yıllarda sahnede yerini alan "Yeşil Sermaye"yle ABD emperyalizminin soğuk savaş döneminden bu yana hayata geçirmeye çalıştığı "Yeşil Kuşak" projesi kapsamında ortaya sürülen ve "ılımlı İslam" kavramıyla ifade edilen siyasal-ekonomik görüşün günümüzdeki uzantısıdır. Hem dindarlığa vurgu yapan hem de MNP-MSP-RP-FP'nin geleneksel tabanından gelen Recep Tayyip Erdoğan'ın "milli görüş gömleğini çıkardık" söylemiyle ışık yaktığı tekelci-işbirlikçi ve feodalite kalıntısı sermaye çevrelerince destekli Kasım 2002 seçimlerinde seçmen koalisyonu olarak doğmuş AKP'si, siyasi yelpazenin merkez-sağına konumlanmaya aday pragmatik ve uzlaşmacı bir siyasal parti olarak tanımlanmıştı. Şubat 2001'de devalüasyon, işsizlik, siyasal ve ekonomik belirsizlik ortamında birbirinin tekrarı yozlaşmış siyasal aktörlerinin rol aldığı TC kapitalizminin olağan krizlerinden birini daha yaşadığı istikrarsız süreçten mevcut siyasal yapıyla sorunlu ve feshedilmiş Fazilet Partisi'nden ayrılarak AKP'yi kurmuş "yenilikçi"! ikinci kuşak kadrolar kazançla çıktı. İktidara gelen AKP akabinde uluslararası piyasa güçlerinin talepleri doğrultusunda yüklendiği misyona göre kararlar almaya başladı. AKP Genel Başkanı hükümetin kurulması aşamasında açıkladığı acil eylem planıyla merkezi yönetimde yapacakları reformdan sonra yerel yönetim reformunu ele alıp bir yıl içinde tamamlayacaklarını açıkladı. 28 Mart 2004 tarihinde yapılacak yerel seçimlere yaklaşırken, kısa aralıklarla kabul edilen üç kanunla seçimlerin sonuçlarını etkilemeye yönelik düzenlemeler yapıldı. TBMM, 11 Aralık 2003 tarihinde, "3030 sayılı Büyük Şehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun"u görüşerek kabul etmişti. Temel olarak, büyükşehir belediyelerinin sınırlarının büyük ölçüde genişletilmesini hedefleyen 5019 sayılı kanunla illerin nüfusu baz alınarak, söz konusu illerdeki büyükşehir belediyelerinin yetki alanlarının, ait oldukları illerin sınırlarına eşlenmesini veya 50, 30 ve 25 km. yarıçaplı daireler çizilerek tespit edilmesini öngörmekteydi. Bu düzenlemeye bağlı olarak da kanunla, sınırları genişleyen büyükşehir belediyelerinin altında, "ilçe belediyeleri" ve "ilk kademe belediyeleri" kurulması ve çizilen yarıçap içinde kalan köylerin de "mahalle"ye dönüştürülmesi emrediliyordu. Çağdaş şehircilik ilkelerine ve kaynakların etkin kullanımına katkı sağlayacağı iddia edilerek yapılan düzenlemelerle ilgili teknik açıdan uygunluk ve farklı ihtiyaçları olan büyükşehirlerin hizmet gereklerini karşılamaya elverişli olup olmadığı üzerindeki tartışmalar bir yana bırakılmış Anayasa Hukuku açısından bazı ilginç tartışmalar ortaya çıkmıştı. Özellikle, teklifin ilk halinde ve komisyonda kabul edilen şekilde yer almayan "Bu Kanunun yürürlük tarihinden önce seçim takvimi uygulamaya konulmuş olsa dahi, bu Kanun gereğince oluşacak yeni sınırlar büyük şehir belediyeleri için seçim çevresi kabul edilir. 28 Mart 2004 tarihinde yapılacak Mahalli İdareler Seçimlerinde Büyükşehir belediyeleri için bu sınırlar, Yüksek Seçim Kurulunca esas olarak alınır" hükmünün, teklifin Genel Kurul'da görüşülmesi sırasında iktidar partisine mensup milletvekillerinin verdiği bir önerge ile metne eklenmesi, muhalefetin büyük eleştirilerine hedef oldu ve siyasî çıkar sağlama amacı güden bir hareket olarak değerlendirildi. Söz konusu kanun imzalanmak üzere Cumhurbaşkanlığı'na gönderilmişken, kabul edilen 5025 sayılı kanun, son genel nüfus sayımı sonuçlarına göre, il ve ilçe belediyeleri ile Büyükşehir belediyeleri sınırlarında kalan belediyelerden, nüfusu iki binin altına düşenlerin tüzel kişiliğinin kaldırılması ve bu yerlerin köy statüsüne çevrilmesi esasını getiriyordu. Seçim öncesinde "oy avı" için yapılacak yatırımların fazla dağıtılmaması amacını güttüğü söylenen bu düzenlemeyi de gölgede bırakan gelişme ise hemen ardından 5026 sayılı kanunla getirilen düzenleme oldu. Söz konusu kanun, bir Büyükşehir belediyesi dahi olmayan Denizli İli sınırlarındaki 22 Belediye ve 25 Köyün tüzel kişiliğini kaldırarak, bunların Denizli Belediyesi'ne bağlanmasını öngörüyordu. Böyle bir düzenlemenin yapılış şekli ve zamanlamasına ilişkin eleştiriler ve sorular yanıtsız kalırken, bu ayarlamaların Başbakan Erdoğan'ın okul arkadaşı Nihat Zeybekçi'nin seçilmesini kolaylaştırmak üzere yapıldığına dair haberler basında geniş yer işgal etmişti. Muhalefet cephesinde, basında ve kamuoyunda sıklıkla dile getirilen bu ve benzeri görüşlerin altında, AKP'nin, "varoş" tabir edilen ve kendisince büyük oy potansiyeli taşıdığı varsayılan seçmen kitlesinin desteğinden yararlanarak, büyükşehir belediye seçimlerini lehine çevirmek istediği değerlendirilmesi yatmaktaydı. Önsözünü Tayyip Erdoğan'ın yazdığı İngiliz klasik liberal iktisatçı Friedrich August von Hayek'ten büyük düşünür diye bahsedilerek sürekli alıntılar yapılan, "Muhafazakâr Demokrasi" adlı metinde "muhafazakârlık serbest piyasadan yanadır" vurgusu yapan sosyal oportünist ve takiyeci AKP hükümetiyle kitlelerin kapitalist sistem ve kurumlarına duyulan güvensizlikle kopuş sürecinin tersine çevrilmesi, tepkilerinin törpülenip yeniden sistem içine çekilerek rejimle barıştırılması hedeflenmekteydi. AKP hükümeti de gecikmeden IMF programına bağlı kalacağını açıklamış, ABD ve AB gibi emperyalistlerle TÜSİAD gibi kurumların istemleri ve ihtiyaçları doğrultusunda icraatlar yaparak sandıkta yansıyan seçmene ait umut ve güveni beklendiği gibi aynı kitle nezdinde boşa çıkarmıştır. Bunların dışındaki diğer siyasal partiler ise yine sınıfsal olarak küçük-burjuvazinin farklı kesimlerinin radikalizmine dayanmaktadır...

1789 Fransız ihtilali, endüstri devrimi, emperyalist gelişmeler, doğa (ampirik) bilimlerin ortaya çıkışının yol açtığı hızlı toplumsal değişimler sonucunda 19. Yy'dan itibaren sosyoloji bilimi de gelişmeye başlamıştır. Sosyal bilimlerin ilerlemesine bağlı olarak siyasal yapı, kurumlar, süreç ve ilişkiler sistemli bir biçimde tanımlanarak geliştikçe siyaset sosyal bilimlerin bir dalı haline gelmişti. Auguste Comte'un isim babalığını da yaptığı sosyolojinin bir bilim olarak ortaya çıkışıyla bilimsel yönetimin sosyal dünyaya uygulanma fikri olan pozitivism (olguculuk) akımıyla teoloji ve metafizik içermeyen, maddi dünyanın gerçeklerine dayalı felsefe ve bilim anlayışı doğdu. Osmanlı imparatorluğunun çöküş evresiyle TC'nin kuruluş yıllarında da Prens Sabahattin'in temsil ettiği ferdiyetçi Le Play Okulu'na karşılık ittihatçı kesim Comte ve Durkheim'ın görüşlerini savunan sosyolog Ziya Gökalp'in etkisini taşımaktadır. Kendine özgü milliyetçilik anlayışıyla pozitivismden yola çıkan Gökalp, düşünce

eksenini milli kültür, ulus ve terakki gibi konularda yoğunlaştırıp Osmanlı'nın çöküşüne çareler arayan İttihatçıların önde gelen ideologu oldu. Kadınlara bazı hakların tanınması, özgürlük, demokrasi, ulusal burjuvazinin yaratılması, bilimsel öğrenim gibi batıya kıyasla eksik görülen aydınlanmanın bazı temel yanları önce Osmanlı toplumunda daha sonra da TC devletine uygulanarak ideoloji haline sokuldu. Dini, toplumsal birliğin sağlanmasında yardımcı bir öğe olarak değerlendiren Gökalp fikirlerini Emile Durkheim'in "dayanışmacılık" temelinde şekillendirdi. Bireyi temel alan liberalizm ile toplumu temel alan Marksizm'e karşı mesleki örgütleri temel toplum birimi olarak kabul ederek solidarizmde karar kılmıştı. Gökalp'e göre, toplumların gelişmesiyle ortaya çıkan işbölümü (taksim-i âmâl), fertlerin muhtariyetini doğurmuştur. Ziya Gökalp, yukarı ferdiyetçilik (şahsiyetçilik) yani milletin zekâ ve iradesini seçkin fertlerin temsil ettiğini savunarak milletin seviyesini millî dehâlık seviyesiyle ölçmekteydi. TC ideolojisi de Jöntürk batıcılığı, Almanya ve İngiltere'de hâkim olan yüksek ferdiyetçilik, toplumu ampirik bilgiyle açıklamaya çalışan pozitivistlerin etkisi ve eğitimde millilik esası dışında teknolojiye intibak için öğrenimin Avrupa'dan alınmasını öngören Gökalp milliyetçiliği doğrultusunda şekillendirildi...

Toplumdaki organize olmuş toplumsal ilişkilerin bir bütünü olan toplumsal yapıyı kültür (dil, inançlar, değerler), toplumsal sınıf (eğitim, meslek), toplumdaki rolleri belirleyen statü (yaş, cinsiyet gibi edinilmiş statü ile bireyin sonradan kendi ilgileri sonucu kazanılmış statü) ve ayrıca toplumsal kurumlar oluşturur. Gruplar (toplumsal küme) ise yakın ilişkinin ve etkileşimin olduğu ve aynı değer, norm ve beklentileri paylaşan topluluklardır. Birincil kümelere (aile, arkadaşlık) göre ikincil kümeler geçici ve çıkar amaçlı bir araya gelmektedirler. Toplumsal Kurumlar ise toplumun yapısı ve temel değerlerin korunması açısından zorunlu sayılan nispeten sürekli kurallar topluluğudur. Emile Durkheim, toplumun temelini toplumsal bilinçte görmektedir. Durkheim endüstriyel toplumların ortaya çıkardığı bir sorun olarak Yunancadan gelen anomi (kualsızlık) kavramına yer vermiş ve işbölümüyle ortaya çıkan davranışları sosyolojik yaklaşımla ele alıp açıklamaya çalışmıştı. Karl Marx ise burjuvazi ile proletarya (işçi sınıfı) arasında yaşanan çatışmanın temellerine inmiş rekabet, toplumsal değişim ve emek sermaye çelişkisi gibi toplumsal olgularla sınıf yapısının temeli olarak üretim ilişkilerini görmüştür. Marks, devlet ve düşünce sistemini toplumun üst yapısı olarak nitelendirmişti. Ekonomi yani alt yapı üretim araçları, üretim güçleri, üretim ilişkileriyle, üst yapı ise din, sanat, bilim, ahlak, kültür kurumlarından oluşur. Marksistler köklü bir ihtilalci değişimden yanadır ve kolektif mülkiyetle sınıfsız toplum yapısına proletarya diktatörlüğüyle belirlenen bir geçiş döneminin ardından ve sosyalizmin hazırlık evresinden sonra varmayı hedefler. Marksist anlayışa göre, tam anlamıyla komünist bir toplumda, devlet ortadan kalkacak, el emeğiyle entellektüel faaliyet, kent yaşamıyla kırsal yaşam arasındaki tüm farklılıklar yok olacak, insanın emeğine yabancılaşması son bulacak, onun yaratıcı-üretici gücünün gelişimine sınır çekilmeyecek ve toplumsal ilişkiler yeteneğine ve herkese göre prensibiyle düzenlenecektir.

Teorik açıdan eşitsizliğin nedenleri konusunda sosyal bilimciler genellikle toplumların siyasal yapısı üzerinde dururken başta iktidar yönünü ele almaktadırlar. Toplum bilimci Tom B. Bottomore iktidar yapısını ve toplumsal güç ilişkilerini açıklamaya yönelik sınıf ve elit teorisi olarak iki temel yaklaşım ortaya atmış ve elit ile halk arasındaki farkı iktidar ve etki kavramlarıyla ifade etmiştir. Elitler toplumsal kurumlarda en üst ve karar verme sürecine en yakın konumları işgal ederek ellerine geçirdikleri olanaklarla toplumsal güçlerle kaynakları yönlendirip biçimlendirme ayrıcalığına sahiptir. Elit sözcüğünü Fransız ütopyacı sosyalist sosyolog "Claude Henri de Rouvroy Saint Simon"dan etkilenerek bilim alanında ilk kullanan İtalyan sosyologu Gaetano Mosca'ydı. Sözcüğün sosyal bilimler alanında yaygınlık kazanması ise yine bir İtalyan iktisatçı ve sosyologu olan Vilfredo Pareto sayesinde gerçekleşti. Pareto, elit'i, belirli hiyerarşik yapılanmalar içinde en üst konumu elinde bulunduranlar veya kendi faaliyet alanının en iyileriyle etkilileri olarak tanımladı. Elit, kendi çalışma alanlarında zirvede bulunan insanların oluşturduğu bir toplumsal sınıftı. Kurumsal iktidara sahip, toplumsal kaynakları kontrol edebilecek yerde olan, karar verme sürecini doğrudan veya dolaylı ciddi bir şekilde etkileyen, karşıtlarına rağmen istek ve amaçlarını gerçekleştirebilen bireyler olarak tanımlanmıştı. Elit kavramının kökeni Latince "eligre" ve "electa" sözcükleri olup dilimize Fransızca "elite" sözcüğünden geçmiştir. Eligre sözcüğü Latince'de seçme, electa ise seçilmiş anlamına gelir. Kavramın Batı toplumlarında günlük dilde kullanımı 17. yüzyıla kadar iner. Elitizm, bir toplumda, başta politik alan olmak üzere, tek tek hemen her alanda ön plana çıkan, doğuştan getirdiği yetenekleriyle veya sonradan kazandığı birikimlerle seçkinleşen insan ya da grupların varlığını veya olması gerektiğini savunuyordu. Eşitlikçiliğe karşıt bir yaklaşım olan elitizmin (seçkinlik) bilinen ilk tipik temsilcisi filozof kralların iktidarda olmasını savunan Platon, modern dönemde ise üst-insan (übermensch) kavramını ortaya atan Nietzsche olmuştur. İlkçağın filozoflarından yakın zamanın burjuva filozoflarına kadar siyasal toplumun kuruluş ve yönetiminde etkin rol sadece belirli üst statülere (filozof, yaşlı, soylu vs) değer görülmüştür. 1930'lu yıllarda İngiltere ve Amerika'da yaygın olarak kullanılmaya başlayan elit kavramıyla ilgili Bottomore'un teorisi ağırlıklı olarak iktidar (güç) üzerinde yoğunlaşmasına rağmen öteki toplumsal kaynaklar üzerinde de durur. Elit teorisine göre toplumlar güç sahibi ve yöneten "azlar" ile yönetilen "çoklar" olarak iki kategoriye ayrılır. Elit olarak adlandırılan yöneten azınlık gücü tekelinde tutarken çoklar yani geniş halk yığınları ise kararları kabul etmek zorunda kalır.

İktidar yapısı içinde, bazı elit grupları öteki elit gruplarına göre daha güçlü olup elitlerin eliti diye "iktidar seçkinleri" olarak adlandırılmıştı. Amerikalı sosyal bilimci Dr. Robert W. Mills'e göre temel toplumsal kurumlarda

(siyaset, ekonomi, ordu, yargı, eğitim, medya vs.) etkili İktidar seçkinlerinin toplumu yönetme gücünü kitle iletişim araçlarını özellikle medyayı kullanarak kamuoyunu kontrol altına alma, yönlendirme ve baskı oluşturma gibi teknikleri kullanarak kitle kültürü yaratmaları sağlar. Kitle iletişim araçları da tekel oluşturduğundan farklı görüşteki bireyler benzer mesajlarla karşı karşıya kalır. Mills, Amerikan toplumunu iş çevreleri, siyasi çevreler ve askerler olmak üzere üçe geçen üç elit kesimin yönettiğini belirtir. Jean Baudrillard ise bireylerin bilgilenme sürecini etkileyen "İletişim" ve "Kitle İletişimi" aygıtlarının mülkiyetini elinde bulunduranlarda olduğundan toplumda egemenlik sağlama yolunun medya, bilgisayarlar, siber sistemler, bilgi işleme, eğlence ve bilgi endüstrisinde de söz sahibi olmaktan geçtiğini ileri sürmektedir...

Aydınlanma sürecinde rasyonalite (akılcılık), bireysellik, kentleşme, yurttaşlık, pozitivizm, ulus-devlet, sekülerizm, laiklik, işbölümü, uzmanlaşma, yabancılaşma gibi çeşitli temel kavramlar ortaya atılmıştır. Bu kavramlar sosyolojinin ilgi alanına girerken toplum, birey ve devlet arasındaki ilişkiler ve toplumsal yapıdaki değişim ve gelişmeler çeşitli yöntem ile yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmıştır. Bu temel kavramlardan biri de toplumsal tabakalaşma (farklılaşma)'dır. Sosyal katmanlaşma (stratifikasyon), toplumda bireyler ve gruplar arasında var olan eşitsizlikleri (zenginlik, güç, prestij) tanımlamak üzere kullanılır. Bottomore, toplumsal tabakalaşma konusunda kölelik, zümreler (estates), kast ile toplumsal sınıf ve statü olmak üzere dört ana tipe ayırım yapmıştır. Kapitalist-sınıflı toplumda servet ve mülkiyete bağlı olarak ortaya çıkan tabakalaşmada sosyal yapıya göre yaş, cinsiyet, din, askeri statü gibi etkenler de rol oynamaktadır. Max Weber'e göre siyaset, kişinin diğer kişiler üzerinde egemenlik kurmasıdır. Weber, modern toplumda statü gruplarıyla etnik tabakalaşmanın da etkili olduğunu ileri sürmüştü ve sınıf, statü ile parti arasındaki ilişkilere ve bunlardan kaynaklanan tabakalaşmaya dikkat çekmişti. Toplum içinde bireyler işgal ettikleri mevkilere (statü) göre derecelenip örgütlenmişler, üretim sürecinde belirli ve benzer bir rol oynayan ve aşağı yukarı benzer ilişkileri yaşayan insanlar bütünü olarak toplumsal katmanları meydana getirmişlerdir.

Sanayi toplumuna geçişle birlikte geleneksel toplumlarda varolan kast ve feodal toplumdaki zümre (stand) tipi tabakalaşma yerini sınıf tipi tabakalaşmaya bırakmıştı. Sınıf sistemi ise endüstriyel toplumun karakteristik gruplarıdır. Sınıflar aynı sosyal statü ve benzer yaşam tarzında ortak çıkar ve hedeflere sahip bireyleri ifade etmektedir. Weberci anlayış toplumu üç temel sınıfa ayırmıştır. Buna göre mülk (mal) sahipleri üst sınıfı, göreceli olarak heterojen bir yapıya sahip olan ve belirli bir uzmanlaşma ve eğitim seviyesine sahip bireyler (profesyoneller) orta sınıfı ve ücretli işçiler işçi sınıfını oluşturmaktadır. Marksist düşüncede ise toplumlar, üretim ilişkileri ve üretim araçlarının mülkiyetine bağlı olarak iki temel sosyal sınıfa ayrılmıştır. Yani sosyal sınıflar üretim ilişkilerinin bir sonucu olup aralarında çelişki ve uzlaşmazlık vardır. Karl Marks'a göre kapitalist toplum üretim araçlarına sahip olan ve üretim araçlarını kontrol altında tutan yönetici sınıfla üretim araçlarından yoksun sömürülen sınıftan oluşur. Maddî üretim araçlarına sahip sınıf ekonomik olarak yönettiği gibi düşünce ve zihinsel üretim araçlarını kontrol altına alarak "ideoloji"yi biçimlendirip yayarak toplum üzerinde kültürel ve politik egemenlik kurmaktadır. İdeolojiler, toplumların ve toplum içinde yer alan grupların ihtiyaçlarına yanıt veren, kendi içinde uyumlu, ortak bir davranış tarzına neden olan benzer politik bakış açılarıyla birleşerek siyasal bir öğretiyi meydana getiren genel düşünce ve inanç sistemleri olarak tanımlanır. İdeoloji toplumsal ilişkileri kuran güçtür ve her toplumda egemen bir ideoloji (sosyalizm, liberalizm, muhafazakârlık vs.) bulunur. Üretim teknikleri farklı toplumlar (köleci, feodal, kapitalist, sınıfsız) farklı üstyapı kurumlarını (hukuk düzeni ve siyasal sistemi) oluşturur. Marksizme göre toplumsal yapının temeli ekonomidir ve üretim araçlarının mülkiyetinin tekelleşmesiyle üretim ilişkileri sonucunda ortaya çıkan artık değere el koyması (ekonomik sömürü), proletarya (işçi sınıfı) ile tekelci burjuvazi arasında sınıfsal uzlaşmazlığa yol açmıştır. Maddî yaşamın çelişkilerinden doğan evrensel gerçeklere dayalı sınıf görüşü ve praxis (teori ve eylem) olarak Marksist ideoloji, bireylere sınıfsal konumları içinde edindikleri bilinçli edinimlerle (manifest) üretim koşullarına göre geliştirebileceği yaşam tarzı konusunda fikir vermektedir. Sınıf savaşının odağında "devlet" vardır...

İdeolojiler siyasal partileri birbirinden ayıran en önemli özelliktir. Siyasal partilerin belli bir ideolojiye dayanmakla beraber kurucuları, üyeleri ve seçmenlerinin sosyo-kültürel özellikleri ve örgütsel biçimlilikleri bakımından aralarında birtakım farklar ortaya çıkar. TC Parlamentosunu oluşturan seçilmişler (elitler) göz önüne alındığında dönem dönem değişme gösterdikleri görülmektedir. 1946'ya kadar sivil bürokratların önemli ağırlığı olan mecliste çok partili dönemle serbest profesyonel meslek sahipleri (başta avukatlar, mühendis ve mimarlar, doktorlar, dişçiler vs.) daha etkili konuma geçmişlerdir. Çok partili dönemin başında, hukukçuların yanı sıra, ticaret ve sanayi kökenli milletvekillerinin oranında da önemli bir artış gözlemlenir. Bu iki meslek grubu, (hukukçular ile tüccar ve sanayiciler) 1960'lı yılların ortalarına kadar meclisteki ağırlıklı konumlarını korudular. Serbest meslek sahipleri özellikle DP grubunda önemli bir orana sahipti. 1970'li yılların sonuna doğru sivil bürokrat ve yönetici kökenli siyasi elitler tekrar en etkin meslek grubu konumuna gelmiş ve bu durum günümüze kadar sürdü.

Türkiye'de sanayileşme arayışının planlı kalkınma hedefine dönüşmesi ve kurumsallaşması 1960'lı yıllarda şekillenmişti. Yerli tekelci sermaye Türkiye'de 1960'lara dek çocukluk çağını, 1960'larda gelişme dönemini yaşamış, olgunluk devresine girmesi ise 1971 sonrasında olmuştur. Dünya ekonomisindeki uzun dönemli kriz eğiliminin başlangıç yılları olan 1970'lerin ilk yarısı Türkiye'de ithal ikameci sanayileşme sürecinin üst aşamalarına geçiş yıllarıydı. Bu yıllar büyük ölçekli kamu işletmelerinin yanı sıra özel girişimciliğin güç kazandığı ve ücretli emekle sermaye kesimlerinin sınıfsal örgütlenmelerini kurumsallaştırdığı bir dönemdi. 1970'li yıllar boyunca dünya ekonomisindeki krizin de etkisiyle yaşanan periyodik iktisadi krizler bu iki sınıf arasındaki uzlaşmayı tehdit ederek,

Türkiye toplumundaki sınıf çelişkilerini derinleştirip, siyasalaştırmıştır. 1963 yılı sanayi burjuvazisinin gelişim sürecinde önemli bir atılım yılı olmuş, 70'lerin sonunda gençlik çağını tamamlayarak mevcut ekonomik yapı içerisinde olgunluk dönemine girip varolan üretim ilişkileri çerçevesinde belli bir aşamaya ulaşmıştı. Tekelci kesim 1970'li yılların başında artık yeni bir atılım yapmak için mevcut sınıflar ittifakında yeni düzenlemeler talep etmeye başlamış, büyük toprak sahipleriyle ticaret ve sanayi burjuvazisi ittifakında ciddi çatlaklar belirmeye başlamıştı. Mart 1971 sonrası dönem, dünya piyasalarında fiyatların sürekli olarak yükseldiği bir dönem olmasına karşın, Türkiye'de tarım ürünlerinin taban fiyatları artırılmamış, köylüden sanayici ve tüccara kaynak aktarılmıştı. 1970'li yıllara değin Türkiye'de kalkınmanın esas yükünü çeken köylülük (küçük ve orta çiftçiler) toplumda yüksek bir oranda olmasına rağmen işçilerle beraber parlamentoda temsil gücünden yoksun bırakılmıştır. Sendikal yasalar getiren Osmanlı döneminin Tatil-i Eşgal Kanunu (1909) ve TC dönemi İş Kanunu (1937)'nden sonra 1982 Anayasası da işçilerin örgütlenmesini engellemeyi amaçlamıştır. 1960'lı yıllarda izlenen kalkınma politikasının ön plana çıkardığı teknik işgücü ihtiyacı ise özellikle kamu kurumlarında teknokrat/bürokrat olarak çalışan ücretli emeğin üst katmanını oluşturan ve yeni kurulup gelişmekte olan sanayinin oluşumuna sermaye sınıfının bir üyesi (girişimci) olarak katılan mühendislerle elitist bir nitelik kazandırmıştı. Ancak 1980'lere gelindiğinde askeri darbeye planlı ithal ikameci kalkınma stratejisinin terk edilip piyasa güdümünde dışa açık büyüme stratejisine geçilmesiyle yaşanan ekonomik dönüşüm süreci toplumun her katmanını etkisi altına aldığı gibi nitelikli emeğin de işçileşme eğiliminin derinleşmesine hatta yaygın bir işsizleşme/değersizleşme süreci içerisine girmesine yol açmıştı. Ekonomik ve toplumsal yapının tümüyle yeni bir örgütlenme tarzında düzenlenmesi süreci olan 1980'li yıllardan itibaren parlamentoda müteahhit milletvekillerin oranında çarpıcı bir artış gözlemlenir. TC siyasal yaşamında, oldukça etkili bir başka meslek grubu da askerlerdi...

Seçim kuralları ve siyasal partiler yasası siyasal makamlara geleceğin belirlenmesi kadar bir ülkenin siyasal yapısını ve siyasal yaşamın işleyişini de belirlemekte ve siyaset biliminde geliştirilen değişik teknik, yöntem ve yaklaşımlar iktidar, hükümet, siyasal süreç, siyasal karar mekanizmaları ve üretilen politikalar konusunda farklı sonuçlara varılmasına yol açmaktadır. Türkiye'de siyasal karar alma süreçlerine katılan ve temsilci konumundaki siyasi elitlerin (milletvekilleri) profilleri incelendiğinde cumhuriyetin ilanından günümüze geçirilen sosyolojik evrim birlikte değerlendirilmelidir. Küreselleşme ve kapitalizmin yeni aşamasıyla beraber sosyal ilişkiler yerini piyasa ilişkilerine üretici güçler ise tekelci (empyalist) ve işbirlikçi piyasa güçlerine bırakmıştır. Siyasal söylemin yerini egemen "piyasacı" eğilimler almıştır.

Günümüzde toplumlara egemen olan sosyal değerler hızla değişmektedir. Sosyal devlet adı altında uygulanan politikalar sosyal sınıf ve kesimler arasındaki gerilim ve farklılıkları çözememekte, küçük bir azınlık önemli bir güce sahip çıkarak tüm kaynaklara el koymaktadır. İnsan yerine şirket, üretim ve ihtiyaçların karşılanması yerine tüketici kitlenin sorunlarının çözümü esas alınmakta, buna karşılık yoksulluk ve işsizleştirme artmaktadır. Mali oligarşi (sanayi ve banka sermayesi) ekonomik yaşamı sermaye ihracını ön plana çıkartarak ele geçirmekte ya da askeri güç kullanarak halkları köleleştirmektedir. Bu politika sömürge ülkelerin işbirlikçi sınıflarıyla ortaklaşa yapılmaktadır. Emekçiler yanında siyahlar, kadınlar, etnik azınlıklar arasında da yoksulluk yaygınlaşmaktadır. Dünya nüfusu içinde yaklaşık yüzde 20'lik bir kesim zenginliğin yüzde 80'ini elinde bulundurmakta, kaynakların önemli bir bölümü bu kesim tarafından tüketilmektedir. Dünyadaki en zengin 200 kişi 50 ülkede yaşayan insanların toplamından 5 kat fazla gelire sahiptir. Borç fonlarının yüzde 80'ini elinde bulunduran 10 ABD bankası ve küresel medya şirketi dünyayı çıkarına göre yönlendirmektedir. Bugün yenedünya düzeninin efendileri dünyanın en zenginleri olan ABD kartellerinin sahipleridir, dünyayı aslında bunlar yönetmektedir...

Günümüzde seçim sistemi tartışmalarının, iki turlu seçim sistemine kaydığı gözlenirse de temelde Türkiye'de her seçim döneminde seçimin "Nasıl yapılacağı" ve "yasanın" nasıl biçimlendirileceği tartışma konusu olmaktadır. Siyasal rejimleri birbirinden ayıran temel farkı yöneticilerin genel ve dürüst seçimlerle işbaşına gelip gelmemesinde arayan Duverger, seçime şöyle bir işlev yüklüyor: "İktidarı sınırlamak ve liberal öğreti gereklerini gerçekleştirmek konusunda gerçekte bugüne kadar denenen en etkili araçlardan biri yönetenleri yönetilenlere seçtirmektir". Düzen partileri, egemen sınıfların "siyasal temsilcileri" olarak, temsil ettikleri kesimlerin çıkarlarını azami ölçüde gerçekleştirebilmek amacıyla, seçimlerden "en kârlı parti" olarak çıkma yarışına girmektedirler. Böyle bir "yarış"ta "en kârlı" olabilmek için, tüm düzen politikacıları ve onların siyasal partileri, temsil ettikleri sömürücü sınıfların çıkarlarını, tüm halkın çıkarı gibi sunabilmek ve bunu halk kitlelerine kabul ettirebilmek için her türlü araçla söylemi kullanmakta ve her yolu denemektedir...

Türkiye'de çoğunluk sisteminden 1964 yılından itibaren çevre barajlı d'Hondt sistemine geçilmiş, 1965'te milli bakiye (ulusal artık) uygulanmıştır. Osmanlı döneminden 1977'ye kadar sadece 3 erken seçim yapılırken 1983'ten günümüze tam 5 kez erken seçim yapılmıştır. 6 Kasım 1983'te düşük bir oy miktarıyla ANAP'ın hükümet kurduğu ilk 12 Eylül seçimlerinde parlamento ANAP, CHP ve MDP'den, 1987 seçimlerinde ise ANAP, SODEP ve DYP olmak üzere 3'er partiden oluşmuştu. 1987' den sonra sürekli erken seçimler yapıldı. Bu seçimde aşkın ve eksik temsilde çok partinin yer alması, çifte barajın uygulanması, kontenjan milletvekilliği ile seçim çevrelerinin daraltılması rol oynamıştı. 12 Eylül Anayasasıyla getirilen siyasal yasaklarla, tutarsız/yanlış bir seçim sistemi ile partiler ilkel ve basit bir çoğunluk sistemine mahkum edilerek özellikle 1991-2002 arası açık ya da gizli ittifakların kurulmasına yol açmıştı. 10 Haziran 1983'te kabul edilen 2389 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu ikili baraj sistemini getirmiş, 23 Temmuz 1995'te 4121 sayılı anayasa değişikliğiyle seçim barajı düşürülmüştür. 1995, 1999 ve 2002

seçimlerinde sadece ülke barajı uygulanmış, 1991'de ülke barajını aşmak isteyen partiler (DYP, SHP ve HADEP) seçimlerden önce ittifak yapmış, daha sonra ayrılmışlardı. Anayasa Mahkemesinin çevre barajını kaldıran iptal kararıyla yapılan 1995'teki seçimde ve bir önceki 18 Nisan 1999 genel seçiminde 5'er parti barajı aşılabilmiş kurulan koalisyon hükümetleriyle dönüşümlü başbakanlık yapılmıştır. Seçim sistemine ilişkin tartışmaların odağında günümüzde yüzde 10'luk ülke barajıyla yönetim istikrarının yer aldığı, Avrupa Konseyine üye 46 devletin hiçbirinde rastlanmayan yüksek bir barajı uygulayan Türkiye'de, yurttaş iradesi temsil edilmemektedir. Yüzde 46.3 oranında temsil dışı oyla meclisin yüzde 98.5'ünü ele geçiren iktidar ve muhalefet partileri ise bu durumu değiştirmeye yanaşmamaktadır. 18 partinin katıldığı, sadece 2 partinin baraj aşabildiği ve 8.5 milyon kişinin oy kullanmadığı 3 Kasım 2002'deki genel seçimlerde tek başına hükümet kuran ve yüzde 34.3'lük oyla TBMM'de yüzde 66.3'lük bir temsil olanağı bulan AKP iktidar meşruiyetini "istikrar için bu sistem gereklidir" savına dayandırmıştı. CHP ise yüzde 3 oranında oy aldığı Diyarbakır ilinden meclise 2 milletvekili göndermiş, DEHAP 81 ilin 5'inde yüzde 45 oranında oy almasına rağmen ülke barajını aşmadığından parlamentoda bir tek milletvekilliği dahi kazanamamıştı. Etnik ve bölgesel bölünmeler aşırı çok partili sistemleri doğurmaktadır. 28 Mart 2004'te 6 parti (DEHAP, EMEP, ÖDP, Özgür Parti, SDP ve SHP) ise "Demokratik Güçbirliği" adı altında birleşerek yerel seçimlere katılmıştı. Türkiye'de nüfusun yarısından fazlasını oluşturan kadınlar ise mevcut sistemde dışlanmaktadır. Parlamentoda temsil edilen kadın oranı yüzde 4.3, il genel meclislerinde temsil oranı yüzde 1.7, Türkiye genelinde belediye başkanlığında yüzde 0.6 ve belediye meclis üyeliklerinde kadınların temsilcilik oranı yüzde 2.5'dir. Cinsiyet ve etnik unsurların da bir arada temsilini sağlayan bir çözümün bulunması gerekmekte...

Siyasal partilerin mecliste grup kurabilmek için 20 üyeye sahip olmak gerekiyor (1982 Anayasası 95. madde). Bugünkü şartlarda bu bir partinin yüzde 3 ila 6 oranında oy oranıyla ulaşabileceği bir sonuçtur. Seçim barajı uygulanan bazı ülkelerdeki oranlar örneğin sırayla İsviçre'de 0, İsrail'de yüzde 2, Ukrayna'da 3, İsveç, Norveç ve Bulgaristan'da 4, Almanya, Romanya ve Rusya'da ise yüzde 5'tir. 18 Nisan 1999 seçiminde temsil edilmeyen partilerin oy toplamı 4.158.567 idi. HADEP ve CHP'nin temsil edilmeyen oylarının toplam oranı ise 12.4, temsil edilmeyen oy oranı ise 17.4 iken 2002'de 43.5 milyon seçmenin 13.1 milyonu oy kullanmamış 1/5'lik bir temsil sistemi ortaya çıkmıştır. 1995'ten bu yana son seçimlerde meclis dışında kalan partilerin geçerli oy oranları da giderek artmaktadır.

Türkiye'de siyasal temsil ile katılım sağlanmayışının altında yatan önemli sorunlardan birisi de toplumsal özgürlük yollarını kısıtlayan demokratik örgütlülükten yoksunluktur. 1876 Anayasası'nda dernek kurma ve toplantı yapma hakkı tanınmamış ve ilk dernekler kanunu 3 Ağustos 1909'da çıkarılmıştı. Gizli olarak faaliyet gösteren İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gerçekleştirdiği 1908 Meşrutiyet hareketiyle birlikte yasal bir değişiklik olmadan pek çok siyasal amaçlı dernek kurulmuş ve 8 Ağustos 1909'da Anayasa'ya eklenen bir madde ile dernek ve toplantı hakkı getirilmiştir. Bu kanuna göre dernek kurmak için izin almak gerekmiyordu. 14 Haziran 1909 Dernek kurma özgürlüğüyle ilgili ilk yasa olan "İçtimaatı Umumiye Kanunu" (Genel Toplantılar) kabul edildi. 27 Haziran 1956'da bu kanun kaldırılarak yerine 6761 sayılı Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun yürürlüğe girdi. Gösteri yürüyüşü hürriyeti teriminin ilk olarak kullanıldığı bu yasa, 1909 tarihli kanuna göre "hürriyetleri" sınırlayan pek çok kural getirmişti. 1934 tarih ve 2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu'nun bazı kurallarında ifade ve örgütlenme özgürlüğünün kullanılmasını engellemeye dönük keyfi uygulamalara yol açacak maddeler olduğu görülmektedir. 1938 yılında çıkarılan Cemiyetler Kanunu'ndan itibaren, dernekler için çıkan kanunlara derneğin amacına ve kurucularına ilişkin yasaklamalar getiren hükümler kondu. 1909 tarihli kanun 1938'de kaldırılarak yerine 28 Haziran 1938 tarihli 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu kondu. Bu kanunla, (1909 kanunundaki) beyanla kuruluş yerine devletin izninin alınması esası getirildi. Dernekler kuruluş ve işleyiş açısından iktidarın sıkı denetimi altına alındı. 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu'nun gerisinde kalan birçok hüküm benimsendi. 1926 tarihli Medeni Kanun'da öngörülen demokratik kurallar geçersiz bırakıldı. 1946 yılına kadar yürürlükte kalan kanun çok partili düzene geçilirken 5 Haziran 1946'da (4919 sayılı kanunla) değiştirilerek 1909 yasasındaki beyan esasına dönüldü ve sınıfa dayanan dernek kurma yasağı kaldırıldı fakat derneklerle ilgili öteki siyasal yasaklar kalkmadı. 1961 Anayasası toplantı ve gösteriler için özgürlük alanını genişleten bir kural getirerek herkese önceden izin alınmadan toplantı ya da gösteri yapabilme olanağı sağlamıştı. 10 Şubat 1963'de 1956 tarihli yasa kaldırılarak yeni Anayasa doğrultusunda 171 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Hakkında Kanun çıkarıldı ve "Silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hakkının kullanılmasına izne bağlı değildir" ifadesi de yer aldı. 12 Mart 1971 tarihli hükümet darbesinden sonra 1961 Anayasası'nda yapılan değişikliklerle temel hak ve özgürlüklerin alanı daraltılarak toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü de kısıtlandı. 1946 tarihli Cemiyetler Kanunu anayasaya uydurulması gerekirken tersine bir gelişmeyle özgürlükçü hükümleri değiştirilerek 1938 yasasından da gerici bir yasa olan 1630 sayılı Dernekler Kanunu 22 Kasım 1972'de çıkarılıp dernek kurma hakkı daraltılmıştı. Derneğin kuruluşunu birçok formaliteyle zorlaştıran, bu formalitelerin yerine getirilip getirilmediğini idarenin incelemesine bağlayan kurallar getirildi. Beyandan söz edilmekle beraber fiilen izin sistemi uygulanmaya başlandı. 12 Mart darbesinin devamı niteliğindeki 12 Eylül askeri yönetimi temel hak ve özgürlüklere karşı otoriteden yana bir bakışın ürünü olarak yürürlüğe sokulmuş 1982 Anayasası ile özgürlükleri sınırlamayı amaçlamış, örgütle örgütlülüğü devlet için potansiyel bir suçla tehlike saymıştır. Toplantıların da suç odağı olabileceği mantığı ile hak ve özgürlükler kullanılamaz hale getirilmiştir. 6 Ekim 1983'de çıkarılan 2908 sayılı Dernekler Kanunu derneğin kuruluş bildirisini mülki amirliğe verince tüzel kişilik kazanacağına ilişkin 9. maddesi ile görünürde bildirim sistemini benimsemiş görünse de 10. maddesindeki "kuruluş bildirisi ve tüzüklerin idarece incelenmesine" ilişkin formalitelerle fiilen izin sistemini benimseyerek dernek kurma ve derneğe üye olma hakkında sınırlayıcı kurallar koymuştur. Kanuna baştan sona hakim olan yasakçı zihniyet üçüncü kısmının "Yasak

veya İzne Bağlı Faaliyetler” başlığı altındaki 37-44. maddelerinde ve Derneklerin Denetimi başlığı altındaki 45 - 48. maddelerinde de kendini açıkça göstermiştir. 10-11 Aralık 1999'daki Helsinki toplantısında tam üyelik için aday kabul edilmesi ve 4 Aralık 2000 tarihinde Katılım Ortaklığı Belgesi'nin onaylanmasıyla Türkiye ile ilişkilerinin yeni boyut kazanmasından itibaren 3 Ekim 2001 tarihinde AB'nin istediği yükümlülükleri yerine getirmek için Anayasa'nın bazı maddelerinde değişiklikler yapıldı ve AB'nin yol haritasıyla bireysel hak ve hürriyetlerde genişleme sağlandı. Dernek kurma ve dernek içinde faaliyet göstermek gibi temel hak ve özgürlüklerle ilgili sınırlamalar hukukun genel ilkelerine aykırı biçimde İçişleri Bakanlığı ile Bakanlar Kurulu'nun takdirine bırakılarak tüzel kişilik elde etmeleri idareye bildirim ve fiili izin koşuluna bağlandı.

Dernekleri de yakından ilgilendiren Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'ndaki dernekler, vakıflar, sendikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının kendi konu ve amaçları dışında faaliyet gösteremeyeceklerine ilişkin 21. maddesinin yürürlükten kaldırılması 1995'deki siyaset yasağının kaldırılmasına uyum sağlayan önemli anayasal bir değişiklikti. 3 Ağustos 2002 tarihinden itibaren idam cezasının kaldırılması ve farklı dil ve lehçelerde yayın ile öğrenime izin verilmesine ilişkin değişiklikler de gerçekleşmişti. Ancak Dernekler Kanunu'nun 38. maddesindeki değişikliklerle dernek kurma yasağı kaldırılmakla beraber “Yüksek okul öğrencileri ancak kanunda sayılmış amaçlarla dernek kurabilir” denerek öğrenci derneklerinin amaçları sınırlanmıştır. Anayasa'dan siyasetle uğraşma yasağının çıkarılmasıyla ve Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun faaliyet sınırlamasını içeren 21. maddesinin yürürlükten kaldırılmasıyla çelişen böyle bir kuralın Dernekler Kanunu'nda yeri olmamalıdır. Kanunun 9. maddesinde “Dernekler, kuruluş bildirisini ve eklerini merkezlerinin bulunduğu mahallin en büyük mülki amirliğine vermek suretiyle tüzel kişilik kazanırlar” denilerek bildirim sisteminin benimsendiği görülmekte fakat kuruluş bildirimini ve tüzüğün idarece incelenmesi kuralı, idarenin keyfi takdirlerine ve uygulamalarına yol açmaktadır. Kanunun 16. ve 17. maddesindeki üye olma hakkını sınırlayan kurallar ise olduğu gibi durmaktadır. 3 Ağustos 2002'de TBMM tarafından Dernekler Kanunu'nda yapılan düzenlemeler kapsamında, kamu görevlilerinin kuracağı derneklerin faaliyetlerini sınırlayan 39. madde yürürlükten kaldırılmıştır ancak Dernekler Kanunu'nun 44. maddesinde, derneğin bildiri yayınlaması 24 saat önce mülki amirliğe ve savcılığa bir örneğinin verilmesi koşuluna bağlanmakta “bildiri, beyanname ve benzeri yayınlar, mahallin en büyük mülki amirliğine verilmişinden itibaren 24 saat geçmedikçe dağıtılamaz ve basına verilemez” denilmektedir. Bildiri vb. yayın ne olursa olsun suç tehlikesini önlemek bahanesiyle derneklerin faaliyetini önlemek istemekte, idarenin keyfi uygulamasıyla adeta öndenetim (sansür) getirilmektedir. Bu madde tamamen kalkmalıdır. Dernekler Kanunu'nda bir sürü yasak amaç sayılarak dernekleri sınırlayıp yeni kuralların getirilmesini kolaylaştıracak esnek yorumlara yol açan bir tutum sergilenmiştir. Türkiye, BM İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'ni ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni imzalamıştır. İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'ne göre her birey dernek kurma ve derneğe katılma özgürlüğüne sahiptir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesine göre ise herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kanaat özgürlüğünü, kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmadan haber ya da fikir alma ve verme özgürlüğü ile örgütlenme özgürlüğünün (dernek kurma, toplantı, vb.) kullanılmasını da içerir. Son çıkarılan uyum yasalarına rağmen, 2908 sayılı Dernekler Kanunu vesayetçi ve otoriter karakteri ve idarenin keyfi müdahalelerine olanak veren hükümleri değişmediğinden, Türkiye'nin toplumsal ve demokratik gelişmesinin önünde bir engel olarak durmaktadır. 22 Mayıs 2003 tarih 4857 sayılı İş Kanunu, 6 Ekim 1983 tarih ve 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, 4 Kasım 2004 tarih ve 5253 sayılı Dernekler Kanunu ve daha diğer birçok tüzük, yönetmelik ve kararname halkın demokratik ve meşru hak arama yollarını sınırlayıp siyasal katılımdan yoksun bırakan hükümler içerir...

Son olarak felsefi anlamda yerel yönetim tartışmalarına baktığımızda; Jean-Jacques Rousseau ve Immanuel Kant gibi düşünürlerin yerel yönetimler hakkında bakmadıklarını, Anne Robert Jacques Turgot ve Jeremy Bentham gibi yararcı düşünürlerin de genel-bireysel yarar arasında bir bağ işlevi görecektir alt birimlere yani yerel yönetimlere ihtiyaç bulunduğundan sözettilerini görürüz. Mesela Turgot'un, köy belediyesi ve 15 km.'lik alan içinde kalan 30 köyün bir seçim çevresi oluşturması fikri benimsenmiş, 1790'da Fransız Devrimi'nin ardından gerçekleşen yeni yönetim örgütünü de etkilemiştir. Alman filozoflarından Rudolf von Gneist'de 1860'ta yayınlanan kitabında, yerel yönetimin, ulusun kendi kendini yönetmesinin önkoşulu olduğunu ileri sürmüştür. 20.yüzyıl ise yerel yönetimlerin altın çağı olmuş, “belediye sosyalizmi”nin, düşüncüsel sosyalistlerin etkisiyle ortaya atılması bu döneme rastlamıştır. Belediye sosyalizmi 20.yy başlarında İngiltere'de geliştirilen bir akımdır. Toprak sahiplerinden çok çoğunluğa dayanan yerel yönetimin kurulması, birçok yerel yönetimin belediyelerce görülmesiyle hizmetlerin gerçekleştirilmesinde hükümetin temsili görevini görme ilkesine dayanmaktaydı, belediye sosyalizmi. Bu ilkelerin ortaya konmasında Fransız Maurice Hauriou ve İngiliz Sidney Webb etkili olmuştur. Sidney ve Beatrice Potter Webb gibi Fabian sosyalistlere göre insan yaşamının temel birimi yerel yönetim kooperatif, dernek ve sendika gibi sivil toplum örgütleriydi. Onlara göre güvenlik ve adalet de ulusallaşma belediye sosyalizmine karşıtı. Jean-Jacques Rousseau ise yerel gücün kaynağını yerel kuruluşlarda değil yurttaşların katılımında bulmuştur. Charles-Louis de Montesquieu, Jean-Jacques Rousseau 'nun etkisinde kalmış, yerel yönetimlere ayrıcalık tanınmasını doğru bulmamıştır. Fransız düşünür Alexis de Tocqueville de özgür toplulukların gücünün komünde toplandığını belirtmiş, her yerel birimin çıkarını ilgilendiren konularda karar verme yetkisine sahip olması gerektiğini öne sürmüştür. Hippolyte Adolphe Taine gibi karşı devrimcilerse devrimden sonra yurttaşlara tanınan yetkilerin yeniden merkezi yönetime dönmesini savunmuşlardır. Taine gibi Pierre Joseph Proudhon da “Federasyon İkesi” adlı yapıtında yerel yönetimin, merkezi yönetimin erkini sarsacak bir araç olduğunu savunmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda da 19.yüzyılda kentlerin gelişmeye başlaması, azınlıkların ve etnik nüfusun isteklerinin artması dış devlet baskılarıyla yerel yönetim kavramının ortaya çıktığını ve yerleştiğini görüyoruz. Belediyelerin kuruluşuna kadar, belediyelerle ilgili işleri ise vakıfların yaptığını görüyoruz. Tanzimata kadar Arap ve İslam geleneğiyle kadınların bazı belediye işlerine baktığını, Tanzimatla birlikte gelen bürokratik kadroların ise daha ekonomik örneğin vergi toplanması gibi işler için yerel yönetimlere önem verdiğini görüyoruz. Osmanlı'da ilk belediye kuruluşu 1855 tarihine rastlar. İlk belediye 1855'te İstanbul'da kurulur. Başında şehremini bulunan 12 kişilik bir tür kent kuruludur bu. Üyeleri de Osmanlı tebaasından ve güvenilir, saygın esnaf takımıdır daha çok. Daha sonra bu örgüt geliştirilmiş, daireler eklenmiş, yabancılar da üye ve danışma gibi görevlere getirilmeye başlanmıştır. 1870 tarihinde Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi ile köy komünlerinin yerine geçecek bir bucak yönetimi kurmayı amaçlamıştır. 200'den çok haneli köyler başında bucak müdürü olarak teşkilatlanacak, küçük köyler de bucaklar halinde birleştirilecekti. Ancak bu tüzük gerçekleştirilememiş köy yönetimi oluşturulamamıştır. 1876'da her kentte ve kasabada belediye örgütü kurulmasını öngören yasa çıkmıştır. Buna göre üyelerini halkın seçeceği belediye meclisi kentin genel kurulu gibi çalışacaktı. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra 1930 yılında 1580 sayılı Belediye Yasası çıkıncaya kadar da Osmanlı İmparatorluğu'nda yerel yönetimle ilgili yapı ve işleyiş ekonomi merkez ağırlıkta oldu. 1929'da 1426 sayılı yasa merkezin il yönetimi üzerindeki kısıtlayıcı öğelerini kaldırdı. 1987'de bu yasa yerine 3360 sayılı yasa çıkarıldı. 1961 Anayasası'nın 112. maddesinde "idarenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır" denirken 116.maddesiyle il, belediye ve köy karar organları halk tarafından seçilir diyordu. 1961 Anayasası ile bugün yürürlükte olan 1982 anayasası arasında işleyişe ilişkin bazı ifade farkları vardır. Örneğin 1961 anayasası, seçilmesi gereken "karar organlarını halk seçer" derken, bu terim 1982 anayasasında "kanunda gösterilen seçmenler" olarak değiştirilmiştir. 1961 anayasası genel karar organları derken 1982 anayasası sadece karar organları terimini uygun görmüştür. 1982 anayasasıyla ayrıca yerel seçimlerin dört yıl yerine beş yılda bir yapılması ve içişleri bakanlığına geçici görevden alma yetkisinin tanınması gibi uygulamalar da konmuştur. 1961 anayasasında ise siyasal ya da başka bir nedenle keyfi biçimde görevden alma gibi bir hüküm bulunmamaktadır...

DP'nin ihmali ve savurganlığı yüzünden gerçekleşmeyen planlı kalkınma 27 Mayıs 1960 devrimiyle gerçekleştirilmeye, köy ve kent arasındaki kalkınmışlık bakımından farkların giderilmesine çalışılmıştır. CHP Genel Başkanı "bence sokakların, mahallelerin de belediye hizmetlerine katkıda bulunması ve belediye çalışmalarını denetleyebilmek için örgütlenmeye başlamalarında yarar vardır" demiş, 1973 yerel seçimlerinden sonra ise yaşama geçirilen uygulamalarla yeni belediyecilik anlayışının geliştirildiği görülmüştür. Yeni belediyecilik anlayışında belediyelerin iş programlarını yerel kuruluşlara danışarak ve işbirliği yaparak hazırlayacakları ifade edilmiş ve belediyelerin birer yönetim birimi olmaktan çıkarılıp üretime dönük, üreticileri ve tüketicileri örgütleyen kuruluşlar haline dönüştürülmeleri öngörülmüştür. Ancak bütün bu düşünceler halkı yönetime katarak katkı da arttırmayı amaçlamışsa da, temsil sorununa ilişkin kesin çözüm içeren yaklaşım sayılmamaktadır. Günümüzde de yerel yönetimler, belediyeler, muhtarlık ve mahalle kurulları vb. sadece siyasal partilerin uzantıları konumunda görülmektedir...

Bugün Türkiye'de 3 bin (son düzenlemelerle iki bin) civarında belediye vardır, nitelikten çok nicelik ön plana çıkmaktadır. Belediyecilik ve mevcut kent yönetimi sosyal adalet, katılım, rant ekonomisiyle savurganlığı ortadan kaldırma, kaynak yaratıcılık ve üretim/paylaşım, birleştiricilik ve bütünleştirici olmak gibi temel ilke ve işlevlerle demokratik anlayıştan çok uzak kalmaktadır. Ekonomik ve sosyal sorunların çözümünde yönetim birimleri toplum temeline siyasal parti yasası ve seçim sistemi ise halkın temsiline dönük olmak zorundadır.

TAMER UYSAL